T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

UYGUR ATASÖZLERİ A, E MADDELERİ
(METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMA)

Yüksek Lisans Tezi

Saidula Yasen

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Erkin Emet

Ankara-2006

ÖNSÖZ

Türk atasözleri Türk ulusunun binlerce senelik yaşam felsefesinin ürünüdür. Onlarda atalarımızın derin düşünce ve ince duygularını bulmamız mümkün. Türk atasözleri binlerce senelik tarih içerisinde kuşaktan kuşağa geçip günümüze kadar özlüğünü korumuştur. Günümüzde oldukça geniş bir coğrafyada yaşayan Çağdaş Türk topluluklarının atasözlerinde pek çok ortak atasözlerin bulunması bunun bariz bir delilidir. Bu durum aynı zamanda yine Çağdaş Türk toplulukları arasındaki Kültür bağının ve birliğinin ne kadar derinlere uzandığını ispat etmektedir.

Bu çalışmada, Uygur ve Türk atasözleri arasında ne kadar ortaklık ve ne kadar farklılık olduğunu görmek amacıyla, Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Kazakistan'da değişik zamanlarda yayınlanmış Uygur atasözleriyle ilgili eserler incelenmiştir. A, E harfleriyle başlayan Uygur atasözleri ele alınmış, bu atasözler Türkiye Türkçesine çevrilerek açıklamalar yapılmıştır. Bazı Uygur atasözleriyle aynı anlam taşıyan Türk atasözleri veya ortak atasözler açıklamadan sonra verilmiştir.

Bu konunun seçiminde öneride bulunan değerli hocam Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder'e ve değerli danışman hocam Yard. Doç. Dr. Erkin Emet'e yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Saidula Yasen

4 Nisan 2006, Ankara

İÇİNDEKİLER

Önsöz……..I
Giriş……II
Kısaltmalar ve Transkripsiyon İşaretleri……V

BİRİNCİ BÖLÜM

Ataştırmanın Teorik Çerçevesi……1

İKİNCİ BÖLÜM

A Madde Alfabetik Sıra……10
A Madde Metin – Çeviri – Açıklama……...24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

E Madde Alfabetik Sıra……..139
E Madde Metin – Çeviri – Açıklama…….145

Türkçe Özet……..187
İngilizce Özet……188
Kaynak……...189

GİRİŞ

Türk ulusu zengin ve köklü bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Bu geleneğin önemli bir parçası şüphesiz atasözlerdir. Günümüzde Türk toplulukları oldukça geniş bir coğrafyada çeşitli kültür etkenleri altında yaşamaktadırlar. Ama tüm bunlara rağmen onların atasözlerinde birçok ortak atasözleri bulunmaktadır. Bu, onların arasındaki kültür bağının ne kadar eskiye dayandığını ve ne kadar sağlam temele sahip olduğunu gösterir. Bu tezi daha bilimsel dayanaklarla ispat etmek için, bütün Türk topluluklarının atasözleri bir arada toplanıp karşılaştırılması lazım. İşte bu muazzam çalışmaya karınca kararınca bir katkıda bulunmak için, bu çalışma ele alındı.

Bu çalışmada **A, E** harfleri ile başlayan Uygur atasözleri ele alınarak bunların metin, çeviri ve açıklaması yapıldı. Açıklama kısmında önce atasözün metni verildi. Metin sonunda önce örnek alınan kaynağın işaret harfi, sonra ise "()" işareti içine alınan örneğin sayfa numurası Arap rakamıyla verildi. Ondan sonra çeviri, çeviri altına ise açıklama verildi. Ortak sayılan veya anlam bakımından aynı olan bazı atasözlerin Türkiye Türkçesindeki biçimi açıklamadan sonra "*" işareti başlığıyla verildi. Ele alınan örnekler şimdiye kadar yayınlanan derlemelerden alındı. Bu derleme eserleri şunlardır.

1. Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri İzahliķ Luġiti (A)
2. Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri (B)
3. Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri (C)
4. Uyġur Ĥelķiniŋ Maķal ve Temsilliri (D)

Çalışma içinde **A** harfi ile işaretlediğimiz "*Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri İzahliķ Luġiti"* adlı sözlük, Abliz Emet tarafından hazırlanmış ve 2001 yılının Şubat ayında Kaşgar'da Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır. Sözlükte 4000 sözün alfabetik sırayla açıklaması yapılmıştır.

Çalışma içinde **B** harfiyle işaretlediğimiz *"Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri"* adlı eser, Muhemmet Rehim tarafından hazırlanmış ve 1990 yılında Ürümçi'de Sincan Uygur Neşriyatı tarafından yayınlanmış. Eserde sözler 44 konu başlığı altında toplanmış, sözlere açıklama yapılmamıştır. Bu çalışma Uygur atasözleri alanında yapılan en eski ve kapsamlı bir çalışmadır.

Çalışmamız içinde **C** harfi ile işaretlediğimiz *"Uyġur Ĥelķ Maķal – Temsilliri"* adlı derleme kitabı Memtili Sayit tarafından hazırlanmış ve 2000 yılında Ürümçi'de Sincan Uygur Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır. Sözler 27 konu başlığı altında verilmiş, açıklama yapılmamıştır.

Çalışmamızda **D** harfı ile işaretlediğimiz *"Uyğur Ĥelĸiniŋ Maĸal ve Temsilliri"* adlı derleme kitabı A. Hezbakiyev, S. Nadiriy ve Ş. Şavayevler tarafından hazırlanmış ve Kazakparat Neşriyatı tarafından 2003 tarihinde Almatı'da yayınlanmıştır. Bu derleme kitabında da yukarıdaki eserlerde olduğu gibi, sözler konu başlığı altında toplanmış ama açıklama yapılmamıştır. Eserde atasözler 34 konu başlığı altında toplanmıştır.

Çalışmamızda ele alınan bütün örnekler yukarıda dile getirdiğimiz 4 ayrı çalışma içinden derlenmiştir.

Kısaltmalar ve Transkripsiyon İşaretleri

ADS:	Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
BAAD:	Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II
DLT:	Divânü Lügat-it Türk
Bkn:	Bakınız
KTA:	Konulu – Testli Atasözleri
S:	Sayfa

e:	Açık /e/ sesi
é:	Kapalı /e/ sesi
ķ:	Art damak /k/ sesi
ġ:	Art damak /g/ sesi
ĥ:	Gırtlak /h/ sesi
ŋ:	Nazal /ng/ sesi

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. Teorik Açıdan Atasözleri

1.1. Atasözlerin Tanımı

Atasözleri hemen hemen her millette bulunan ulusal varlıklardan biridir. Atalarımız yaşadıkları çağın her diliminde temas ettikleri çeşitli konulardaki olaylardan aldıkları deneyim, gözlem ve tecrübelerini sözle ortaya koymuşlar. Bu sözler yüzlerce sene boyunca halkın felsefe eleğinde elenmiş, toplumca denetlenerek doğruluğu kabul edilip benimsenmiş, aynı zamanda anlatım gücü toplumca arttırılmış, cümle yapısı bakımından daha mükemmelleştirilerek söylenmesi ve akılda kalması kolaylaştırılmış. Bu şekilde ortaya çıkan sözler, yavaş yavaş halk içinde uyulması gereken kural, töre, düstur; yol gösterici, öğüt verici hazır akıllar niteliğine sahip olmuşlardır[1]. Bu sözler halkın felsefesi, ince duyguları, derin düşünceleri ve açıkçası benliklerini yansıtabilen sözlerdir.

Atasözleri köklü bir sözlü edebiyat geleneğinin ürünüdür. Yüzlerce hatta binlerce senelik tarih boyunca sözlü gelenek yolu ile kuşaktan kuşağa ulaşan bu sözler, zamanla yapı bakımından kalıplaşmış, kilişelenmiş, donmuş dokular elde etmişlerdir[2]. Zaman dilimi içinde kuşaktan kuşağa yönelen akımdan elenerek unutulan, günümüze ulaşamayan atasözleri de vardır. Yine bazı atasözleri vardır ki,

[1] Vecihe Hatiboğlu, Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili 152, 1969, s. 468.
[2] Ömer Asim Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

eski çağlardakinden farklı şekilde bize ulaşmış. Bu tür sözlerin yapılarında değişim olmuş.

Günümüzde atasözleri çok geniş ve çeşitli alanlarda kullanılmakta. Bu sözlere sıkça başvurmamızın nedeni ise, çok kısa ve az sözle örnek göstermek, birilerine öğüt vermek, sözümüze güç katmak, düşüncelerimize kanıt bulmak, görüşlerimizi daha açık, daha kısa ifadeyle ortaya koymak içindir.

Günümüze dek atasözleri üzerinde pek çok araştırmalar yapılmıştır. Atasözleri çeşitli konu ve bakımlardan ele alan bilginler ona birçok tanımlar yapmışlardır. Aşağıda bu tanımlardan birkaçını dile getireceğiz.

Ömer Asım Aksoy atasözleri hakkında şöyle tanım yapmıştır: ‘‘*Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış şekilleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler’’*[3].

Meriç Öktem’in tanımı şöyle: *‘‘Atasözü, atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemler yolu ile veren; birçoğu mecazî anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan anonim nitelikteki özlü söz’’*[4].

Bu tanımlardan yola çıkarak söz konusu kavram hakkında şöyle tanım yapmamız mümkün. Atasözleri, atalarımızın uzun deneme ve tecrübelere dayanan yargılarını kendi dilinin güzel anlatım yolu ile ifade etmeleri sonucunda ortaya çıkan, toplumca düzeltilip benimsendikten sonra genel kural, düstur ve öğüt haline gelerek

[3] Ömer Asim Aksoy, Atasözleri, Deyimler, Türk Dili Araştırma Yıllığı, 217, 1962, s. 140.
[4] Meriç Öktem, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I, Derya Yayınları, Ankara, s. 214.

kutsallaşan anonim nitelikteki sözlerdir.

1.1. Kavram Hakkında Kullanılan Terimler

Orhun abideleri ve Eski Uygurlardan kalma eserlerden söz konusu kavram için *sab-sav* sözcüğüne rastlanıyoruz. Kaşgarlı Mahmut divanında söz konusu kavram için *sav* sözcüğünü kullanmıştır. *Sav* sözcüğü Türk edebiyatında atasözleri için kullanılan en eski terimdir[5].

Türklerin İslamlığı kabul etmeleri ve Türk edebiyatının Arap ve Fars edebiyatının etkisi altında kalmasından sonra, Divan edebiyatı ve Osmanlı edebiyatı dönemlerinde *sav* kelimesinin yerine *mesel, darb-i mesel* ve bunların çokluk şekli olan *emsal, durub-i emsal* gibi Arapça sözcükler kullanılmıştır[6]. 20. yy'in başlarından başlayarak *atasöz, atalarsözü, atasözler* gibi terimler kullanılmaya başlamıştır.

İslamlığın yayılmasından sonra, Uygur edebiyatında *sav* teriminin yerine 'söz' anlamını taşıyan Arapça *maķal* ve 'örnek göstererek ifade etmek' anlamını taşıyan *temsil* sözcükleri, bunların birikimi olan *maķal-temsil* biçimleri kullanılmaya başlamıştır[7]. Uygur Türkleri arasında günümüzde *maķal, temsil* veya yaygın olarak *maķal-temsil* terimi kullanılmaktadır.

1.2. Uygur Atasözlerinin Özellikleri

[5] Velet İzbudak, Atalar Sözü, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1963, s. 258, Ömer Asim Aksoy, a.g.m., s. 131.
[6] Velet İzbudak, a.g.m., s. 259, Ömer Asim Aksoy, a.g.m., s. 131, 132.
[7] Abdureop Polat, Uygur Leksikologiyisi, Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar, 1994, s. 142, 143.

Uygur atasözlerini çeşitli açılardan değerlendirdiğimiz zaman, onların Türk atasözleri ile büyük benzerlik taşıdığını görürüz. Uygur atasözlerinin başlıca özellikleri şunlardır:

1. Uygur atasözlerinin önde gelen özelliklerinden biri de Türk atasözleri gibi kısa ve özlü olmasıdır. Onlar genellikle az sözcükle çok şey anlatmaktadırlar. Örneğin:

Ḳaraŋġuniŋ közi yoḳ. A (233)
'Karanlığın gözü yok'
(Zamanın çok değerli olduğunu anlatır)

İşi yoḳniŋ èşi yoḳ. A (395)
'İşsizin aşı yok'
(Tembel kimsenin maddî sıkıntı içinde yaşayacağını anlatır)

Yazda uĥliġan ḳişta muzlar. A (405)
'Yazın uyuyan kışın üşür'
(Gençliğinde veya zamanında çalışmayan kişinin sonra zor durumda kalacağını anlatır)

2. Atasözleri zamanla belli sözcük kadrosu ve belli bir şekilde kalıplaşmış, donmuş sözler olduğundan kelimeler, kelimelerin yerleri değiştirilemez. Örneğin, *bèliḳ bèşidin sèsiydu* 'balık başından kokar' sözünde *sèsimaḳ* (kokmak) kelimesinin yerine bununla aynı anlam taşıyan *çirimek* (çürümek) kelimesini kullanmak doğru olmaz.

3. Uygur atasözlerinin çoğu genellikle tek cümleden oluşmaktadır. İki veya ikiden fazla cümleden kurulmuş atasözleri de vardır.

Aç èyik oynimas. A (14)
Aç ayı oynamaz. ADS(110)

Açniŋ özi toysimu közi toymas. A (13)
Açın karnı doyar gözü doymaz. ADS (112)

Toĥu körgenni çoķuydu, molla körgenni oķuydu. A (116)
'Tavuk gördüğünü gagalar, molla gördüğünü okur'
(Bilime düşkün kimsenin öğrenme konusunda çok titiz olduğunu anlatır)

Ķazanġa yoluķsaŋ ķarisi yuķar,
Yamanġa yoluķsaŋ yalisi (yuķar). A (237)
'Kazana değersen karası bulaşır, kötüyle dost olursan kötü huyları bulaşır'
(Kötü kimselerle eş dost olmanın zararlı olduğunu anlatır)

4. Atasözlerin kalıplaşmış, kilişe halinde donmuş şekiller olduğunu belirtmiştik. Bazı atasözlerin değişik versiyonları da vardır. Örneğin,

Artuķ dunya başnı yarmas. A (19)
Fazla (artık) mal göz çıkartmaz. ADS(280)
atasözünün:
Artuķ dölet baş yarmas. A (19)
şekli de vardır.

5. Bazı atasözleri bölgelere göre değişik şekillerde bulunmaktadır. Bu değişimin esas nedenini ise dilin ağız farkları oluşturmuştur. Bu etki özellikle atasözlerin sözcük kadrosunda görülmektedir. Örneğin, *Ücme piş, aġzimġa çüş* 'Dut piş, ağzıma düş'(Tembel kimselerin hep boş hayallerle zaman geçirmeye alışık olduğunu anlatır) sözü Turfan bölgesinde, *Cücem piş, aġzimġa çüş* biçimindedir.

Turfan ağzında *ücme* ‘dut’a *cücem* denir[8].

6. Sadece belli yöre veya bölge ağızlarında kullanılan atasözleri de vardır. Mesela, *mut - zeher bolsimu yut* ‘Bedava olsa, zehir olsa da yut’ (Bedava şeylerin herkesçe sevileceğini anlatır), *At muttin bolsa, ķong çuyundin* (At bedava ise kıçının acısına aldırmadan bin) sözleri Hotan ağzına özel olan atasözlerdir[9].

7. Uygur atasözlerinde yüklemler genellikle geniş zaman kipiyle kurulur. Meselâ,

Hüniri bar ķul ölmes. A (333)
‘Hünerli kul ölmez’
(Hüner, meslek sahibi olan kişinin yaşamda sıkıntı çekmeyeceğini anlatan söz)

Yaĥşi söz taşni yarar, yaman söz başni (yarar). A (401)
‘İyi söz taşı yarar, kötü söz başı (yarar)’
(Tatlı sözün, terbiyeli konuşmanın ne denli önemli olduğunu anlatır)

Ķarni yaman hèytta öler. A (234)
‘Aç göz bayramda ölür’
(Aç göz, tamahkâr ve doymaz kişinin yaşamı boyunca gözü doymadan yaşayacağını anlatır)

Bunun dışında, duyulan geçmiş zaman kipiyle kurulan yüklemler de sıkça görülür. meselâ,

Çaşķanniŋ erzini müşük testiķlimaptu. A (144)
‘Farenin davasını kedi onaylamamış’
(Acımasız, insafsız kimselerin dertten, şikayetten anlamayacağını anlatır)

---

[8] Muhemmet Rehim, Uygur Halk Makal – Temsilliri, Sincan Halk Neşriyatı, Ürümçi, 1990, s. 9.
[9] Halik Niyaz, Muhebbet Kasim, Uygur Halk Makal – Temsilliridiki Dialekt – Şive Terkibliri Togrisida Deslepki İzdiniş, Sincan Universititi İlmiy Jurnili 1, Ürümçi, 2004, s. 44.

Nohniŋ kèmisi topandin ķorķmaptu. A (322)
'Nuhun gemisi tufandan korkmamış'
(Bir konuda suçsuz veya haklı olan kimsenin hiçbir şeyden korkmayacağını anlatır)

Ķariġu möşükke ölük çaşķan uçraptu. A (235)
'Kör kedinin karşısına ölü fare çıkmış'
(Bir işin umulan sonuçla bittiğini anlatır)

9. Uygur atasözlerinde Uygur Türkçesinin ifade gücünü, güzelliğini görmek mümkündür. Tüm bunlar atasözlerinde kullanılan söz sanatı sayesinde kendini belli etmektedir. Atasözlerinde eğreti, mecâz, kinâye, tezat, cinas, intak, benzeti gibi söz sanatı unsurlarını bulmak mümkündür. Örneğin,

Ķaġa ķaġiniŋ közini çoķumas. (eğreti) A (240)
Karga karganın gözünü oymaz. BAAD(152)

Çiraġ tüvi ķaraŋġu. (mecâz) A (152)
Çira dibi karanlık olur. ADS (218)

Özüŋde yoķ, alemde yoķ. (seci) A (356)
'Özde yok, alemde yok'
(Kendinde olmayanı başkalardan ödünç almak zordur)

Ümit yaşnitar, ġem ķakşitar. (seci) A (371)
'Ümit yaşatır, gam yıpratır'
(Çalışmanın, umutla yaşamanın çalışmak yerine gam çekmeye, tasalanmaya göre yararlı olduğunu anlatır)

10. Birçok Uygur atasözlerinde 3, 7, 9 gibi Türk kültüründe kutsal sayı olarak bilinen sayılara rastlamak mümkün. Bunlardan 9 sayısı sonsuzluğun; ululuğun;

çokluğun simgesi olarak birçok atasözlerinde yer almıştır.

Mertem - mertem üç mertem. A (304)
'Bir kere, iki kere, üç kere dene'
(Bir işi başarmak için bir kaç defa denemenin yararlı olduğunu anlatır)

Yette ölçep bir kes. A (415)
'Yedi kere ölç, bir kere kes'
(Bir işi yapmadan önce titizlikle plan yapmanın, dikkatlı davranmanın önemli olduğunu anlatır)

Men ķilarmen ottuz, ĥudayim bèrer toķķuz. A (306)
'Ben otuz yaparim, Allah dokuz yapar'
(Bir işin istenilen şekilde sonuç vermediğini anlatır)

Toķķuz ķiziŋ tolġiķi bir künde tutuptu. A (118)
'Dokuz kızın doğum sancısı aynı günde tutmuş'
(Çözülmesi gereken bir sürü işlerin üst üste yığıldığını anlatır)

Toyġan yerge toķķuz kün tezim. A (121)
'Karnını doyuran yere dokuz gün tazim et'
(İyilik edene saygı göstermek gerektiğini anlatır)

El – toķķuzi tel. C (2)
'Elin koynu bereketlidir'
(İnsanın kendi halkıyla beraber yaşarsa rahat ve huzur içinde yaşayabileceğini, halkın koynunun bereket dolu olduğunu anlatır)

11. Uygur atasözlerinin yapısında ahenk, kafiye ve ölçü gibi şiirde kullanılan

unsurları görmek mümkün[10]. Örneğin,

Arpa – tèriḳ aş *iken*, ünçe marcan taş (*iken*). A (19)
'Arpa buğday aş imiş, inci mercan taş (imiş).'
(İnsanın yaşamında arpa, buğday gibi temel gıda maddelerinin diğer şeylere göre önemli olduğunu anlatan söz)

Az bolsun, saz bolsun. A (20)
Az olsun, uz (öz) olsun. ADS (171)

12. Uygur atasözleri içinde eski çağdan günümüze kadar gerek anlam gerekse yapı bakımından değişikliğe uğramadan intikal eden atasözleri vardır. Örneğin,

Alımçı arslan, berimçi sıçġan. DLT(139)
Alġuçi arslan, bergüçi çaşḳan. B (369)
Alıcı arslan, verici sıçan.
(Alacaklının borçlu karşısında alacağı yüzünden güç göstereceğini, borlçunun ise zayıf kalacağını anlatan söz)

Aç ne yemes, toḳ ne temes. DLT (129)
Aç nèmini yèmes, toḳ nèmini dèmes. B (330)
Aç ne yemez, tok ne demez. ADS, s. 113

[10] Muhemmet Rehim, a.g.e., s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

A MADDE ALFABETİK SIRA

1. **Abdal atķa minse bay boldum der, çamġur aşķa kirse may boldum (der).** A (1)
2. **Abdal tekiyide, haci mekkide.** A (1)
3. **Abdalda uyat yoķ, kèpekte ķuvvet yoķ.** B (126)
4. **Abdalġa kepsen berse, ciŋiŋ rastmu, deptu.** A (1)
5. **Abdalniŋ dostluķi kent körüngüçe.** A (1)
6. **Abruyni altunġa al, canni kèpekke sat.** B (140), D (33)
7. **Abruyni pulġa sètivalġili bolmas.** A (1)
8. **Abruyuŋni yaşliktin saķla, çapiniŋni yèŋi çèġidin (saķla).** A (1), D (273)
9. **Abruyum alaçapan.** A (1), B (140), D(33)
10. **Apet körmey dèseŋ huşyar bol.** A (1), B (115), D (277)
11. **At ataŋmu işenç ķilġili, ķaķ ķozuķni baġlivet.** A (1), B (292), D (156)
12. **At atidin, adem anidin.** B (245), D (13)
13. **At azsa tayġa egişer.** A (2), B (292)
14. **At alsaŋ ay kèŋeş, ĥotun alsaŋ yil (kèŋeş).** A (2), B (245), D (13)
15. **At alsaŋ boyini kör, ĥotun alsaŋ ĥuyini.** B (245)
16. **At alsaŋ minip kör, çine alsaŋ çikip (kör).** A (2), B (292), D (156)
17. **At alsaŋ yèķindin al, ĥotun alsaŋ yiraķtin (al).** A (2), D (156)
18. **At ayliĥanġa, yol sariĥanġa.** A (2), B (98)
19. **At aylinip ķozuķini tapar/At aylinip oķurini tapar.** A (2), B (292)
20. **At ayiġan at miner, kiyim ayiġan ton kèyer.** A (2), B (121)
21. **At ayiġi bilen tapar, adem ķoli bilen (tapar).** C (165), D (156)
22. **At ayiġini tay basar.** A (3), B (292), D (156)
23. **At - er kişige ķanat.** A (3), B (292), D (155)
24. **At - bir ķiliķi yat.** A (3), B (293), D (156)

25. At tapķuçe èşek min. A (3), B (293)

26. At tapķuçe èger tap. A (A), B (293), D (157)

27. At töge bolmas. C (43)

28. At çèpişi bilen ķedirlik, er töhpisi bilen (ķedirlik). C (282)

29. At ķolda sinilar, dost yolda, ķuş ovda (sinilar). A (3)

30. At körki èger – toķum. C (36)

31. At körmigen at tapsa minip öltürer. C (13), D (37)

32. At kişneşkiçe, adem sözleşkiçe. A (4), D (234)

33. At kişnişip tèpişar, adem sirdişip. A (4)

34. At minip atamġa baķmidim. A (4), B (107), D (95)

35. At minmigen arpa ġèmi yèmes. C (43)

36. At harsa èġil yaĥşi, patķaķķa şèġil yaĥşi. A (5)

37. At harvaŋ ketsimu ketsun, ġaŋzaŋni çala ķaķma. A (5), B (60), D (176)

38. At ölse itniŋ toyi bolar. A (4), C (122)

39. At ölmes, harva sunmas. C (43), D (157)

40. At èġiniġan yerde tük ķalidu, oķ tegken yerde iz ķalidu. A (5), B (330), D (156)

41. At igisini at keynige mingeştirmeptu. A (5), D (266)

42. At yoķ yerde èşekmu at. A (5)

43. Ata ana duasi otķa suġa paturmas. A (5), D (13)

44. Ata anaŋ bolsa ķotiniŋġa böre kirmes. C (95)

45. Ata anaŋġa dèyelmigen gèpiŋni mora bèşiġa yèzip ķoy. A (5), B (173)

46. Ata anam yançuķumda, uruķ-tuġķan sanduķumda. A (6), D (13)

47. Ata balisi bolġuçe, yurt balisi bol. A (6)

48. Ata bolmiġan ata ķedrini bilmes. A (6), D (13)

49. Ata düşminini özüŋge dost tutma. A (6), B (16), D (13)

50. Ata razi – Ĥuda razi. A (6)

51. Ata sözi èтilġan oķ. A (6)

52. Ata ķarġişi oķ, ana ķarġişi doķ/Ata ķarġişi oķ, ana ķarġişi poķ. A (6), B (245), D (13)

53. Ata kespi baliġa miras. A (7), B (368)

54. Ata kespini taşliġan, pèşanisini ķaşliġan. A (7)

55. **Ata kemçiliki emes, lata kemçiliki/Adem eskisi emes, kiyim eskisi/Adem eskisi emes, lata eskisi.** A (7)
56. **Ata körgen oķ yasar, ana körgen ton piçar.** A (7), B (224), D (94)
57. **Ata ölmey, ata ķedrini bilmes.** A (9), B (245)
58. **Ata yolluķķa attin çüş.** C (36)
59. **Ataķta bar, sanaķta yoķ.** A (10)
60. **Ataŋ barda dost izde, ètiŋ barda yol (izde).** A (7), D (14)
61. **Ataŋ bazar, anaŋ bazar.** A (7), B (368)
62. **Ataŋ kim bolsa, sen şuniŋ oġli.** A (8), B (397), D (278)
63. **Ataŋ mirab bolġuçe, yèriŋ başta bolsun.** A (8)
64. **Ataŋ ölse ölsun, ataŋni körgenler ölmisun.** A (8), B (1), D (14)
65. **Ataŋdin dunya ķalġuçe, hüner ķalsun.** B (33)
66. **Ataŋġa nème ķilsaŋ, balaŋdin şuni körisen.** A (7)
67. **Ataŋmu yer, anaŋmu (yer).** A (8), B (78), C (165), D (176)
68. **Ataŋni öltürgenge anaŋni ber.** A (8), B (397)
69. **Ataŋniŋ düşminige dost bolma.** C (70)
70. **Ataŋniŋ ķèşida bolġuçe işida bol.** C (165)
71. **Atalmiġan oķidin köridu, çiçalmiġan poķidin (köridu).** A (10), B (33)
72. **Atalmiġan oķidin köridu, ķaytip kèlip ĥotunidin (köridu).** A (10), B (33), D (94)
73. **Atalmiġanniŋ oķi alte ġulaç kèter.** A (10), B 33, D (94)
74. **Atamniŋ tapķini anamniŋ barikallasiġa yetmeptu.** A (8), B (245)
75. **Atamniŋ ölgini anamġa yaraşti, çelpikini itlar talaşti.** A (8), B (148), D (14)
76. **Attin çüşse üzeŋgüdin çüşmes.** B (107), D (95)
77. **Atķa mingeşme, mingeşkendin kèyin ündeşme/At keynige mingeşme, mingeşkendin kèyin vay dème.** A (3)
78. **Atķa èger kèrek, èggerge er (kerek).** A (3)
79. **Atķan oķ ķaytip kelmes.** A (10), D (278)
80. **Atķan oķ yènip kelmes.** B (173)
81. **Atlıķ piyadiniŋ harġinini bilmes.** B (330)
82. **Atni beygide sina, mertni meydanda.** A (4)

83. Atni tepmeydu dème, itni çişlimeydu (dème). A (4), D (278)

84. Atni sat, yügenni satma. C (43)

85. Atniŋ tepkinige at çidaydu. A (4)

86. Atniŋ tepkini har emes, èşekniŋ tepkini har. A (4), B (126)

87. Atniŋ keynige ötme, yurtniŋ aldiġa (ötme). C (1)

88. Atniŋ èğiri èşekke yaraşmas. C (43)

89. Atniŋ yamini ala, ĥotunniŋ yamini bala. C (96)

90. Atidin himmet, oġuldin ĥizmet. A (9)

91. Atisi atalmiġan ķoŋġuzni, balisi ètiptu toŋguzni. A (9)

92. Atisi bar ķerimaydu. C (96)

93. Atisi boluşķaķniŋ oġli uruşķaķ, anisi boluşķaķniŋ ķizi yiğlaŋġu. A (9), B (224)

94. Atisi turup oġli sözligendin bez. A (9), B (225), D (94)

95. Atisi tikken dereĥ neslige saye bèrer. C (86)

96. Atisi ġora yèse, balisiniŋ çişi ķamaptu. A (9), D (14)

97. Atisi ölgenniŋ yaķisi yirtiķ. B (284)

98. Atisi yoķniŋ yaķisi yoķ. C (217)

99. Atilar sözi almas. C (96)

100. Atilarniŋ sözi – üzükniŋ közi. B (173)

101. Atiliķ yètim - kül yètim, aniliķ yètim - gül yètim. A (9), B (284), D (115)

102. Atiniŋ bergini körümlük, erniŋ bergini ömürlük. A (10)

103. Atiniŋ köŋli balida, baliniŋ köŋli dalida. A (10), B (246)

104. Arpa tapsaŋ atķa ber, ķiziŋ bolsa yatķa (ber). C (96)

105. Atmiş yaşliķtin sorima, alte yaşliķtin sora. A (11)

106. Atmişniŋ püter, altiniŋ ķalar. A (11)

107. Atni heyde yem bilen, işni ķilğin pem bilen. C (138)

108. Aç aşni körse aldiġa öter. C (196)

109. Aç beççiğerdin ķaç beççiğer. A (11), B (354)

110. Aç bolsaŋmu toķtek bol, ġem – teşvişi yoķtek bol. B (304)

111. Aç toķ bilen oynimas. A (11), D (115)

112. Aç ķorsaķ canġa dozaĥ. C (196)

113. Aç ķorsaķķa uyķu yaķmas. C (96)

114. Aç ķurt balisini yeydu. C (122)

115. Aç ķuş igisini alar. C (122)

116. Aç köz laçin tirniķidin ayrilar. C (122)

117. Aç köz èhsandin ķaçar, bèĥil mèhmandin ķaçar. C (122)

118. Aç közge taŋ atmas. C (122)

119. Aç közlük ademni ĥar ķilar. C (122)

120. Aç közlük eķildin azdurar. C (122)

121. Aççiķ aldida, eķil keynide. A (11)

122. Aççiķ aldida yüridu, eķil keynide yüridu. A (11), B (44)

123. Aççiķ eķilni kèsidu. A (11), B (44), D (52)

124. Aççiķ kelgende eķil ķaçidu. A (12), B (44)

125. Aççiķniŋ dorisi – süküt. A (12), B (129), D (102)

126. Aççiķi yoķ adem asan ķèrimas. C (80)

127. Aççiķiŋ kelgende lèviŋni çişle. A (12)

128. Aççiķ yutmaķ – taġ yutmaķ. A (12), B (129)

129. Aççiķi kelgenniŋ yènida turma. B (401)

130. Aç ķalġan tamaķ tallimaptu. A (12)

131. Aç köz toymas, bèĥil bèyimas. A (12), D (131)

132. Aç nèmini yèmeydu, el nèmini dèmeydu. A (13)

133. Aç nèmini yèmeydu, toķ nèmini dèmeydu. A (13), B (330)

134. Aç öyde ķètiķ uyumas. A (13), B (331), D (15)

135. Aç èyiķ oynimas. A (14), B (331), D (115)

136. Açniŋ derdini toķ bilmes. A (13), B (331)

137. Açniŋ közi aşta, toķniŋ közi üstvaşta. A (13)

138. Açniŋ özi toysimu, közi toymas. A (13)

139. Açliķ bar yerde aġriķ bar. B (164)

140. Açliķta tutķan ķaçaŋni toķluķta untuma. A (12), B (303), D (116)

141. Açliķtin ĥumarliķ yaman. A (12)

142. Açliķtin ölseŋmu, ata anaŋni taşlima. A (12), D (15)

143. Açiniŋ ķisķisi almiġa yetmes, duaniŋ ķisķisi ĥudaġa yetmes. C (86)

144. Aĥtarminiŋ çalmisi yaman, ĥotunniŋ lalmisi (yaman). A (14), B (202), D (15)

145. Aĥşimi ĥotunniŋ sözi rast, kündüzi aniniŋ sözi (rast). A (14)

146. Aĥir zaman kelmigüçe aĥirettin gep açma. C (80), D (278)

147. Aĥiret izziti kèrek bolsa, pèķirlar bilen kèŋeş ķil. A (14)

148. Adaşķanġa yamaşķan. A (14)

149. Adem adem bilen, piste badam bilen. A (14), B (193), D (196)

150. Adem ademge mèhman, can tenge mèhman. C (80)

151. Adem aşķa toysimu, yaşķa toymaydu. C (80)

152. Adem eptidin biliner. A (14)

153. Adem etkenge tazim et. A (15), B (193), D (196)

154. Adem elde yaĥşi, aķķu kölde (yaĥşi). C (1)

155. Adem balisini baķsaŋ aġzi – burnuŋni ķan èter, hayvan balisini baķsaŋ, aġzi – burnuŋni yaġ èter. A (15), B (397)

156. Adem balisiniŋ bahasi ilim bilen. A (15), B (33), D (51)

157. Adem bolmisaŋ eķliŋ bilen, eĥmeķ bolisen saķiliŋ bilen. A (15), B (44)

158. Adem tügep alem ķalidu. C (43)

159. Adem tili bilen taş yarar, taştin ötüp baş yarar. D (35)

160. Adem tilidin kèter, hayvan müŋgüzidin. B (173), D (35)

161. Adem ciķ yerde iş haram, molla ciķ yerde göş haram. C (133)

162. Adem ĥislitiniŋ biri özide bolsa, toķķuzi tonda. A (16)

163. Adem seperde biliner. C (93)

164. Adem söygenni alem söyer. C (44)

165. Adem ķulaķtin semriydu, hayvan tuyaķtin (semriydu). A (16), B (174), D (233)

166. Adem ķèrisimu köŋli ķèrimas. C (80), D (34)

167. Adem ölmes, rizķi tügimes. A (18), B (135), D (35)

168. Adem ölmes, közi toymas. A (18)

169. Adem yaĥşiliķniŋ ķuli. C (44)

170. Adem yerni aldimisa, yer ademni aldimas. A (18)

171. Adem yèşi bilen emes, işi bilen hörmetlik. C (165)

172. Ademde yüz bolmisa, cinmu ķorķidu. A (16)

173. Ademdin amet ķaçsa, aķ yerde tülke körünüptu. C (44)

174. Ademge adem oĥşimas. C (13)

175. Ademge eķil kèrek, patķaķķa şèġil (kèrek). A (16), B (44)

176. Ademni arzu uçuridu, ķuşni ķanat (uçuridu). A (16)

177. Ademni bilim yorutar, alemni kün (yorutar). C (139)

178. Ademni ġem yeydu, tömürni nem (yeydu). A (16)

179. Ademni nomus öltürer, toşķanni komuş (öltürer). A (18), B (126), D (100)

180. Ademni ümit yaşnitidu, ġem ķaķşitidu. A (18), B (125)

181. Ademniŋ ademliki aççiķi kelgende biliner. A (17), B (129), D (35)

182. Ademniŋ aldi gül, keyni tiken. A (17), D (35)

183. Ademniŋ alisi içide, hayvanniŋ alisi tèşida. A (17), B (98), D (36)

184. Ademniŋ eskisi tügimes, samanniŋ topisi (tügimes). C (13)

185. Ademniŋ toġrisi yaĥşi, orġaķniŋ egrisi. B (98)

186. Ademniŋ tèşiġa baķmay, içige baķ. A (17), B (34), D (36)

187. Ademniŋ tizgini – eķil. C (139), D (35)

188. Ademniŋ cèni çiķsa, gaŋzaŋniŋ külkisi kèler. A (17), D (36)

189. Ademniŋ dèginige ķarima, ķilġiniġa ķara. A (17)

190. Ademniŋ ķimmiti söz bilen, aşniŋ temi tuz (bilen). A (17)

191. Ademniŋ keynide ķuyruķi yoķ, boynida yaylisi (yoķ). C (13)

192. Ademniŋ küni köp bilen, hayvanniŋ küni çöp bilen. B (1)

193. Ademniŋ kiçiki boġiçe, itniŋ küçüki bol. A (18), B (154), D (141)

194. Ademniŋ hürmiti özide, üzükniŋ ķimmiti közide. B (141)

195. Ademniŋ yaĥşisi el – yurtum dep öler. C (1)

196. Ademniŋ yèti yoķ, altunniŋ dèti (yoķ). A (18)

197. Adetniŋ dorisi yoķ, mesçitniŋ morisi (yoķ). B (203)

198. Adil ademniŋ ķoli taraza. B (98)

199. Adimi yoķ öyde öçkiniŋ èti abduraĥman. A (19)

200. Arpa tapsaŋ atķa ber, saman yèsun kalilar. A (19), D (176)

201. Arpa tèrip buğday alimen dème. A (19), D (176)

202. Arpa – tèriķ aş iken, ünçe marcan taş (iken). A (19), B (230), D (277)

203. Arpa çamda pul, kömür kanda (pul). A (19)

204. Artuķ dunya başni yarmas. A (19)

205. Artuķ dölet başni yarmas. A (19), C (133), D (277)

206. Artuķ uĥlisaŋ aç ķalisen. B (60), D (277)

207. Arslandek küçüŋ bolsun, tayġandek hoşuŋ (bolsun). B (115)

208. Arġamçiniŋ puli turup tursun, kulamniŋ pulini ber. A (20)

209. Armanġa tuşluķ derman yoķ. A (20)

210. Az èşim – ġovġisiz bèşim. A (21), B (187)

211. Az yep asan tiril. A (21), B (164), D (217)

212. Az yègen köp yer, köp yègen nème (yer). A (21)

213. Az yègen künde yer, ciķ yègen nème yer. A (21)

214. Az yiġsaŋmu halal yiġ. A (21)

215. Azdin öginip alim bolur. C (139)

216. Azġa beriket ķonġan. B (121)

217. Azġa ķanaet ķilmiġan köptin ķuruķ ķalar. A (20)

218. Azni bilmigen köpni bilmes. C (139)

219. Azni dep köptin ķuruķ ķaptu. A (20)

220. Azmaydiġan adem yoķ. C (13)

221. Asta maŋġan taġ aşar, yügürgen baġ (aşar). A (21), B (279)

222. Asta maŋġanmu maŋġan, toĥtap ķalġan yaman. A (21), B (279), D (278)

223. Asķuda göş bolsa, bir küni mèhmanġa yaraptu. A (22), B (122)

224. Asman bèsivalsa, astida yètip manta yer. A (22), B (115), D (98)

225. Asman yiraķ yer ķattiķ, öley dèsem can tatliķ. A (22), B (126)

226. Asman yiķilip çüşse, astida yètip manta yer. A (22)

227. Asmanġa tükürseŋ yüzüŋge çüşer. B (107), D (278)

228. Aş bergen ķazanni çaķma. A (22)

229. Aş bergenge muş bergen. A (22), B (193), D (72)

230. Aş bolsa iş bolmisa, yaz bolsa ķiş bolmisa. A (22), D (176)

231. Aş peyġember, nan evliya. A (22), D (198)

232. Aş teŋ, nan teŋ, sol nèmişķa keŋ. A (23)

233. Aş ķedrini bilmiseŋ, açliķ bersun cazaŋni. A (23), B (122)

234. Aş ķedrini yègen bilmes, tapķan biler. A (23), B (141), D (37)

235. Aş kelse aġziŋni aç, su kelse süŋgüçni (aç). A (23)

236. Aş kelse iman ķèçiptu. A (23), B (287), D (197)

237. Aş kelse ye, söz kelse de. A (23), B (174)

238. Aş ötne, iş lapķut. A (24), D (197)

239. Aş yoķ, iştey yoķ. A (24)

240. Aş yèmigen yerde turar, pul Ĥeclimigen yerde (turar). C (133)

241. Aşpez aç ķalmas. C (272)

242. Aşķan – taşķan barat tazniŋ. A (24), D (266)

243. Aşnaŋġa işinip ersiz ķalma. A (24), B (246)

244. Aşni körse içiŋ taz, işni körseŋ kèçiŋ taz. A (23), B (61)

245. Aşni badaŋdin sora, işni kardaŋdin (sora). A (23), B (61), D (176)

246. Aşni siŋgende maĤta, Ĥotunni ölgende (maĤta). A (24), B (107)

247. Aşni körüp işni untuma. A (24), D (177)

248. Aşiķçiliķta ölüm közge körünmes. A (24), B (233), D (134)

249. Aşiķķa baġdat yiraķ emes. A (24), B (233), D (134)

250. Aşiķliķ asan, cudaliķ tes. A (25), B (233)

251. Aşiķliķ yoli – azab yoli. A (25)

252. Aġriķ bolsaŋ ölüp ķutul, ķerzdar bolsaŋ bèrip (ķutul). A (25)

253. Aġriķ patmanlap kirer, misķallap çiķar. A (25), D (217)

254. Aġriķ ķalsimu adet ķalmas. A (25), B (203), D (33)

255. Aġriķ kèler aştin, bala kèler ķayaştin. A (25)

256. Aġriķ kişi külke söymes. B (165)

257. Aġriķniŋ tüzelgüsi kelse, tèvip özi kèler. A (25), C (197)

258. Aġriķniŋ derdini aġriķ biler. C (197)

259. Aġriķni bus öltürer, yigitni nomus. B (126)

260. Aġriķni yoşursaŋ ölüm aşkara. A (26), B (99)

261. Aġrimas bèşimġa alte tayaķ. A (6)

262. Aġzida bar köŋlide yoķ. A (26)

263. Aġzida külke – çaķçaķ, ķoynida palta piçaķ. A (26)

264. Aġzidin hesel tamidu, köŋlidin zeher (tamidu). A (26), D (71)

265. Aġziŋ epçil bolġiçe, ķoluŋ epçil bolsun. A (27)

266. Aġzimdin çiķti, saķilimġa yamaşti. A (27), B (174), D (71)

267. Aġzimġa keldi dep deverme, aldimġa keldi dep yeverme. A (27), B (174), D (233)

268. Aġzimġa keldi dep sözliseŋ, elde abruyuŋ bolmas. A (27)

269. Aġzi aşķa teggüçe burni aval taşķa tègiptu. A (26)

270. Aġzi şèker, dili zeher. A (26)

271. Aġzi ķaymaķ, köŋli maymaķ. A (26), D (71)

272. Aġzi köygen pülep içer. D (101)

273. Aġzi oçuķ aç ķalmas. A (27)

274. Aġzi yaman dep toymas, nepsi yaman yep toymas. B (343)

275. Aġzi yumşaķ göş yeptu, aġzi ķattiķ muşt (yeptu). A (27)

276. Aġzi yumşaķ mozay ķoş emçek èmer. A (27), D (233)

277. Aġineŋ yardem sorisa etige ķaldurma. C (70)

278. Aķ bolsun, pak bolsun. B (99)

279. Aķ teŋgem ķara künümge esķatar. C (133)

280. Aķ söydürer, ķara köydürer. A (28)

281. Aķ ķoydin ķara ķozimu tuġulidu. A (28)

282. Aķ köŋülniŋ èti harmas, kiyimi tozumas. A (28), D (275)

283. Aķ it, ķara it, hemmisi bir it. A (29), D (155)

284. Aķ it ketse, ķara it kèlidu. A (29)

285. Aķça – teŋge tèpilar, yaĥşi yeŋge tèpilmas. C (97)

286. Aķķa ķara yoķ, ķariġa çare yoķ. A (28), D (275)

287. Aķniŋ setliki bilinmes, ķariniŋ çiraylıķlıķi (bilinmes). A (28), B (233)

288. Aķniŋ èti, ķariniŋ oti. A (28)

289. Aķil bolsaŋ mezur bolma pariġa. A (28)

290. Aķil öginer, eĥmeķ ögiter. C (140)

291. Aķilġa işaret, nadanġa cuvalduruz. A (28), B (45), D (51)

292. Aķillardin hörmet yanar, nadanlardin külpet (yanar). A (29)

293. Aka ukiniŋ azari bolsimu, bizari yoķ. A (29), B (266), D (12)

294. Aka – ini yaman dep, tuġķanni nedin tapisen. A (29), B (266), D (11)

295. Akaŋ bilen oynaşma, şillipataŋ yeysen; yeŋgeŋ bilen oynaşma, noġuç bilen yeysen. A (29), D (11)

296. Akaŋ kimni alsa, yeŋgeŋ şu. A (29), B (397), D (12)

297. Aŋliġan sözniŋ igisi yoķ. A (30), B (174)

298. Aŋliġan ķulaķta gunah yoķ. B (175), D (234)

299. Ala ķuyruķniŋ balisi çala ķuyruķ. A (30)

300. Ala ineknіŋ balisi çar ķuyruķ. A (30), B (216), D (92)

301. Alaķaġida èlişiŋ bolsa, bir küni esķatidu. A (30), B (369), D (155)

302. Alte ay atķan paĥta, bir poġa yarimaptu. A (30)

303. Alte ay atķan paĥta, bir çapanġa yarimaptu. A (30), D (266)

304. Alte ay yaz işlep, ķaldim lèvimni çişlep. A (30)

305. Alte teŋgem bar, at alimen, yette teŋgem bar ķiz alimen. A (30), B (107)

306. Alte künlük mèhman. (31)

307. Alte öçkige yette tèke. A (31), D (155)

308. Alte yaşliķ kelse, atmiş yaşliķ aldiġa çiķiptu. A (31)

309. Altun alma, dua al. A (31), B (389)

310. Altun eĥlet içidimu altun. C (45), D (257)

311. Altun başliķ dadaŋ bilen ķalġiçe, paĥma başliķ anaŋ bilen ķal. A (31), B (246), D (114)

312. Altun bèşiŋ aman bolsa, altun tavaķta su içersen. A (31)

313. Altun çoka sunsimu bahasi çüşmes. C (45)

314. Altun körgende perişte yoldin èziptu. A (31)

315. Altun otta biliner, adem mèhnette. A (32), B (61)

316. Altun üzükke yaķut köz. A (32), D (276)

317. Altundin köz yèşi töküler. B (187)

318. Altunġa topa ķonmas, dostluķ untulmas. C (70)

319. Altunniŋ ķedrini zerger bilur. A (31), B (141), D (37)

320. Altunniŋ horida mis parķiraptu. B (194)

321. Altinçi ayda alte çapan, on ikkinçi ayda kalte çapan. A (32), B (90), D (248)

322. Aldiraŋġuluķ adem öltürer. B (129)

323. Aldiriġan şeytanniŋ işi. A (32)

324. Aldiriġan muradiġa yetmes. A (32), B (131), D (102)

325. Aldiriġan işķa şeytan arilişar. A (33), B (131)

326. Aldiriġan işķa şeytan ķol salar. C (87)

327. Aldiriġan yolda ķalar, maŋgiliġan öyge barar. A (32)

328. Aldiriġanda ķariġudin yol soraptu. B (130), D (102)

329. Aldiriġanniŋ oşuġi tèyiptu. A (32), B (131)

330. Aldiriġanniŋ èşiki yètivaptu. A (32), B (130), D (36)

331. Aldiriġanni tutma, toķni zorlima. C (36)

332. Aldirimaŋ asta kèler, tèŋirķimaŋ taŋla kèler. A (33), B (131)

333. Aldirimaŋ yarey sizgimu bir kün barey. A (33), B (131)

334. Aldiŋ pütti, sattiŋ yitti. A (33)

335. Aldiŋġa maŋsaŋ keyniŋge ķara. A (33), D (275)

336. Aldimaķķa kiçik bala yaĥşi, ĥuda ursun ķaķbaşni. A (33), B (155), D (12)

337. Aldimġa keldi dep yème, aġzimġa keldi dep sözlime. A (33)

338. Aldi çaķ nede maŋsa, keyni çaķ şu izda maŋidu. A (32)

339. Aldi işiktin yiŋne patmaydu, arķa işiktin harva ķatnaydu. A (33)

340. Alsa bazari, almisa sazayi. A (33)

341. Alsam, bermisem. A (34)

342. Alġanda bismilla, bergende estaġpurulla. A (34), D (36)

343.Alġuçe alman, bergüçe bezgek. A (34), D (36)

344. Alġuçe yapir, bergüçe kapir. A (34), B (370)

345. Alġuçi arslan, bergüçi çaşķan. B (369)

346. Alķiş alġan aman, ķarġiş alġan yaman. A (34)

347.Almaķniŋ bermiki bar, çiķmaķniŋ çüşmiki (bar). A (34), D (153)

348. Alvaŋni galvaŋ töleydu. A (34)

349. Alim bolsaŋ alem sèniŋki. A (35), B (34)

350. Alim bolmaķ asan, adem bolmaķ tes. C (140), D (51)

351. Alimen dèseŋ, aval ber. A (34)

352. Alvasti boş kelgenni basidu. B (25)

353. Alvaŋ tola el yoķsul. D (6)

354. Amal tapķandin ecel ķaçar. B (45)

355. Amalim yoķ dègüçe, eķlim yoķ dègin. B (45)

356. Amanetke ĥiyanet. A (35), B (355)

357. Amet kelse taz başķimu tük üner. C (46)

358. Amet kelse ķoş keptu. A (35), D (212)

359. Amet kelse, èşik – tüŋlüktin kirer. A (35), B (148), D (212)

360.Amet kelgende ķapmu tolidu, ĥurcunmu (tolidu). A (35), B (149), D (212)

361. Ana ayiġida cennet bar. A (35), B (247), C (97)

362.Ana bilen öy avat, ata bilen yurt (avat). C (1), D (12)

363. Ana tiliŋ – ikkinçi èliŋ. C (1)

364. Ana körüp ķiz al, ķirġaķ körüp böz (al). A (35), B (247), D (12)

365. Ana makan – cennetulrizvan. C (1)

366. Ana yerdin altun alsaŋ elge sun. C (1)

367. Ana yurtuŋ aman bolsa, reŋgiroyiŋ saman bolmas. B (2)

368. Ana yurtniŋ ķoyni keŋ. C (1), D (6)

369. Anarni çölge tik, encürni kölge (tik). A (36), D (176)

370. Anaŋ ögey bolsa ataŋ özeŋniŋ bolmas. C (97)

371. Anaŋ ögey bolsa toyuŋ bozular. A (36), B (247), D (12)

372. Anaŋmu pul, ataŋmu (pul). A (35)

373. Anaŋni dadaŋġa perdazsiz körsetme. A (35)

374. Anam barġuçe leyliķazaķ tozuptu. B (90), D (248)

375. Anamniŋ ölüşini bilsem, bir tavaķ kèpekke sètip yeytim. A (36), B (45)

376.Ant içküçini yaman dèseng, ķan içküçige uçrarsen. A (36)

377. Ant içküçige könmiseŋ, ķan içküçi kèler. A (37), D (277)

378. Anidin alte tuġulsaŋmu, ötüdiġiniŋ yalġuzluķ. B (247)

379. Anisizni kèlin ķilma, atisizni küyoġul ķilma. C (97)

380. Anisi tepken mozayniŋ göşi aġrimas. A (36), B (247), D (13)

381. Anisi ġora yèse ķiziniŋ çişi ķamaptu. A (36)

382. Anisi maĥtiġan ķizdin keç. C (97)

383. Aniyni aniy tapmisaŋ, ķiyamette soriķi bar/Bozekni bozek ķilmisaŋ, ķiyamette soriķi bar. A (37)

384. Avare boldi yekke, hosuldin yèdi dekke. B (9)

385. Avaylimay uruvidim, aġrimay ölüp ķaldi. A (37), B (132), D (101)

386. Avval çiķķan ķulaķtin kèyin çiķķan müŋgüz èşip kètiptu. A (37), B (34), D (51)

387. Avval oyla, andin sözle. A (37), B (175), D (233)

388. Avval öz eyibiŋni bil, kèyin özgidin kül. B (107)

389. Avval özüŋge baķ, andin naġra ķaķ. A (37)

390. Avval işle, andin oyna. B (61), D (175)

391. Ay toşmiġuçe ètiŋni maĥtima, yil toşmiġuçe ķudaŋni maĥtima. B (108)

392. Ay tünde kèrek, eķil künde (kerek). A (38), B (45), D (51)

393. Ay ķotanlisa ayda yaġar, kün ķotanlisa künde (yağar). A (39), B (90), D (248)

394. Ay körüp kün al. A (39)

395. Ayaġ atlimisa, baş yügürmes. A (37), D (279)

396. Ayaġ tegdi, bala tegmisun. A (37)

397. Ayaġ yügürüki aşķa, èġiz yügürüki başķa. A (38)

398. Ayaġķa tartsaŋ başķa yoķ, başķa tartsaŋ ayaġķa (yoķ). A (38)

399. Ayaġķa çiķmay, başķa yoķ. A (38), D (280)

400. Ayaġķa sevepsiz tiken patmas. C (207)

401. Ayda kelgenge ayaķ, künde kelgenge tayaķ. A (38), B (272), D (248

402. Ayda yègen toķ, künde yègen aç. A (38), B (132)

403. Ayal kişi döni ķorķutidu. A (38)

404. Ayrilġan azar, ķoşulġan uzar. C (9)

405. Ayrilġanġa ölmeymen, eķidemge yiġlaymen. A (38), B (233), D (175

406. Ayrilġanni ķar basar, bölüngenni boran. A (39), B (10)

407. Ayrilġanni èyiķ yer, bölüngenni böre (yer). A (39), B (10)

408. Aynip ketken dost emes. A (39), B (17), D (64)

409. Ayniŋ bèşidin ķorķķiçe, beşidin ķorķ. A (39), B (90), D (248)

410. Ayniŋ on beşi aydiŋ, on beşi ķaraŋġu. A (39), D (249)

411. Ayisaŋ ötisen, yamisaŋ pütisen. A (39), D (275)

A MADDE
METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMA

1. **Abdal atḳa minse bay boldum der, çamġur aşḳa kirse may boldum (der).** A (1)

Görgüsüz, görmemiş kişi, eğer birdenbire layık olmadığı bir yere ulaşırsa, hemen böbürlenmeye, büyüklük taslamaya başlar.

* Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır. ADS, s. 106,

2. **Abdal tekiyide, haci mekkide.** A (1)

Abdal tekkede, haci Mekke'de bulunur.

Herkes uğraştığı iş alanında, kendine uygun yerde bulunur.

* Abdal tekkede, haci Mekke'de bulunur. KTA, s. 14

3. **Abdalda uyat yoḳ, kèpekte ḳuvvet yoḳ.** B (126)

Abdalda ar namus yok, kepekte kuvvet (yok).

Aptal, serseri kişinin arsız, utanmaz ve yüzsüz olduğunu anlatır.

4. **Abdalġa kepsen berse, ciŋiŋ rastmu, deptu.** A (1)

Abdala vermiş, ‘‘kantarın ölçüsü doğru mu?’’ diye sormuş.

İyilikten anlamayan kişiye iyilik yapılırsa, uygun olmayan davranış, tutum sergileyerek iyilik yapanın kalbını kırar, iyilik yaptığına pişman ettirir.

5. **Abdalniŋ dostluķi kent körüngüçe.** A (1)

Abdalın dostluğu köy görününceye kadardır.

Bazı kişiler sadece kendi çıkarları için başkalara yakınlık gösterip arkadaş, dost oluyorlar. Aralarındaki ilişkileri çıkar sağlamayınca onlardan yüz çevirirler.

* Abdalın dostluğu köy görününceye kadar. ADS, s. 106

6. **Abruyni altunġa al, canni kèpekke sat.** B (140), D (33)

İtibarını altına satın al, canını kepekle takas et.

Bir insanın bulunduğu çevre, toplum içindeki değerinin, itibarının her şeyden daha önemli olduğunu anlatır.

7. **Abruyni pulġa sètivalġili bolmas.** A (1)

İtibar parayla satın alınmaz.

Bir insanın değeri, itibarı parayla satın alınamaz.

8. **Abruyuŋni yaşliktin saķla, çapiniŋni yèŋi çèġidin (saķla).** A (1), D (273)

İtibarını korumaya gençken başla, cüppeni korumaya yeniyken (başla).

İnsan kendi değeri ve itibarını korumaya daha genç yaştayken önem vermelidir.

9. **Abruyum alaçapan.** A (1), B (140), D (33)

İtibarım cüppemdedir.

Bir kişinin güzel görünümü için giyim kuşam büyük katkı sağlayabilir. Kendine uygun, yakışır biçimde giyinen kimse, başkalardan saygı görür.

10. **Apet körmey dèseŋ huşyar bol.** A (1), B (115), D (277)

Afet görmeyim dersen, duyarlı ol.

Kişi, her zaman dikkatlı davranırsa, duyarlı olursa kaza, afet gibi kötü olaylara karşı önlem alabilir.

11. **At ataŋmu işenç ķilġili, ķaķ ķozuķni baġlivet.** A (1), B (292), D (156)

At, atan mı güvenecek? Çak kazığı, bağlayıver.

Kişi, günlük ilişkilerde ihtiyatlı davranmalı, birine kolay kolay

güvenmemelidir.

12. At atidin, adem anidin. B (245), D (13)

At atadan, insan anadan.

Çocuğun büyümesinde, eğitiminde annelerin görevinin önemli ve büyük olduğunu anlatır. Çocuklar hep annelerine bakarak bir şeyler öğrenmeye çalışırlar.

13. At azsa tayġa egişer. A (2), B (292)

At azsa tayın peşinden gider.

İnsan yaşlandıkça akıl zayıflığı görülür, yanlışları çoğalır ve çocuklar gibi davranmaya başlar. Bazı işlerde gençleri, hatta çocukları dinler.

14. At alsaŋ ay kèŋeş, ĥotun alsaŋ yil (kèŋeş). A (2), B (245), D (13)

At alsan bir ay danış, evlenirsen bir yıl (danış).

Evlenme işi insan hayatında çok önemlidir. İnsan evlenmeden önce iyice düşünüp taşınmalı, kendi düşüncesi ve karşı taraf hakkında başkalara danışmalıdır.

15. At alsaŋ boyini kör, ĥotun alsaŋ ĥuyini. B (245)

At alırsan boyunu gör, evlernirsen huyunu.

Bir şey satın alırken alacağımız şeylerin sağlam olup olmadığını inceledikten sonra almalıyız. Evlenirken ise evleneceğimiz insanın alışkanlık ve huylarına dikkat etmemiz lazım.

16. At alsaŋ minip kör, çine alsaŋ çikip (kör). A (2), B (292), D (156)

At alsan binip al, çini (tabak) alsan vurup al.

Birşey edinmeden, satın almadan önce mutlaka iyice bakıp, denetleyip almalıyız.

17. At alsaŋ yèķindin al, ĥotun alsaŋ yiraķtin (al). A (2), D (156)

At alsan yakından al, evlenirsen uzaktan (evlen).

Yakın yerden at satın alan kişi, at eski sahibine kaçsa bile kolaylıkla geri getirebilir. Uzak yerden evlenen kişi, kaynana ve eşinin diğer akrabalarının laflarından uzak yaşar. Birde, sıkça akraba ziyaretine gitme telaşından da uzak olur.

18. At aylиĥanġa, yol sariĥanġa. A (2), B (98)

At Aylihan'a, yol Sarihan'a[11].

Sahtekâr, yalancı kişinin söylediklerиyle yaptıkları her zaman birbirini tutmaz.

[11] Bayan ismi.

19. At aylinip ķozuķini tapar/At aylinip oķurini tapar. A (2), B (292)

At dönüp dönüp kazığını bulur/At dönüp dönüp okurunu bulur.

İnsan için doğup büyüdüğü memleketinden, vatanından daha güzel bir yer yoktur. Memleketini terk eden insan, dönüp dolaşıp eninde sonunda kendi memleketine döner.

20. At ayiġan at miner, kiyim ayiġan ton kèyer. A (2), B (121)

Atın kadrını bilen at biner, giyimin kadrını bilen cüppe giyer.

Günlük yaşamda yersiz harcamalardan kaçınarak tutarlı davranırsak, maddî sıkıntı çekmeden kolay geçiniriz.

21. At ayiġi bilen tapar, adem ķoli bilen (tapar). C (165), D (156)

At ayağı ile bulur, insan eli ile (bulur).

Herkimsin kendi ekmeğini kendi emeği sayesinde alın teri dökerek kazanması gerektiğini anlatır.

22. At ayiġini tay basar. A (3), B (292), D (156)

At izini tay sürdürür.

Yeni kuşak her zaman eskilerin işlerini sürdürür. Onların yapamadıklarını yapar, başaramadıklarını başarır.

23. At - er kişige ķanat. A (3), B (292), D (155)

At erkeğin kanadıdır.

Ulaşım araçlarının gelişmediği eski çağlarda, at en hızlı ulaşım aracı sayılıyordu.

24. At - bir ķiliķi yat. A (3), B (293), D (156)

At, bir huyu yad.

At, ehlîleştirilmiş bir evcil hayvan olmasına rağmen, bazen insanlara zarar verecek kötü davranışlarda bulunur.

25. At tapķuçe èşek min. A (3), B (293)

At bulana kadar eşeğe bin.

Herkes kendi kazancına, maddî durumuna göre yaşam tutumu sergilemelidir. Yaşamda ölçülü, tutarlı davranmak gerektiğini anlatır.

26. At tapķuçe èger tap. A (A), B (293), D (157)

At bulmadan eyer bul.

Bir işe başlamadan önce, hedeflenen sonucun elde edilmesi için, gereken ön koşullar mutlaka yerine getirilmelidir.

27. At töge bolmas. C (43)

At deve olamaz.

Kader, alın yazısının değişmesi; soysuz kişinin soyluluk, bayağı nesnenin değer kazanmasının mümkün olmadığını anlatır.

* Eşek at olmaz, ciğer et olmaz. ADS, s. 274

28. At çèpişi bilen ķedirlik, er töhpisi bilen (ķedirlik). C (282)

At koşusu ile değerlidir, er katkısı ile (değerlidir).

Atın değeri koşma biçimi ve hızı ile ölçülür. Bir insanın değeri ise halkına, ülkesine sağladığı katkılarıyla, yararlarıyla ölçülür.

29. At ķolda sinilar, dost yolda, ķuş ovda (sinilar). A (3)

At elde sınanır, dost yolda sınanır, kuş avda (sınanır).

Her insanın arkadaşlık, dostluk anlayışı; herşeyin değeri belli bir zaman ve ortamda daha iyi anlaşılır.

30. At körki èger – toķum. C (36)

Atın güzelliği eyerdedir.

Eyer ve diğer eşyalar ata güzellik kazandırır. Bunun gibi giyim kuşam da insanın dış görünümüne güzellik katar.

31. At körmigen at tapsa minip öltürer. C (13), D (37)

At görmemiş at bulursa binip öldürür.

Görgüsüz kimsenin ummadığı bir şeye erişince, ondan yerinde yararlanamadığını anlatır.

* Görmemişin oğlu olmuş çekmiş, çükünü koparmış. ADS, s. 292

32. At kişneşkiçe, adem sözleşkiçe. A (4), D (234)

Atlar kişneşe kişneşe, insan sözleşe sözleşe.

Dil, insanlar için en önemli iletişim aracıdır. İnsanlar dil aracılığıyla birbirlerini anlar, birbirlerine yaklaşır ve yardımlaşarak yaşarlar.

* İnsan söyleşe söyleşe (konuşa konuşa) hayvan koklaşa koklaşa. ADS, s. 327

33. At kişnişip tèpişar, adem sirdişip. A (4)

Atlar kişneşe kişneşe buluşur, insan sözleşe sözleşe.

Bkn. At kişneşkiçe, adem sözleşkiçe. A (4)

34. At minip atamġa baḳmidim. A (4), B (107), D (95)

Ata binince atama bakmadım.

Bazı kişiler yoksul, sıkıntılı yaşamından kurtulup rahat, huzur içinde yaşamaya başlayınca, kötü günlerinde kendisini yalnız bırakmayan yakın akraba, eş dost, hatta anne babalarından bile yüz çevirirler. Mal dünya karşısında vefasını kaybedenler için söylenir.

35. At minmigen arpa ġèmi yèmes. C (43)

At binmeyenin arpa derdi olmaz.

Fazla mal dünya edinmek istemeyen kimsenin telaşsız, kaygısız yaşayacağını anlatır.

36. At harsa èġil yaĥşi, patķaķķa şèġil yaĥşi. A (5)

Yorulan ata ağıl iyi gelir, bataklığı doldurmak için çakal taşı iyidir.

Bir işin çözümünü bulmak için, işin bulunduğu durumuna bakmalıyız ve uygun çözüm yolu bulmaya özen göstermeliyiz.

37. At harvaŋ ketsimu ketsun, ġaŋzaŋni çala ķaķma. A (5), B (60), D (176)

At araban gitse gitsin, piponda kül bırakma.

Bir işten istenilen sonucun alınabilmesi için, ne gerekirse büyük gayret içerisinde yapılması gerektiğini anlatır.

38. At ölse itniŋ toyi bolar. A (4), C (122)

At ölse ite bayram olur.

İyi kişiler zor duruma düşerse veya başlarına herhangi bir kötü iş gelirse, bu, kötü kişilerin işlerine gelir. İyi kişiler kaygılanırken, kötü kişiler bayram olmuş gibi sevinirler.

* Eşeğin ölümü köpeğe düğündür. ADS, s. 273

39. At ölmes, harva sunmas. C (43), D (157)

At ölmedikçe araba sağlam kalır.

İnsanın başına gelecek olayların hepsinin kaderle olacağını anlatır.

40. At èğiniğan yerde tük ḳalidu, oḳ tegken yerde iz ḳalidu. A (5), B (330), D (156)

At ağnayan yerde kıl kalır, ok isabet eden yerde iz kalır.

Dünyada iyilik olsun, kötülük olsun her iş kendi karşılığını bulur. İyilik seven, başkalara iyilik yapan kimse, toplumun saygı ve sevgisini kazanır, yaptığı iyilikleriyle yat edilir. Kötü kişiler ise, yaptıkları kötülükleri yüzünden kolay unutulmaz ve halkın kargışına, lanetine maruz kalır.

41. At igisini at keynige mingeştirmeptu. A (5), D (266)

At kendi sahibini başka atlara bindirmemiş.

Bazı kişiler, başkalardan ödünç aldıkları para veya başka eşyaları geri vermeyip onlara haksızlık ederler.

42. At yoḳ yerde èşekmu at. A (5)

At yok yerde eşek te at.

Bazen işin ustası bulunmadığı durumda, en azından işin sorumluluğunu alabilecek sıradan birini işin başına getirmek doğru seçim olabilir.

43. Ata ana duasi otḳa suġa paturmas. A (5), D (13)

Ana baba duası ateşe, suya batırmaz.

Ana babasını seven, onlara saygı gösteren ve onları dinleyerek duasını alan evlat, zor duruma düşmez, işlerinde her zaman başarılı olur.

44. Ata anaŋ bolsa ḳotiniŋġa böre kirmes. C (95)

Ata anan varsa ağılına kurt girmez.

Anne babası olan kişinin her zaman güven ve huzur içinde yaşayacağını anlatır.

45. Ata anaŋġa dèyelmigen gèpiŋni mora bèşiġa yèzip ḳoy. A (5), B (173)

Ana babana söyleyemediklerini evin bacasına yaz.

Başkalara açıktan açık söylenmesi veya anlatılması zor olan söz, maksatları belli bir ima işaret veya belgelerle anlatmak lazım.

46. Ata anam yançuķumda, uruķ-tuġķan sanduķumda. A (6), D (13)

Ana babam ceybimde, dost akrabam sandığımda.

Bazı kişiler, mal dünyaya, maddiyete o kadar düşkünler ki, ana babasından ceybindeki parasını, dost akrabalarından servetini değerli sayarlar.

47. Ata balisi bolġuçe, yurt balisi bol. A (6)

Baba oğlu olacağına, vatan oğlu ol.

İnsan için kendi vatanı çok değerlidir. İnsan, kendi vatanı için her şeyinden vazgeçebilmelidir.

48. Ata bolmiġan ata ķedrini bilmes. A (6), D (13)

Ata olmayan atanın kadrini bilmez.

İnsanoğlunun ana baba olmadıkça onların değerini, kıymetini bilemeyeceğini anlatır.

49. Ata düşminini özüŋge dost tutma. A (6), B (16), D (13)

Baba düşmanını kendine dost edinme.

Kişi, ana babasını dinleyerek onlara düşman olan kişilerden uzak durmalı, onlarla arkadaş, dost olmamalıdır.

* Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). ADS, s. 271

50. Ata razi – Ĥuda razi. A (6)

Ata razı Allah razı.

Ana babayı sevmek, onlara saygı göstermek, onlara hizmet etmek evlat borcudur. Bunları yerine getiren kimse, toplum tarafından övülür, sevilir.

51. Ata sözi ètilġan oķ. A (6)

Atasözü atılan oktur.

Atasözler, halkın binlerce senelik yaşam tecrübelerinden elde edilmiş hazır akıl, uyulması gereken kutsal kurallardır. Küçükler her zaman ana babaları veya kendinden büyük olanları dinlemeli, onlara uymalıdırlar.

52. Ata ķarġişi oķ, ana ķarġişi doķ/Ata ķarġişi oķ, ana ķarġişi poķ. A (6), B (245), D (13)

Ata kargışı ok, ana kargışı iftira/Ata kargışı ok, ana kargışı bok.

Çocuklar yaramazlık yaptıkları zaman, babalar annelere göre fazla kızmazlar. Ama kızdıkları zaman ağır sonuçlar doğurur derecede kızarlar. Anneler sık sık kızarlar, ama ortada değişen bir şey olmaz.

53. Ata kespi baliġa miras. A (7), B (368)

Baba mesleği oğula mirastır.

Erkek çocuk, genellikle babasıyla yan yana yaşar ve baba mesleğini öğrenerek büyür. Babası yaşlanınca veya ölünce onun mesleğini sürdürür.

* Babanın (atanın) sanatı oğula mirastır. ADS, s. 174

54. Ata kespini taşliġan, pèşanisini ķaşliġan. A (7)

Baba mesleğini bırakan alınını kaşar.

Bir mesleği başkalardan öğrenmek, onu babadan öğrenmeye göre daha zordur ve fazla zaman alır. Çünkü başkalar öğretirken gönülden öğretmeyebilir. O yüzden, baba mesleğini iyi öğrenen kimsenin sonra onu bırakıp başka iş yapmaya karar vermesi çok yanlıştır.

55. Ata kemçiliki emes, lata kemçiliki/Adem eskisi emes, kiyim eskisi/Adem eskisi emes, lata eskisi. A (7)

Kusur atada değil, kumaşta/Kötü olan insan değil, giyim, kumaş.

Üst başı düzgün, iyi giyinmiş kimseye saygı gösterip iyi davranmak; üst başı perişan veya basit giyineni aşağılayıp kötü davranmak doğru değildir.

56. Ata körgen oķ yasar, ana körgen ton piçar. A (7), B (224), D (94)

Baba gören ok yasar, ana gören cüppe bıçar.

Erkek çocuk genellikle babasıyla yan yana, iç içe yaşayarak büyür ve bu sürede baba mesleğini öğrenir. Kız çocuk ise annesiyle yan yana, iç içe yaşayarak büyür ve bu sürede annesinden çeşitli ev işlerini öğrenir.

57. Ata ölmey, ata ķedrini bilmes. A (9), B (245)

Ata ölmeden kadri bilinmez.

Kişi, ana babasından ayrılıp kendi başına yaşamaya başlayınca veya başına kara gün gelip zor durumda kalınca, ana baba kadrini bilir.

58. Ata yolluķķa attin çüş. C (36)

Büyüklere bindiğin atın üzerinden inip saygı göster.

Küçüklerin büyüklere uygun biçimde selâm sabah vermelerinin onlara saygı göstermek olduğunu anlatır.

59. Ataķta bar, sanaķta yoķ. A (10)

Namda var, sayıda yok.

Bazı kişilerin sahip oldukları makamları çok yüksek, kazandıkları şan şöhret, unvanları çok büyük olmalarına rağmen, gerçek iktidar, yetenek veya topluma sağladığı katkı bakımından dile getirilebilecek hiçbir şeyi yoktur.

60. Ataŋ barda dost izde,ètiŋ barda yol (izde). A (7), D (14)

Baban varken dost ara, atın varken yol (ara).

Kişi, ana babası hayattayken onlara danışarak eş dost edinmelidir. Sonradan edindiği eş dost güvenilir olmayabilir.

61. Ataŋ bazar, anaŋ bazar. A (7), B (368)

Baban pazar, anan pazar.

Ticarette fayda almak için, kişi, yapacağı ticaretini büyük ve kalabalık pazar yerlerinde yapması lazım. Pazar, ticarette çok önemli hususlardan biridir.

62. Ataŋ kim bolsa, sen şuniŋ oġli. A (8), B (397), D (278)

Baban kimse, sen de o.

Bir kişinin nasıl biri olarak büyümesi onun ana babasının kişiliklerine, ailesinin soyuna bağlıdır. İyi kişilerin çocukları onlara çeker, büyüdüklerinde ana babası gibi iyi kişilerden olur.

63. Ataŋ mirab bolġuçe, yèriŋ başta bolsun. A (8)

Baban mirab olacağına, tarlan başta olsun.

Kişi, kendi işini ana babası veya başkalara dayanmadan kendisi yapmalıdır. Çalışkan olmak, tek başına yaşayabilmek, başarıyı elde etmede önemli olan unsurlardandır

64. Ataŋ ölse ölsun, ataŋni körgenler ölmisun. A (8), B (1), D (14)

Baban ölse ölsün, babanı görenler ölmesin.

Kişi için kendi milletinin, vatanının varlığından daha önemli ve değerli şey yoktur. O, bunlar için ana babasından, kısacası, her şeyinden vazgeçebilmelidir.

65. Ataŋdin dunya ķalġuçe, hüner ķalsun. B (33)

Atandan mal dünya kalacağına hüner kalsın.

Meslek veya bilimin mal dünyaya göre daha değerli olduğu anlamındadır.

66. Ataŋġa nème ķilsaŋ, balaŋdin şuni körisen. A (7)

Babana ne yaparsan, çocuğundan onu görürsün.

Kişi, ana babasına her zaman saygı duymalı, onlara iyi davranmalı ve iyi hizmet etmeli. Ana babasına kötü davranan, onlara iyi hizmet etmeyen kişi, sonra, yaptıklarının aynısını çocuklarından görebilir.

67. Ataŋmu yer, anaŋmu (yer). A (8), B (78), C (165), D (176)

Baban da yer, annen de yer.

Toprak, insan yaşamı için birçok olanak sağlayan unsurlardan biridir. O yüzden toprak, insanlar tarafından eskiden beri bitmez tükenmez servet olarak bilinegelmiştir.

68. Ataŋni öltürgenge anaŋni ber. A (8), B (397)

Babanı öldürene anneni ver.

Kendi vatanını, milletini satmak gibi aşağılık yoktur. Bu söz, vatan, millet hainleri için kinayeli sözdür.

69. Ataŋniŋ düşminige dost bolma. C (70)

Atanın düşmanına dost olma.

Bkn. Ata düşminini özüŋge dost tutma. A (6), B (16)

70. Ataŋniŋ ḳèşida bolġuçe işida bol. C (165)

Atanın yanında bulunacağına işinde bulun.

Boş oturup zaman geçirmenin, tembel olmanın zararlı oduğunu, çalışkan, yaratıcı olmanın ise yararlı olduğunu anlatır.

71. **Atalmiġan oķidin köridu, çiçalmiġan poķidin (köridu).** A (10), B (33)

Atalmayan okundan görür, tuvaletini yapamayan bokundan (görür).

Beceriksiz kişi, yaptığı işinde elini yüzüne bulaştırdıktan sonra, beceriksiz olduğunu her zaman kabul etmez. Sebebi başka yerden arayarak sorumluluktan kaçar, beceriksiz olduğunu kabullenemez.

72. **Atalmiġan oķidin köridu, ķaytip kèlip Ĥotunidin (köridu).** A (10), B (33), D (94)

Atalmayan okundan görür, dönüp gelip eşinden (görür).

Beceriksiz koca, dışarıda işinde başarısız olunca evine gelip başarısızlığının nedenini karısının üzerinden arar. Hatta ona sitem edip kavga etmeye kalkar.

73. **Atalmiġanniŋ oķi alte ġulaç kèter.** A (10), B 33, D (94)

Atamayanın oku altı adım öteye gider.

Gösteriş yapmayı seven, beceriksiz, geveze kişilerin yaptıklarından konuştukları daha ağır basar. Bu tip kişiler, her şeyi yapabiliyor gibi konuşmaktan başkasını bilmezler.

74. **Atamniŋ tapķini anamniŋ barikallasiġa yetmeptu.** A (8), B (245)

Babamın kazandığı annemin ‘‘bereket versin’’ demesine yetmemiş.

Ailede kadın, kocasının kazancını bir harcamayla savurup bitiren tutumsuz biri olursa, ailenin maddî durumu düzelmez. Böyle aile huzursuzluktan, yoksulluktan kurtulamaz.

75. **Atamnıŋ ölgini anamġa yaraşti, çelpikini itlar talaşti.** A (8), B (148), D (14)

Atamın ölümü annemin işine geldi, kandil yemeğini de itler kapıştı.

Günlük hayatta, birinin ölmesi veya başının derde girmesi bir başkasının işine gelebilir. Kimi başına gelenlerden kaygılanırken, kimi ona bakarak sevinebilir.

* Eşeğin ölümü köpeğe düğündür. ADS, s. 273

76. **Attin çüşse üzeŋgüdin çüşmes.** B (107), D (95)

Attan inse de üzengiden inmez.

Bazı mağrur, çalımlı kişiler büyüklendikleri yerlerinden ayrıldıkları veya bir yanlış yaparak rezil oldukları hâlde, farkında olmaksızın kurum satmaya devam ederler. Mağrur, çalımlı kişilerin kendi yanlış veya kusurlarını kabullenmelerinin zor olduğunu anlatır.

77. **Atķa mingeşme, mingeşkendin kèyin ündeşme/At keynige mingeşme, mingeşkendin kèyin vay dème.** A (3)

Atlının arkasına binme, bindikten sonra kıçım ağrıdı deme.

Bir işe başlamadan veya karar vermeden önce, kişi, mutlaka iyi düşünmeli, planlarını iyi yapmalıdır. İş işten geçtikten sonra pişman olmak ona yarar sağlamaz.

78. Atķa èger kèrek, èggerge er (kerek). A (3)

Ata eyer gerek, eyere binecek er (gerek).

Bir işten istenilen sonucun alınabilmesi için, işini iyi yapan ustalar ve işe gerekli olan malzemeler önceden hazır olmalıdır.

* Ata eyer gerek, eyere er gerek. ADS, s. 158

79. Atķan oķ ķaytip kelmes. A (10), D (278)

Atılan ok geri gelmez.

Söylenen sözün geri alınmasının mümkün olmadığını, o yüzden konuşurken düşünceli konuşmanın önemli olduğunu; zaman ve fırsatın geri gelmeyeceğini o yüzden onları iyi değerlendirmek gerektiğini anlatır.

* Atılan ok geri dönmez. ADS, s. 161

80. Atķan oķ yènip kelmes. B (173)

Atılan ok geri gelmez.

Bkz. Atķan oķ ķaytip kelmes. A (10)

81. Atlıķ piyadiniŋ harġinini bilmes. B (330)

Atlı yürüyenin yorgunluğundan anlamaz.

Zengin, varlıklı insanların yoksul, sefil insanların yaşamından, derdinden anlamayacaklarını anlatır.

* Tok, acın halinden bilmez (ne bilir). (Var ne bilsin yok halinden). ADS, s. 449

82. Atni beygide sina, mertni meydanda. A (4)

Atı yarışta sına, merdi sahada.

Atın değeri yarış alanında belli olur. Mert, yiğit olarak tanınan kimsenin gerçek değeri, vatan, milletinin başına zor günler geldiğinde sergilediği tutumundan, gösterdiği fedakarlığından belli olur.

* Yiğit meydanda belli olur. ADS, s. 477

83. Atni tepmeydu dème, itni çişlimeydu (dème). A (4), D (278)

Atı tepmez deme, iti ısırmaz (deme).

At ve köpek ehlîleştirilmiş evcil hayvanlar olmalarına rağmen, beklenmedik bir anda insana zarar verebilir. Bunu anlamak ve hazırlıklı olmak çok zordur. Günlük yaşamda da bazı kişilerin ne zaman ne yapacağı hiç belli olmaz. Bu söz başkalara kolay güvenmenin zararlı olduğunu anlatır.

84. Atni sat, yügenni satma. C (43)

Atı sat, gemi satma.

Para sıkıntısı çeken kimsenin elindeki değerli şeylerini satmasının doğru olmadığını anlatır.

85. Atnıŋ tepkinige at çidaydu. A (4)

Atın tepmesine at dayanır.

Aynı türde bulunan hayvanların birbirlerini ısırmaları, toslamaları vb. hareketlerde bulunmaları normal hadisedir ve bu hareketleri ancak aynı türdeki hayvanlar kaldırabilir. Husumet sevmeyen mert, yiğit kişiler de birbirlerine yaptıkları kötülüklere katlanırlar. Onların arasındaki tartışma, kavga kolay çözülür. Bu tip kişiler kolay başkasına husumet beslemez, kin gütmezlerdir.

86. Atnıŋ tepkini har emes, èşekniŋ tepkini har. A (4), B (126)

Atın tepmesi ağır gelmez, eşeğin tepmesi ağır gelir.

Mert, yiğit kişiler kendileri gibi kişilerden gelen kötülüğe katlanırlar. Ama alçak, namert ve yüzsüz kişilerin kötülüklerini kaldıramazlar.

87. Atnıŋ keynige ötme, yurtnıŋ aldiğa (ötme). C (1)

Atın arkasına geçme, halkın önüne (geçme).

Halkın, toplumun önüne geçip güç göstermenin veya büyüklük taslamanın zararlı, tehlikeli olduğunu anlatır.

88. Atniŋ ègiri èşekke yaraşmas. C (43)

Atın eyeri eşeğe uymaz.

Her kimsenin kendine göre değer, itibar ve kaderle yaşayacağını anlatır.

89. Atniŋ yamini ala, ĥotunniŋ yamini bala. C (96)

Atın yamanı alaca, kadının yamanı belâ.

Kötü at tehlikeli hareketleriyle insanı korkutur. Kötü huylu, ahlaksız kadın da kavgalarıyla kocasına veya başkalara belâ olur.

90. Atidin himmet, oġuldin ĥizmet. A (9)

Atadan himmet, oğuldan hizmet.

Çocukları eğitmek, büyütmek ana baba görevidir. Buna karşılık, ana babalara bakmak, onlara hizmet etmek yetişkin çocukların görevidir.

* -Baba himmet. –Oğul hizmet. ADS, s. 173

91. Atisi atalmiġan ķoŋġuzni, balisi èttiptu toŋguzni. A (9)

Babası böcek bile avlayamamış, ama çocuğu yaban domuz avlamış.

Yeniler her zaman işlerinde eskilerden daha başarılı olurlar. Onlar eskilerin yapamadıklarını yapar, başaramadıklarını başarırlar.

* Boynuz kulaktan sonra çıkar, ama kulağı geçer. ADS, s. 205

92. Atisi bar ķerimaydu. C (96)

Atası olan yaşlanmaz.

Ana babalı kimsenin huzur, güven ve mutluluk içinde yaşayacağını anlatır.

93. Atisi boluşķaķniŋ oġli uruşķaķ, anisi boluşķaķniŋ ķizi yiġlaŋġu. A (9), B (224)

Kışkırtıcı babanın oğlu kavgacı olur, kışkırtıcı annenin kızı mırmırık olur.

Ana babalar, çocuklarının eğitimine önem vermeli, onları ahlaklı, anlayışlı büyütmelidirler. Çocuklar arasındaki ufak tefek çekişmelere, kavgalara karışıp kendi çocuklarının yanını almak, çocukları şımartır, onların kavga seven kimselerden olarak büyümelerine yol açar. Anne babaların çocuklara kötü örnek olmalarının zararlı olduğunu anlatır.

94. Atisi turup oġli sözligendin bez. A (9), B (225), D (94)

Babasının yerinde konuşandan kaç.

Ana babası veya kendisinden büyük kişilerin bulundukları ortamda, hiç kimseye ağız açtırmadan her şeyi bilercesine büyük konuşmak, gösteriş yapmak veya gevezelik etmek kötü alışkanlıktır. Böyle alışkanlıktan veya böyle alışkanlığı olan kimselerden uzak durmak lazım.

95. Atisi tikken dereĥ neslige saye bèrer. C (86)

Atanın diktiği ağaç evladına gölge verir.

Geleceği düşünerek yaptığımız işlerden bizden sonrakilerin yararlanacağını anlatır.

96. Atisi ġora yèse, balisiniŋ çişi ķamaptu. A (9), D (14)

Babası olgunlaşmamış kayısı yerse, oğlunun dişleri kamaşır.

Bazı evlatlar anne babalarının işledikleri suç veya yaptıkları kötülükleri yüzünden başkalar tarafından sürekli aşağılanmaya, dışlanmaya maruz kalabilirler.

* Baba koruk (erik, ekşi elma) yer, oğlunun dişi kamaşır. (Baba eder, oğul öder.) ADS, s. 173

97. Atisi ölgenniŋ yaķisi yirtiķ. B (284)

Atası ölenin yakası yırtık.

Yetim kimsenin hayatta yoksulluk, açlık içinde hep sıkıntı çekeceğini anlatır.

98. Atisi yoḳnıŋ yaḳisi yoḳ. C (217)

Atasızın giydiğinin yakası yok.

Bkn**.** Atisi ölgenniŋ yaḳisi yirtiḳ. B (284)

99. Atilar sözi almas. C (96)

Atalar sözü elmasdır.

Büyüklerin öğütlerinin, kısacası, atasözlerin ne denli önemli ve değerli olduğu anlamındadır.

100. Atilarniŋ sözi – üzükniŋ közi. B (173)

Ataların sözü yüzüğün gözü.

Bkz. Atilar sözi almas. C (96)

101. Atiliḳ yètim - kül yètim, aniliḳ yètim - gül yètim. A (9), B (284), D (115)

Babalı yetim kül yetim, analı yetim gül yetim.

Anasından ayrılıp babasının bakımında kalan çocuk şanssızdır. Çünkü baba kendi işinin telaşıyla çocukla ilgilenemez ve çocuk bakımsız kalır. Babasından ayrılıp annesinin eline kalan yetim çocuk ise, annesi sayesinde bakımsız kalmaz.

102. Atiniŋ bergini körümlük, erniŋ bergini ömürlük. A (10)

Babanın verdiği görümlü, erin verdiği ömürlü.

Kız çocuklar evliliğinden sonra maddî bakımdan anne babalarının yardımını alamazlar. Evlendikten sonra onların kaderi artık kocalarının ellerine düşer.

* Baba vergisi görümlük, koca vergisi ömürlük. ADS, s. 174

103. Atiniŋ köŋli balida, baliniŋ köŋli dalida. A (10), B (246)

Babanın gönlü çocukta, çocuğun gönlü dışarıda.

Anne babalar çocuklarının geleceği için her şeyi yaparlar, her şeye katlanırlar. Ama çocuklar çoğu zaman bunun farkında olmazlar ve bildiklerini yaparlar.

104. Arpa tapsaŋ atḳa ber, ḳiziŋ bolsa yatḳa (ber). C (96)

Arpa bulsan ata ver, kızın olursa yadla evlendir.

Yakın akrabalar arasında yapılan evlilik zararlıdır. Çünkü evlenen taraflar arasında çıkan anlaşmazlık bütün akrabaların akrabalık bağlarını zedeleyebilir.

105. Atmiş yaşlıktin sorima, alte yaşlıktin sora. A (11)

Altmış yaşlığa sorma, altı yaşlığa sor.

Akıl, insanın yaşıyla orantılı değil. Akıl yaşta değil, başta. O yüzden bazı durumlarda küçük yaştakilerin fikrini almak, onları dinlemek lazım.

106. Atmişnıŋ püter, altınıŋ ḳalar. A (11)

Altmışın biter, altının kalır.

Varlıklı veya yönetici olan kişilerin işleri kolay halledilir. Yoksul, fakir kişilerin işleri ise her zaman çeşitli zorluklar nedeniyle kolay çözülmez.

107. Atni heyde yem bilen, işni ḳilġin pem bilen. C (138)

Atı yem ile kullan, işi akıl ile yap.

Her işi akıl yürüterek ve uygun çözüm yolu ile yapmak gerektiğini anlatır.

108. Aç aşni körse aldiġa öter. C (196)

Aç aşı görünce öne geçer.

Karnı aç kimsenin yemeği görür görmez yemeye kalkması doğaldır.

109. Aç beççiġerdin ķaç beççiġer. A (11), B (354)

Aç zavallıdan kaç zavallı.

Açlık, yoksulluk sıkıntısını uzun süre çekmiş kişi, sıkıntılarını çabuk unutamadığı gibi, gözü doysa da yine kendini aç hisseder. Bunun gibi kişilerden uzak durmak lazım. Yine bazı kişilerden uzak durmak lazım ki, bu tip kişiler parayı, mal dünyayı çok seven, her zaman servet peşinden koşturan, aç göz ve cimri kişilerdir.

* Aç, yanından kaç. ADS, s. 114
* Aç anansa (atansa) da kaç, ADS, s. 109

110. Aç bolsaŋmu toķtek bol, ġem – teşvişi yoķtek bol. B (304)

Aç olsan da tok ve telaşsız gibi davran.

İnsan açlık ve yoksulluk karşısında kendini nasıl kontrol etmeyi bilmeli, toplum veya devletin kural ve yasalarını çiğnememelidir.

111. Aç toķ bilen oynimas. A (11), D (115)

Aç, tok ile oynamaz.

Aç, yoksul kişiler açlık, yokluk derdinde başka şeyleri düşünemez ve onlarla ilgilenemezler. Sosyal ilişkiler bakımından, fakir, yoksul kişiler

zengin, varlıklı kişilerle ilişki kurmazlar. Kendileri gibi fakir kesimle kaynaşırlar.

112. Aç ķorsaķ canġa dozaĥ. C (196)

Aç karın cana cehennemdir.

Açlık, yoksulluk sıkıntısı çekmenin ne denli zor olduğunu anlatır.

113. Aç ķorsaķķa uyķu yaķmas. C (96)

Açа uyku hoş gelmez.

Karnı aç insan karnını doyurmadıkça uyuyamaz.

* Açın uykusu gelmez. ADS, s. 112
* Aca dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış. ADS, s. 106

114. Aç ķurt balisini yeydu. C (122)

Aç kurt yavrusunu yer.

Açlık, yoksulluk içinde kalan kişi bunu yenmek için her şeyi göze alır. Bunları yenmek için en yakınlarına bile zarar verebilir.

* Aç kurt yavrusunu yer. ADS, s. 113

115. Aç ķuş igisini alar. C (122)

Aç kartal sahibini avlar.

Bkn. Aç ķurt balisini yeydu. C (122)

116. Aç köz laçin tirniķidin ayrilar. C (122)

Aç göz şahin tırnağından ayrılır.

Aç kalan kimse, bu gereksinimini karşılamak için yaşamını tehlikeye atmayı bile göze alabilir.

* Aç, elini kora sokar. ADS, s. 110

117. Aç köz èhsandin ķaçar, bèĥil mèhmandin ķaçar. C (122)

Aç göz ihsandan kaçar, cimri misafirden kaçar.

Aç göz, doymaz ve cimri kimseler başkalara yardım etmekten, onları evlerinde misafir etmekten kaçınırlar.

118. Aç közge taŋ atmas. C (122)

Aç göze tan atmaz.

Bkn. Aç ķorsaķķa uyķu yaķmas. C (96)

119. Aç közlük ademni ĥar ķilar. C (122)

Aç gözlülük insanı hor eder.

Aç gözlülük insanın mal dünya için yasa ve kuralları hiçe sayarak suç işlemesine ve kendi itibarını yitirmesine yol açabilir.

120. Aç közlük eķildin azdurar. C (122)

Aç gözlülük insanı akıldan uzaklaştırır.

Aç gözlülük insanı akıldan uzaklaştırır, yoldan çıkarır ve mal dünya için kendi vicdanına aykırı işleri yapmaya mecbur eder.

121. Aççiķ aldida, eķil keynide. A (11)

Öfke önde, akıl arkada.

Çabuk öfkelenen kişi, kendine hâkim olamaz, akıl yürütemez. O yüzden işlerinde başarılı olamaz. Kişi, her durumda soğukkanlı olmalı, her işini akıl yürüterek, düşünerek yapmalı.

122. Aççiķ aldida yüridu, eķil keynide yüridu. A (11), B (44)

Öfke önce gelir, akıl sonra (gelir).

Bkn. Aççiķ aldida, eķil keynide. A (11)

123. Aççiķ eķilni kèsidu. A (11), B (44), D (52)

Öfke aklı keser.

Öfkeye kapılan kişi, kendine, aklına hâkim olamaz. Aklına hâkim olamayan kişi her zaman yanlış iş yapar.

124. Aççiķ kelgende eķil ķaçidu. A (12), B (44)

Öfke gelince akıl kaçar.

Bkn. Aççiķ eķilni kèsidu. A (11), B (44), D (52)

125. Aççiķniŋ dorisi – süküt. A (12), B (129), D (102)

Öfkenin ilacı sükûttur.

Kişinin iradesini kullanarak öfkesini yenmesi çok zordur. Ama öfkelenen kişi, sükût ederek öfkesini giderebilir. Öfkeyi yenmenin kolay yolunun sükût etmek olduğunu anlatır

126. Aççiķi yoķ adem asan ķèrimas. C (80)

Öfkelenmeyen kişi kolay yaşlanmaz.

Her durumda çabuk sinirlenmeden, öfkelenmeden olgun ve ağırbaşlı davranmanın sağlığa yararlı olduğunu anlatır.

127. Aççiķiŋ kelgende lèviŋni çişle. A (12)

Öfkelendiğin zaman dudağını ısır.

Öfkelenen kişinin öfkesine hâkim olabilmesi, öfkesini giderebilmesinin başka bir yolu ise, dudağını ısırarak sabretmesidir.

128. Aççiķ yutmaķ – taġ yutmaķ. A (12), B (129)

Öfke yutmak dağ yutmaktır.

Kişi, eğer içine sindiremeyecek olaylar nedeniyle öfkeye kapılırsa, onun iradesini kullanarak öfkesini yenebilmesi, kendine hâkim olabilmesi çok zor bir iştir.

129. Aççiķi kelgenniŋ yènida turma. B (401)

Sinirlenenin yanında durma.

Bir işe sinirlenen, öfkelenen kişi karşısına çıkan herkese sert davranışlarda bulunabilir. O yüzden sinirlenen kişinin işlerine karışmadan uzak durmakta yarar vardır.

130. Aç ķalġan tamaķ tallimaptu. A (12)

Aç kalan yemek seçmemiş.

Karnı aç kişi, önünde bulunan yemeklerin çeşidine bakmaz, önündeki yemekle yetinir. Yoksulluk içinde geçinen kişi, az da olsa kazancıyla geçinmeye çalışır. Büyük hayaller peşinden koşmaz.

* Açа kuru ekmek bal helvası gibi gelir. (Açа arpa ekmeği etten lezzetli gelir) ADS, s. 109

131. Aç köz toymas, bèĥil bèyimas. A (12), D (131)

Aç göz doymaz, cimri zengin olamaz.

Yiyecek görünce kendini tutamayacak kadar karnına düşkün aç göz kişinin karnı doymaz. Karnı doysa bile gözü doymaz. Maddiyete düşkün ve cimri kişi, hayatı boyunca para peşinden koştursa da, mal dünyaya gözü doymaz, zengin olamaz.

132. Aç nèmini yèmeydu, el nèmini dèmeydu. A (13)

Aç ne yemez, el ne demez.

Yoksulluk, açlık derdinde yaşayan kişiler, ne bulsa onu yiyerek geçinmeye çalışırlar. Karnı tok, maddî durumu iyi olan kişiler ise, her şeyden kusur bulurlar, başkalar hakkında her şeyi söyleyip dedi kodu yapmakla zaman geçirirler.

* Aç ne yemez, tok ne demez. ADS, s. 113

133. Aç nèmini yèmeydu, toķ nèmini dèmeydu. A (13), B (330)

Aç ne yemez, tok ne demez.

Bkn. Aç nèmini yèmeydu, el nèmini dèmeydu. A (13)

134. Aç öyde ķètiķ uyumas. A (13), B (331), D (15)

Aç evinde katık uyumaz.

Aç, yoksul kişinin evinde fazla yemek veya para bulunmaz. Ne bulsa yiyip veya harcayıp bitiren aç göz kişinin evinde ise, hiçbir şey bulunmaz.

* Aç koynunda ekmek durmaz(eğleşmez). ADS, s. 112

135. Aç èyiķ oynimas. A (14), B (331), D (115)

Aç ayı oynamaz.

Karşılıklı çıkar içinde yaşayan taraflar, birbirine çıkar sağlamadan bir araya gelemezler.

* Aç ayı oynamaz. ADS, s. 110

136. Açniŋ derdini toķ bilmes. A (13), B (331)

Açın derdini tok bilmez.

Açlık, yoksulluk derdini onu yaşayan veya yaşamakta olan kişi bilir. Karnı tok, varlıklı kişiler, açlığın, yoksulluğun ne olduğunu bilmediği gibi bu durumdaki kişilerin hâllerinden bile anlamazlar.

* Tok açın hâlinden bilmez (ne bilir). (Var ne bilsin yok hâlinden). ADS, s. 449

137. Açnıŋ közi aşta, toḳnıŋ közi üstvaşta. A (13)

Açın gözü aşta, tokun gözü üst başta.

Karnı aç yoksul kişi, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünmez ve düşünemez. Karnı tok kişi ise, üst başını düzemek gibi başka şeylerle ilgilenir. İnsanın hayatı için değerli saydığı şeyleri düşündüğünü anlatır.

* Açın gözü ekmek teknesinde olur. ADS, s. 111
* Oduncunun gözü omçada, (dilencinin gözü çomçede olur). ADS, 398

138. Açnıŋ özi toysimu, közi toymas. A (13)

Açın kendisi doysa da gözü doymaz.

Boğazına düşkün aç göz kişinin karnı doysa da gözü doymaz, kendini yine aç hisseder. Parayı, mal dünyayı canından çok seven kişi, her ne kadar büyük servete sahip olsa da, kendini fakir hisseder, paraya gözü doymaz.

* Açın karnı doyar, gözü doymaz. ADS, s. 112

139. Açlıḳ bar yerde aġrıḳ bar. B (164)

Açlık var yerde hastalık var.

Açlık, yoksulluk ve sefillik var yerde bulaşıcı ve diğer hastalıkların çabuk ortaya çıkacağını ve yayılacağını anlatır.

140. Açlıḳta tutḳan ḳaçaŋni toḳluḳta untuma. A (12), B (303), D (116)

Açken kullandığın tabağını tokken unutma.

Kişi, aç kaldığı zamanlarını, maddî sıkıntı çektiği günlerini unutmamalı ve sıkıntısız, huzur içinde yaşayan günlerinin kıymetini bilmelidir.

141. Açlıḳtin ĥumarlıḳ yaman. A (12)

Açlıktan bağımlılık kötüdür.

Kişinin içki, sigara veya başka zararlı şeylere bağımlı olması aç kalmasından daha kötüdür. Aç kalan kişinin açlıktan kurtulması kolaydır. Ama söz konusu kötü şeylere bağımlı kişinin onlardan kurtulabilmesi çok zordur.

142. Açlıḳtin ölseŋmu, ata anaŋni taşlima. A (12), D (15)

Açlıktan ölecek hâle gelsen bile ana babanı bırakma.

İnsan maddî bakımdan her ne kadar ağır duruma düşse düşsün, ana babasını terk etmemeli. Onlara gönülden hizmet ederek evlatlık görevini yerine getirmelidir.

143. Açiniŋ ḳisḳisi almiġa yetmes, duaniŋ ḳisḳisi ĥudaġa yetmes. C (86)

Kısa direk elma dalına ulaşmaz, kısa dua Allaha ulaşmaz.

Gereken emek sarf edilmeyen işin sonucunun umulduğu gibi olmayacağını anlatır.

144. Aĥtarminiŋ çalmisi yaman, ĥotunniŋ lalmisi (yaman). A (14), B (202), D (15)

Nadaslı tarlanın kümeli olması kötü, kadının dolaşanı kötüdür..

Sabahtan akşama kapı kapı dolaşıp dedi kodu yapan fitneci kadınlar, toplumun huzurunu bozar, ona zarar verirler.

145. Aĥşimi ĥotunniŋ sözi rast, kündüzi aniniŋ sözi (rast). A (14)

Akşamları kadının sözü geçer, gündüzü annenin sözü (geçer).

Erkek, ailesinin huzurunu korumak için, bazen annesini de dinlemeli, bazı işlerde ondan da maslahat almalıdır.

146. Aĥir zaman kelmigüçe aĥirettin gep açma. C (80), D (278)

Ahiret gelmedikçe ondan söz etme.

Gelecek hakkında önceden konuşmanın çoğu zaman anlamsız olduğunu anlatır.

147. Aĥiret izziti kèrek bolsa, pèķirlar bilen kèŋeş ķil. A (14)

Ahrette izzet gerekse, fakirlere danış.

İşlerini halk ile danışarak yapan, onlarla uyum içinde yaşayan, onlara hizmet eden kişi, halkın saygı ve sevgisini kazanır. Kötü günlerinde yalnız bırakılmaz.

148. Adaşḳanġa yamaşḳan. A (14)

Kötülük yoldan çıkanı bırakmaz.

Kötülük, yanlışlık yapmaktan elini çekemeyen kimse, eğer yanlışlarını kabul etmeyip, yaptıklarına tövbe etmezse ve kötülük yapmaya, suç işlemeye devam ederse, kötülük onun peşini bırakmaz.

149. Adem adem bilen, piste badam bilen. A (14), B (193), D (196)

Adam, adam var yerde bulunur, fındık badam var yerde.

İnsanlar toplum hâlinde yardımlaşma, dayanışma içinde yaşarlar. İnsan, bulunduğu toplumla uyum ve yardımlaşma içinde yaşamalıdır. Bu söz insanlığın ne denli önemli olduğunu anlatır.

150. Adem ademge mèhman, can tenge mèhman. C (80)

İnsan insana misafir, can tene misafirdir.

Hayatın çok kısa ve geçici olduğunu, o yüzden insanların birbirine karşı sevgi ve saygıyla davranmaları gerektiğini anlatır.

151. Adem aşḳa toysimu, yaşḳa toymaydu. C (80)

İnsan aşa doyur, yaşa doymaz.

İnsanın bütün gereksinimler içinde uzun yaşamaya en fazla önem verdiğini anlatır.

152. Adem eptidin biliner. A (14)

Kişi görünüşünden bilinir.

Bir kimsenin dış görünümüne, davranışlarına bakarak onun nasıl biri olduğunu belirlemek mümkündür.

153. Adem etkenge tazim et. A (15), B (193), D (196)

Adam edene tazim et.

Kişi, kendisini adam yerine koyana, adam sayarak saygı gösterene, saygıyla karşılık vermeli.

154. Adem elde yaĥşi, aḳḳu kölde (yaĥşi). C (1)

İnsan elde iyi, kuğu gölde (iyi).

İnsanoğlu için doğup büyüdüğü memleketinde, kendi halkıyla beraber yaşamanın yabancı ellerde yaşamaktan daha iyi olduğunu anlatır.

155. Adem balisini baķsaŋ
Aġzi – burnuŋni ķan èter,
Hayvan balisini baķsaŋ
Aġzi – burnuŋni yaġ èter. A (15), B (397)

İnsanoğlunu beslersen, ağız burnunu kana boyar, hayvan yavrusu beslersen ağız burnunu yağa boyar.

Yapılan iyiliğe kötülükle cevap veren nankör kimselerin alçak davranışları için söylenir.

156. Adem balisiniŋ bahasi ilim bilen. A (15), B (33), D (51)

İnsanoğlunun değeri bilim ile ölçülür.

İnsanoğlu, bilim öğrenerek kendini geliştirir, akıl birikimini artırır, insanlığa yararlı bulguları elde eder. O yüzden bir insanın değeri, öğrendiği bilimiyle ve bu bilimi sayesinde topluma, halka sağladığı yararlarıyla ölçülür.

157. Adem bolmisaŋ eķliŋ bilen, eĥmeķ bolisen saķiliŋ bilen. A (15), B (44)

Adam olmazsan aklın ile, ahmak olursun sakalın ile.

Kişi, her zaman her işinde aklını kullanarak yaşaması lazım. Akılsız ve düşüncesiz davranan kişi, büyük yaşta olsa bile, başkalar tarafından maskara edilir, kolay kandırılır.

158. Adem tügep alem ķalidu. C (43)

İnsan gider, dünya kalır.

Hayatın kısa ve geçici olduğunu, o yüzden mal dünya, servete göre insanlığın önemli olduğunu vurgular.

159. Adem tili bilen taş yarar, taştin ötüp baş yarar. D (35)

İnsan dili ile taş ta yarar baş ta.

Yerli yersiz ve düşüncesiz konuşmanın ağır sonuçlar doğurabileceğini, o yüzden dile hâkim olmanın önemli olduğunu anlatır.

160. Adem tilidin kèter, hayvan müŋgüzidin. B (173), D (35)

İnsan dilinden kaybeder, hayvan boynuzundan.

Kendi sahibi veya başkaları boynuzlamaya ya da onlara başka şekilde zarar vermeye alışık hayvan, söz konusu kötü huylarıyla kesilmeyi hak eder. Düşüncesiz, bilinçsiz konuşmaya alışık kişi, her zaman başkaların kalbini kırar, öfkelenmesine neden olur. Bundan dolayı başına türlü iş açılır.

* İnsan sözünden (ikrarından), öküz boynuzundan tutulur. ADS, s. 328

161. Adem cik yerde iş haram, molla cik yerde göş haram. C (133)

İnsan çok olursa iş haram olur, molla çok olursa et.

Bir işin başında yönetici veya işin ustasının çok olmasının zararlı olduğunu anlatır.

162. Adem ĥislitiniŋ biri özide bolsa, toķķuzi tonda. A (16)

İnsan güzelliğinin biri kendinde olsa dokuzu cüppesinde.

Giyim kuşam insanın güzel görünmesinde önemli etkenlerden biridir. Kendine yakışır tarzda giyinmeyi bilmek, bir kimsenin eğitim seviyesiyle orantılıdır.

* Güzellik ondur, dokuzu dondur. ADS, 298

163. Adem seperde biliner. C (93)

İnsan seferde bilinir.

Bir kimsenin insanlık anlayışının veya bir arkadaşın arkadaşlık anlayışının zamanla veya zor bir yolculuk sırasında daha iyi anlaşılacağını anlatır.

164. Adem söygenni alem söyer. C (44)

İnsan seveni alem sever.

Başkalara sevgi ve saygı ile davranan kimselerin herkesçe sevileceğini anlatır.

165. Adem ķulaķtin semriydu, hayvan tuyaķtin (semriydu). A (16), B (174), D (233)

İnsan kulaktan semirir, hayvan tırnaktan (semirir).

İnsan duyma özelliğine dayanarak çeşitli konulardaki bilgisini artırır, kendini geliştirir.

166. Adem ķèrisimu köŋli ķèrimas. C (80), D (34)

İnsan yaşlanır, gönül kocamaz.

İnsanın yaşlansa da sevgi, istek vb. konularda genç kalacağını, kısacası, ruhen dinç kalacağını anlatır.

167. Adem ölmes, rizķi tügimes. A (18), B (135), D (35)

İnsan ölmez, rızkı bitmez.

İnsan için sağlıklı olmak çok önemlidir. Sağlıklı olan insan, çalışıp ekmeğini kazanarak yaşamını sürdürebilir.

168. Adem ölmes, közi toymas. A (18)

İnsan ölmez, gözü doymaz.

İnsanoğlu, genellikle kanaat etmek, yetinmek ne bilmez. Hep kazandıkça daha da kazanmak, elde ettikçe daha da elde etmek ister. Hiçbir zaman elindeki ile yetinmez, karnı doysa da gözü doymaz.

169. Adem yaĥşiliķniŋ ķuli. C (44)

İnsan iyiliğin kuludur.

İyilik yapmayı sevmek insanoğlunun yaradılış tabiatının önemli bir parçasıdır.

170. Adem yerni aldimisa, yer ademni aldimas. A (18)

İnsan yeri kandırmazsa, yer insanı kandırmaz.

Çiftçilikle uğraşan kimse, verimli toprağa gereken emeği sarf ederse, istediğini elde eder. Toprak, hiçbir zaman onun ellerini boş bırakmaz.

171. Adem yèşi bilen emes, işi bilen hörmetlik. C (165)

İnsan yaşı ile değil, işi ile saygı görür.

Bir kimse yaşı ile değil halkına, ülkesine yaptığı iyilikleriyle saygı görmelidir.

172. Ademde yüz bolmisa, cinmu ķorķidu. A (16)

İnsan yüzsüz olursa, cin bile ondan korkar.

Onursuz, arsız ve utanmaz kişi istediğini yapmak için töre, ahlak ve yasaları hiçe sayar, hiçbir zaman engel tanımaz. Böyle kişilerden herkes kaçar, uzak durur.

173. Ademdin amet ḳaçsa, aḳ yerde tülke körünüptu. C (44)

Şanssız insan şans yerinde tilki görmüş.

Şanssız, talihsiz birinin bütün işlerinin ters gittiği durumda söylenir.

174. Ademge adem oĥşimas. C (13)

İnsan insana benzemez.

İnsanların her yönden ve her konuda birbirlerinden farklı olduklarını anlatır.

* İnsan çeşit çeşit, yer damar damar. ADS, s. 325

175. Ademge eḳil kèrek, patḳaḳḳa şèġil (kèrek). A (16), B (44)

İnsana akıl gerekli, bataklığa çakıl (gerekli).

İnsan, işinde her zaman başarılı olabilmek için, yaptığı her işini akıl yürüterek, düşünerek yapmalıdır. Aklın, insan için her zaman ve her yerde gerekli olduğunu anlatır.

176. Ademni arzu uçuridu, ḳuşni ḳanat (uçuridu). A (16)

İnsanı arzu uçurur, kuşu kanat (uçurur).

Kişi, geleceğine bağladığı güzel arzu, dilek ve istekleriyle kendini umutlu ve mutlu hisseder. Geleceğinden umutsuz kişi ise, mutsuzluğa kapılır, işlerinde başarılı olamaz.

177. Ademni bilim yorutar, alemni kün (yorutar). C (139)

İnsanı bilim aydınlatır, alemi güneş (aydınlatır).

Bilimin insanoğlunun kendini geliştirmesi, toplumun ilerleme kaydetmesi için büyük katkı sağlayacağını anlatır.

178. Ademni ġem yeydu, tömürni nem (yeydu). A (16)

İnsanı gam yeyip bitirir, demiri nem (yeyip bitirir).

Demir, nem yerde kolay paslanarak gereksizleşir, yok olur. İnsan, eğer her şey için elinden geleni yapmadan boş yere kaygılanırsa, üzülürse, kolay hastalanır veya çabuk yaşlanır.

* Demir nemden, insan gamdan çürür. (Duvarı nem, insanı gam yıkar) ADS, s. 233

179. Ademni nomus öltürer, toşḳanni komuş (öltürer). A (18), B (126), D (100)

İnsanı utanç öldürür, tavşanı kamuş (öldürür).

Bir vicdanlı kimsenin rezil olması, utanç duruma düşmesi, ölüm veya başka her hangi bir zor duruma düşmesinden daha beterdir. O yüzden insan, utanç verici duruma düşmemeye her zaman özen göstermelidir.

180. Ademni ümit yaşnitidu, ġem ķakşitidu. A (18), B (125)

İnsanı ümit yaşatır, gam yıpratır.

Eğer insan, yaşam telaşlarına fazla aldırış etmezse ve her zaman geleceğine umutla bakarsa, kendini mutlu hisseder, sağlıklı yaşar. Bunun aksine insan, başına gelen her şeyden yakınırsa ve her işinden hayır beklemezse, yersiz kaygılardan dolayı kendini mutsuz hisseder, kolay hastalanır ve kendi kendini zamansız yıpratır.

181. Ademniŋ ademliki aççiķi kelgende biliner. A (17), B (129), D (35)

İnsanın nasıl biri olduğu öfkelendiği zaman anlaşılır.

Günlük yaşamda, ilişki içinde bulunduğumuz birinin nasıl biri olduğu, öfkelendiği zaman daha kolay anlaşılır. Kişi, günlük yaşamında başkalarla olan ilişkilerinde soğukkanlı, düşünceli davranmalıdır. Başkalara kolay kızan, öfkesine kolay hâkim olamayan kişi, sosyal ilişkilerde başarısız olur.

182. Ademniŋ aldi gül, keyni tiken. A (17), D (35)

İnsanın önü gül, arkası diken.

Her insanın bir kusuru, bir yanlış tarafı olur. İnsanlar çoğu zaman birbirlerinin kusur ve eksik olan tarafları hakkında yüz yüze konuşmaz,

aksine arkasından konuşurlar. O yüzden uzaktan tanıdığımız birinin arkasından söylenenleri duyunca, şaşırmamamız lazım.

183. Ademniŋ alisi içide, hayvanniŋ alisi tèşida. A (17), B (98), D (36)

İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında.

Bir kimsenin nasıl biri olduğunu onun dış görünüşüne bakarak anlamak mümkün değil. İnsanın iç görünümü, yani iyi ya da kötü olması, genellikle dış görünüşüne yansımaz.

* İnsanın (adamın) alacası içinde, hayvanın alacası dışında (-dır). ADS, s. 326

184. Ademniŋ eskisi tügimes, samanniŋ topisi (tügimes). C (13)

İnsanın kötüsü bitmez, samanın tozu (bitmez).

Kötü insanların her devirde her toplumda bulunmaları doğaldır. İyilik ile kötülük her zaman her yerde beraber mevcut olur.

185. Ademniŋ toġrisi yaĥşi, orġaķniŋ egrisi. B (98)

İnsanın doğru dürüst olanı, orağın eğri olan iyidir.

Bir insanın değerlendirilmesinde doğru dürüst biri olup olmadığına dikkat etmenin önemli olduğunu anlatır.

186. Ademniŋ tèşiġa baķmay, içige baķ. A (17), B (34), D (36)

İnsanın dışına bakma, içine bak.

Başkaların üst başına bakarak davranmak veya iyi ya da kötü olduğuna karar vermek doğru değildir. Başkalar hakkında doğru karar vermek için, onların içyüzünü göz önünde bulundurmak lazım.

187. Ademniŋ tizgini – eķil. C (139), D (35)

Akıl insanın dizginidir.

Akıl insanın düşünme, anlama ve kavrama gücüdür. İnsanoğlu bu güç sayesinde kendini kontrol eder, kötülük ve yanlışlıktan uzak durur.

188. Ademniŋ cèni çiķsa, gaŋzaŋniŋ külkisi kèler. A (17), D (36)

İnsanın canı çıkacaksa, lâkaytın gülesi gelir.

Herşeye ilgisiz bakan, hiçbir şeye aldırmayan, umursamaz ve ahmak kişi, başkalar zor durumda kalınca gidip yardım etmek yerine onlaraın hâline baka baka gülerler.

189. Ademniŋ dèginige ķarima, ķilġiniġa ķara. A (17)

İnsanın söylediklerine bakma, yaptıklarına bak.

Bir kimsenin nasıl biri olduğunu anlamak için, onun konuşmalarına değil, konuştuğu gibi davranıp davranmadığına, verdiği sözünü yerine getirip getirmediğine bakmak lazım.

190. Ademniŋ ķimmiti söz bilen, aşniŋ temi tuz (bilen). A (17)

İnsanın değeri sözü ile, aşın tadı tuz (ile).

Mantıklı, düşünceli, bilinçli ve nazik konuşan kişi, toplum içinde saygı ve sevgiyle karşılanır, itibar görür. Yemeği tadlandırarak değer kazandıran tuzdur, insana değer kazandıran ise kibarlı konuşma tarzıdır.

191. Ademniŋ keynide ķuyruķi yoķ, boynida yaylisi (yoķ). C (13)

İnsanın arkasında kuyruğu yok, boynunda yelesi (yok).

İnsanın dış görünüm açısından hayvanlardan farklı olduğunu, ama bazen yaptıkları kötülükleri açısından hayvanlardan farksız olduğunu anlatır.

192. Ademniŋ küni köp bilen, hayvanniŋ küni çöp bilen. B (1)

İnsanın günü çoğunluk ile, hayvanın günü ot ile geçer.

İnsanların yer yüzünde toplum hâlinde yaşadığını anlatmakla beraber, bir insanın kendi halkından, toplumundan ayrı yaşamasının zor olduğunu anlatır.

193. Ademniŋ kiçiki bolġuçe, itniŋ küçüki bol. A (18), B (154), D (141)

İnsanın küçüğü olacağına, it yavrusu ol.

Ailede veya toplumda büyük yaştakiler çoğu zaman küçük yaştakilere haksızlık ederler, ezerler. Bu söz ailenin küçüğü olmaktan canı sıkılanların şikayetini anlatmaları için veya onlarla alay etmek için kullanılır.

194. Ademniŋ hürmiti özide, üzükniŋ ķimmiti közide. B (141)

İnsanın hürmeti kendisinde, yüzüğün kıymeti gözünde.

Bir insanın bulunduğu toplum içindeki değer ve itibarının kendi kişiliği ve davranışları sayesinde elde edileceği anlamındadır.

195. Ademniŋ yaĥşisi el – yurtum dep öler. C (1)

İnsanın iyisi el yurdum diye ölür.

İyi insan, kendi vatanı, milleti adına elinden gelen her şeyi yapar, gerekirse, canını bile feda eder. Vatan, millet uğruna yaşayan kişilerin değerli insanlar sayılmaları gerektiğini anlatır.

196. Ademniŋ yèti yoķ, altunniŋ dèti (yoķ). A (18)

İnsanın yadı yok, altının pası (yok).

İnsanlar birbirini yad görmeden birbirine yakınlık döstermeli ve yardımlaşma içinde yaşamalıdırlar. Yer yüzündeki bütün insanların akraba olduklarını anlatır.

197. Adetniŋ dorisi yoķ, mesçitniŋ morisi (yoķ). B (203)

Âdetin ilacı yok, mescidin bacası (yok).

İnsanın alışkanlığını, huyunu değiştirmesinin zor olduğunu, buna çare bulunmayacağını anlatır.

198. Adil ademniŋ ķoli taraza. B (98)

Adil insanın eli terazi gibidir.

İnsaflı, vicdanlı ve doğru dürüst insanın her işinde adillik, doğruluk bulmanın mümkün olduğunu anlatır.

199. Adimi yoķ öyde öçkiniŋ èti abduraĥman. A (19)

Sahipsiz evde, keçinin adı abdurahman.

Geri kalmış, bilinçsiz topluma çoğu zaman cahil, nadan kişilerin hükümdar olacağını anlatır.

* Körler memleketinde şaşılar padişah (baş) olur. ADS, s. 374
* Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler. ADS, s. 370

200. Arpa tapsaŋ atķa ber, saman yèsun kalilar. A (19), D (176)

Arpa bulsan ata ver, saman yesin inekler.

Bazı babalar, zamanlarını boş ve anlamsız işlerle meşgul olmakla geçirirler, ailesinin geçimi için gelir elde etmeyip babalık görevini iyi yapmazlar. Bu söz babalık görevini iyi yapmayanlar için söylenir.

201. Arpa tèrip buğday alimen dème. A (19), D (176)

Arpa ekip buğday biçeyim deme.

Kişi, kazanmak, elde etmek istediği şey için, ne kadar emek sarf ederse, ona göre kazanır, elde eder, karşılık bulur.

* Arpa eken buğday biçmez. ADS, s. 153

202. Arpa – tèriķ aş iken, ünçe marcan taş (iken). A (19), B (230), D (277)

Arpa buğday aş imiş, inci mercan taş (imiş).

İnsan yaşamı için arpa, buğday gibi tahıllar inci, mercan ve altın gibi süs eşyalarından daha değerlidir.

203. Arpa çamda pul, kömür kanda (pul). A (19)

Arpa pazarda pul, kömür ocağında (pul).

Her şey, ihtiyaç duyulduğu yerde değer kazanır, rağbet görür.

204. Artuķ dunya başni yarmas. A (19)

Artık dünya baş yarmaz.

İnsan, alın teri dökerek doğru yoldan kazancını artırsa, bunun hiçbir zararı olmaz. Fazladan kazandığı mal, belki ilerde ona rahatlık sağlayabilir.

* Artık mal göz çıkarmaz. ADS, s. 154
* Fazla mal göz çıkarmaz. ADS, s. 280

205. Artuķ dölet başni yarmas. A (19), C (133), D (277)

Artık devlet(servet) baş yarmaz.

Bkn. Artuķ dunya başni yarmas. A (19)

206. Artuķ uĥlisaŋ aç ķalisen. B (60), D (277)

Fazla uyursan aç kalırsın.

Uykuya düşkün, tembel kişinin aç, yoksul kalacağını anlatır.

207. Arslandek küçüŋ bolsun, tayġandek hoşuŋ (bolsun). B (115)

Aslan gibi gücün olsun, köpek gibi sezgin (olsun).

İnsanın fiziki açıdan güçlü olmakla beraber ferasetli, akıllı ve uyanık olması gerektiğini anlatır.

208. Arġamçiniŋ puli turup tursun, kulamniŋ pulini ber. A (20)

İpin parası bir yanda kalsın, külâhımın parasını ver.

Nankör kişi, kendisine yapılan iyilikleri çok çabuk unutur. Sıra kendine gelince, ses çıkarmaz veya yaptığı küçük bir iyiliği sanki büyük bir iyilikte bulunmuş gibi her yerde dile getirerek başkaları minnet etmeye zorlar.

209. Armanġa tuşluķ derman yoķ. A (20)

Arzuya göre derman yok.

Büyük arzu ve istekler peşinde olan bir kişi, her ne kadar hedefine ulaşmaya kararlı olsa da, bulunduğu çevre ve ortamın elverişli olmaması, hayallerinden sovumasına neden olabilir. Çevre ve durumun elverişsiz olduğundan şikayet etmek anlamında kullanılır.

201. Arida ķaŋşar bolmisa, ikki köz birbirini yer. A (20)

Arada burun olmazsa, iki göz birbirini yer.

İnsanoğlunda ahlâk, hukuk, kanun ve töre anlayışı olmasaydı, dünya çoktan kargaşa altında kalmış olurdu. İnsanlar birbirini yeyip bitirirlerdi.

202. Arisaldi èşekni böre yeptu. A (20), B (9), D (29)

Kararsız eşeği kurt yemiş.

Kararsız kişi her zaman zarar görür, işinde başarısız olur. En kötü karar bile kararsızlıktan daha iyidir.

203. Az bolsa köpke tavap ķil. A (20), B (355), D (224)

Az olsa çoğa tap.

İnsan, maddî durumuna, kendi kazancına kanaat ederek yaşamalıdır. Aç gözlülük, tamahla yaşamak ona zarar verir. Azla yetinmenin yararlı olduğunu anlatır.

204. Az bolsun, saz bolsun. A (20), B (121), D (105)

Az olsun, uz olsun.

Yapılan bir işin veya elde edilen bir şeyin, oran veya sayıca az oması değil, kaliteli, yararlı ve sağlam olması önemlidir.

* Az olsun, uz (öz) olsun. ADS, s. 171

205. Az sözle, uz sözle. A (20)

Az konuş, uz konuş.

Kişi, konuşurken kısa, mantıklı, ölçülü ve kibar konuşmaya özen göstermeli, uzun konuşup gevezelik etmekten kaçınmalıdır.

206. Az sözlep, köp aŋla, az ye, köp çayna. A (20), B (174), D (233)

Az konuş, çok dinle, az ye, çok çiğne.

Kişi, sosyal ilişkilerinde ağırbaşlı, temkin davranmalı, başkaların fikir, görüşlerine saygı duymalıdır. Beslenme konusunda ise, yemekleri hızlı yemekten, çok yemekten kaçınmalıdır. Az, kısa konuşmanın, az yemenin yararlı olduğunu anlatır.

207. Az sütlük inek köp möreydu. B (107), D (95)

Az süt veren inek çok böğürür.

Kibirli, gururlu kişinin yapabildiği ufak bir iş için her zaman abartılı bir şekilde gösteriş yapmaya, kurumlanmaya alışık olduğunu anlatır.

208. Az ķayġuni aş basar, köp ķayġuni dost basar. C (70)

Küçük kaygıyı aş basar, ağır kaygıyı dost basar.

Zor durumda kalıp kaygı, üzüntüye kapıldığımızda eş dostlarımızın yardımda bulunarak bizi sevindireceklerini anlatır.

209. Az körgen köp tèŋirķar. B (34), C (139)

Az gören çok şaşırır.

Bilimsiz kişinin yaşamının her adımında zorluklarla karşı karşıya kalacağını anlatır.

210. Az èşim – ġovġisiz bèşim. A (21), B (187)

Azıcık aşım, kaygısız başım.

Kişinin kendi kazancına, maddî durumuna göre tutumlu yaşaması önemlidir. Büyük hayaller peşinde koşmak, kişini telaşa sokar, mutsuz eder. Basit yaşamanın telaşsız olduğunu anlatır.

* Azıcık aşım, kaygısız (ağrısız, kavgasız) başım. ADS, s. 170

211. Az yep asan tiril. A (21), B (164), D (217)

Az yeyip kolay diril.

Maddî durumu pek iyi olmayan birinin rahat duruma birdenbire ulaşamayacağını, bunun için adım adım ilerlemenin önemli olduğunu anlatır.

212. Az yègen köp yer, köp yègen nème (yer). A (21)

Az yiyen çok yer, çok yiyen ne (yer).

Kazancıyla yetinen, geçimi düzen ve güven içinde olan kimsenin yaşamı mutluluk ve rahatlık içinde geçer. Azla yetinmeyen, aç göz kişiler tamah peşinde düzensiz ve mutsuz yaşarlar.

213. Az yègen künde yer, cik yègen nème yer. A (21)

Az yiyen hergün yer, çok yiyen ne yer.

Bkn. Az yègen köp yer, köp yègen nème (yer). A (21)

214. Az yiġsaŋmu halal yiġ. A (21)

Az biriktirsen de helâlden biriktir.

İnsan, kendi gücüne dayanarak, alın teri dökerek kazanç elde etmelidir. Kazanç için yanlış yollara başvurmak, başkaların haklarını ihlâl etmek aşağılıktır.

215. Azdin öginip alim bolur. C (139)

Azdan öğrenip alim olur.

Bilimin az azdan yavaş yavaş birikeceğini, birdenbire bilim adamı olmanın mümkün olmayacağını anlatır.

216. Azġa beriket ķonġan. B (121)

Aza bereket konar.

Yaşamda azla yetinmenin, tutarlı ve ölçülü davranmanın yararlı olduğunu anlatır.

217. Azġa ķanaet ķilmiġan köptin ķuruķ ķalar. A (20)

Aza kanaat etmeyen çoktan uzak kalır.

Elinde bulunana veya kazancına kanaat etmeyen, az da olsa yarar sağlamakta olan işinin kıymetini bilmeyen kişinin maddî durumu düzelmez. Azı göz ardı etmek, çoğa ulaştırmaz. Az çoktan oluşur.

218. Azni bilmigen köpni bilmes. C (139)

Azı bilmeyen çoğu bilmez.

Bkn. Azdin öginip alim bolur. C (139)

219. Azni dep köptin ķuruķ ķaptu. A (20)

Az için çoktan uzak kalmış.

Yaşamda sadece burnunun ucunu gören, ileriyi göremeyen kişi, göz önündeki azıcık yarar için, gelecekte elde edilebilecek büyük yararların önünü kapatır.

220. Azmaydiġan adem yoķ. C (13)

Yanılmaz insan yok.

Her insan yanlıştan uzak duramaz. Yanılmaz insanın olmadığını anlatır.

221. Asta maŋġan taġ aşar, yügürgen baġ (aşar). A (21), B (279)

Yavaş yürüyen dağ aşar, koşan bağ (aşar).

Kişi, her işinde ağırbaşlı, sabırlı ve düşünceli davranmalıdır. Aceleyle yapılan işten iyi sonuç alınamaz.

222. Asta maŋġanmu maŋġan, toĥtap ķalġan yaman. A (21), B (279), D (278)

Yavaş yürüsen de yürü, durup kalmak kötüdür.

Yapılan işin hızlı yapılması değil, planlı, kaliteli yapılması, kısacası, işin devamlılığı önemlidir. Kişi işinde kararlı, iradeli ve programlı olursa başarılı olur.

223. Asķuda göş bolsa, bir küni mèhmanġa yaraptu. A (22), B (122)

Askıda et olursa, birgün misafirin işine yarar.

Bu sözün iki anlamı vardır. Biri, evde bulunan fazla yemek, aniden gelen konuğu ağırlamaya yarar. İkinci anlamı, bir kimseye verdiğimiz maddî veya manevî desteğimiz, birgün mutlaka karşılık bulur ve yüzümüzü güldürür.

224. Asman bèsivalsa, astida yètip manta yer. A (22), B (115), D (98)

Gök çökse, altında yatıp mantı yer.

Başına büyük dert geldiği veya ağır bir durum söz konusu olduğu zaman bile, hiçbir şeye aldırış etmeyen, hiçbir şeyi umursamayan kimseler için söylenir.

225. Asman yiraķ yer ķattiķ, öley dèsem can tatliķ. A (22), B (126)

Gök yırak, yer sert, öleyim desem can tatlı.

Bu, yaptığı yanlıştan sonra pişman olan veya zor bir duruma düşerek çaresizlik içinde kalan kimsenin pişmanlık ya da utanç içindeki duygularını anlatan bir sözdür.

226. Asman yiķilip çüşse, astida yètip manta yer. A (22)

Gök devrilse, altında yatıp mantı yer.

Bkn. Asman bèsivalsa, astida yètip manta yer. A (22)

227. Asmanġa tükürseŋ yüzüŋge çüşer. B (107), D (278)

Göğe doğru tükürürsen yüzüne düşer.

Kibirlenmenin, kurumlanmanın ve çalımlı davranmanın insana zararlı bir davranış olduğunu anlatır.

* Rüzgara tüküren kendi yüzüne tükürür. ADS, s. 414

228. Aş bergen ķazanni çaķma. A (22)

Aş veren kazanı kırma.

Kişi, zor günlerinde kendisini yalnız bırakmayan, yardımda bulunan kişileri unutmamalı, onların yaptıkları karşısında minnet duymalıdır. İyiliğe kötülük ile cevap vermenin yanlış olduğunu anlatır.

229. Aş bergenge muş bergen. A (22), B (193), D (72)

Aş verene yumruk atmış.

Şerefsiz, alçak kimse, kendisine yapılan iyiliğe kötülükle karşılık vererek nankörlük eder. İyiliğe kötülük ile karşılık veren kimseler için söylenir.

230. Aş bolsa iş bolmisa, yaz bolsa ķiş bolmisa. A (22), D (176)

Aş olsa, iş olmasa, yaz olsa, kış olmasa.

Bu söz, çalışmayı hiç sevmeyen tembel kişilerin kurdukları hayalleriyle ilgilidir. Tembeller hep iş yapmayı sevmezler, ama yemek yemeyi severler, kışı sevmezler, ama yazı sever ve hep yaz olmasını isterler.

231. Aş peyġember, nan evliya. A (22), D (198)

Aş peygamber, nan enbiya.

Bu sözün iki anlamı vardır. Biri, insan yemek yemeden yaşayamaz. Yemek onun hayatında çok önemli. O yüzden insan yemeği israf etmeden tutumlu davranmalıdır. Diğer bir anlamı ise, bazı cimri kişiler var ki, elinde bulunan herşeyi çok değerli bilir ve onu başkasıyla paylaşmayı sevmez.

232. Aş teŋ, nan teŋ, sol nèmişķa keŋ. A (23)

Aş eşit, nan eşit, sol taraf niye geniş.

Toplumda çeşitli haksızlıklar vardır. Ortak bir iş için ter düken kimseler, işin sonucunda birbirinin haklarına göz dikmeyi hiçe sayarlar.

233. Aş ķedrini bilmiseŋ, açliķ bersun cazaŋni. A (23), B (122)

Aş kadrini bilmezsen, açlık versin cezanı.

İyi günlerinde kötü günlerini unutan, yiyecek içecekleri israf eden kimse, birgün yine kötü duruma düşer ve açlık sıkıntısı çeker. Yiyecekleri israf edenin bir gün açlık sıkıntısıyla karşı karşıya kalacağını anlatır.

234. Aş ķedrini yègen bilmes, tapķan biler. A (23), B (141), D (37)

Aş kıymetini yiyen bilmez, getiren bilir.

Her şeyin değerini onun elde edilmesinde emek sarfeden kişi daha iyi bilir.

235. Aş kelse aġziŋni aç, su kelse süŋgüçni (aç). A (23)

Aş gelse ağzını aç, su gelse kapağı (aç).

Bu sözün iki anlamı var. Biri, insan önüne getirilen yiyecek veya içeceklerin kaynağını sormamalı. İkincisi, kişi, başına gelen her olaylar

karşısında, fazla telaş etmeden aklını kullanıp ağırbaşlılıkla çözüm bulmaya çalışmalıdır.

236. Aş kelse iman ķèçiptu. A (23), B (287), D (197)

Aş gelince iman kaçmış.

Bazı kişiler, mal dünya, servet ve kendi çıkarları için kendi akraba, eş dostlarından yüz çevirir, onlara her türlü kötülükleri yapabilir. Kendi çıkarı veya servet için yanlış iş yapmaya katlanan kimseler için söylenir.

237. Aş kelse ye, söz kelse de. A (23), B (174)

Aş gelse ye, sözün varsa söyle.

Kişi kendisine verilen yiyecek, içeceklerin kaynağını sormamalı, düşüncelerini başkaların önünde açık yüreklilikle söyleyebilen açık sözlü kişilerden olmalı.

238. Aş ötne, iş lapķut. A (24), D (197)

Aş borcu iş borcu.

Alınan ödünç veya borç, zamanında sahibine geri verilmeli, ödenmelidir. Bu konuda her iki taraf adil davranmaya özen göstermelidir.

239. Aş yoķ, iştey yoķ. A (24)

Aş yok, iştah yok.

İnsanın büyük işler yapabilmesi için karnı tok, maddî durumu iyi olması lazım. Karnı aç, yoksulluk içinde yaşayan insan, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünemez.

240. Aş yèmigen yerde turar, pul Ĥeclimigen yerde (turar). C (133)

Aş yiyilmeyen yerde durur, para harcanmayan yerde (durur).

Yaşamda tutumlu, ölçülü davranmanın önemli olduğunu anlatır.

241. Aşpez aç ķalmas. C (272)

Aşçı aç kalmaz.

İş, meslek sahibi olan bir kişinin her yerde öğrendiği mesleği sayesinde aç, yoksul kalmayacağını anlatır.

242. Aşķan – taşķan barat tazniŋ. A (24), D (266)

Kalan Berat Kelin.

Adaletsiz yöneticiler, vicdansız kişiler, aciz, fakir kişilerin haklarını ihlâl ederler, onları ezer, onların haklarını yiyerek zengin olurlar.

243. Aşnaŋġa işinip ersiz ķalma. A (24), B (246)

Aşnana güvenip ersiz kalma.

Karı koca durumunda olan kadın ve erkek, birbirini sevmeli, birbirine samimî davranmalıdırlar. Birbirini aldatmak kötü sonuçlar doğurur.

244. Aşni körse içiŋ taz, işni körseŋ kèçiŋ taz. A (23), B (61)

Ey kel, aşı görünce ye, ama işi görünce kaç.

Bkn. Aş bolsa iş bolmisa, yaz bolsa ķiş bolmisa. A (22)

245. Aşni badaŋdin sora, işni kardaŋdin (sora). A (23), B (61), D (176)

Aşı fıçıya sor, işi ustasına (sor).

Her iş işin ustasına sorulmalı veya yaptırılmalıdır. Eğer işi işin acemisine sorarsak veya yaptırırsak, zarar görmemiz kaçınılmazdır.

246. Aşni siŋgende maĥta, ĥotunni ölgende (maĥta). A (24), B (107)

Aşı sindirdikten sonra öv, kadını öldükten sonra (öv).

Bir işi işin sonucuna bakarak değerlendirmek lazım. Bir nesneyi ise uzun süre denedikten sonra değerlendirmemiz lazım. İşin sonucunu görmeden gösteriş yapmanın, çalımlı davranmanın zararlı olduğunu anlatır.

247. Aşni körüp işni untuma. A (24), D (177)

Aşı görünce işi unutma.

Kişi iyi günlerinde kötü günlerinde çektiği zorlukları unutmamalı, iyi günlere ulaştıran mesleğini, işini terk etmemeli ve iyi günlerinin kıymetini bilmelidir.

248. Aşiḳçiliḳta ölüm közge körünmes. A (24), B (233), D (134)

Âşıkta ölüm göze görünmez.

Kendisini âşka kaptıran kimse, sevdiği uğruna her şeyi yapar, her çeşit tehlikeyi göze alır.

249. Aşiḳḳa bağdat yiraḳ emes. A (24), B (233), D (134)

Âşığa Bağdat uzak değil.

Birine âşık olan veya bir şeyi elde etmeye çok istekli olan kişi, amacına ulaşmak için elinden geleni yapar, hiçbir engel tanımaz.

* Âşığa Bağdat uzak (ırak) değil (gelmez). (Dervişe ‘‘Bağdat’ta pilav var’’ demişler, ‘‘Yalan değilse ırak değil’’ demiş.) ADS, s. 156

250. Aşiḳliḳ asan, cudaliḳ tes. A (25), B (233)

Âşık olmak kolay, ayrılık zor.

Birine âşık olmak veya bir işin tutkunu olmak kolaydır. Ama âşığından veya sevdiği işinden uzak kalmak ve bunun için acı çekmek zordur.

251. Aşiḳlik yoli – azab yoli. A (25)

Âşık yolu azap yoludur.

Birini sevmek, yanıp tutuşmak ve onun sevgisini kazanmanın engeller dolu bir yol olduğunu anlatır.

252. Aġriḳ bolsaŋ ölüp ḳutul, ḳerzdar bolsaŋ bèrip (ḳutul). A (25)

Hasta olsan ölüp kurtul, borçlu olsan verip (kurtul).

Yaşamında beslenmeye, sağlığına dikkat etmeyen, önem vermeyen kişi kolay hastalanır. Parasını plansız ve tutumsuz harcayan kişi ise kolay borca girer. Hastalığın sonu çoğu zaman ölüm ile sonuçlanır. Borçlu olanın kurtuluş yolu ise borcunu zamanında ödemektir.

253. Aġriḳ patmanlap kirer, misḳallap çiḳar. A (25), D (217)

Hastalık batmanla girer, miskalle çıkar.

İnsanın hasta olması genellikle çabuk gerçekleşir. Ama hastalıktan kurtulması ise yavaş gerçekleşir. Tedavisi zor olan hastalığa yakalanan kişi, mutlaka sabirli, umutlu olmalıdır.

* Hastalık kantarla girer, miskalle çıkar. ADS, s. 303

254. Aġriḳ ḳalsimu adet ḳalmas. A (25), B (203), D (33)

Hastalık geçer, alışkanlık geçmez.

Kişi hastalığa yakalanırsa, tedavi görerek ondan kurtulabilir. Ama o, kötü bir alışkanlığı âdet edinmişse, ondan kurtulması zordur.

255. Ağrik kèler aştin, bala kèler ķayaştin. A (25)

Hastalık aştan gelir, kötülük akrabadan.

Doğru ve düzensiz beslenen kişi kolay hastalanır. Bir kimsenin başına bir kötü iş gelecekse, yakın akrabalarından, eş dostlarından gelebilir.

256. Ağrik kişi külke söymes. B (165)

Hasta kişi gülme sevmez.

İnsanın hastalanınca hiçbir şeye ilgi göstermeyeceğini anlatır.

257. Ağrikniŋ tüzelgüsi kelse, tèvip özi kèler. A (25), C (197)

Hastalık düzelecekse, doktor kendisi gelir.

Çözüm bulunamayan bir işin birdenbire çözüme kavuştuğunu anlatır.

* İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir. ADS, s. 337

258. Ağrikniŋ derdini ağrik biler. C (197)

Hastanın derdinden hasta anlar.

Her hastalığın derdini ona yakalanan kimse daha iyi bilir.

259. Ağrıḳni bus öltürer, yigitni nomus. B (126)

Hastayı duman öldürür, yiğidi utanç.

Kendini mert, yiğit sayan bir kimse için başkaların önünde utanç duruma düşmenin ölümden daha korkonç bir iş olduğunu anlatır.

260. Ağrıḳni yoşursaŋ ölüm aşkara. A (26), B (99)

Hastalığı gizlersen ölüm ortaya çıkar.

Başlangıçta küçük gibi görünen sorunlar için hiçbir şey yapmadan başkalardan gizleyebiliriz. Ama gelecekte onların doğurduğu ağır sonuçları başkalardan gizlememiz mümkün olmayacaktır.

261. Ağrimas bèşimġa alte tayaḳ. A (6)

Ağrımaz başıma altı dayak.

Bir husumet, kavga veya tartışma yüzünden arası açılan tarafların arasını düzeltmek için araya giren kişinin başına her türlü iş gelebilir. Arabuluculuk yapan kimselerin pişmanlığını anlatan sözdür.

262. Ağzida bar köŋlide yoḳ. A (26)

Ağzında var gönlünde yok.

Yalancı, kurnaz kişilerin söylediklerivle gerçekte yaptıkları birbirini tutmaz.

263. Ağzida külke – çaķçaķ, ķoynida palta piçaķ. A (26)

Ağzında külke şaka, koynunda balta bıçak.

İnsanların gönlündekileri okuyabilmek zordur. Dışarıdan bakınca, çok açık sözlü, sevecen görünen biri, içi kin, nefretle dolu kötü niyetli biri olabilir.

264. Ağzidin hesel tamidu, köŋlidin zeher (tamidu). A (26), D (71)

Ağzından bal damlar, gönlünden zehir (damlar).

Bkn. Ağzida külke – çaķçaķ, ķoynida palta – piçaķ. A (26)

265. Ağziŋ epçil bolġiçe, ķoluŋ epçil bolsun. A (27)

Ağzın çevik olacağına elin çevik olsun.

Kişi boş, mantıksız konuşmaktan, gevezelik etmekten uzak durmalı, işini akıl yürüterek yapan, eli ayağı çabuk biri olmalıdır.

266. Ağzimdin çiķti, saķilimġa yamaşti. A (27), B (174), D (71)

Ağzımdan çıktı, sakalıma yapıştı.

Her işinde başkalardan yardım istemeye alışık insanların önünde yardım konusunda söz açıldığı zaman, söz edenin peşini bırakmaz ve yardımdan söz ettiğine pişman ettirir.

267. Ağzimġa keldi dep deverme, aldimġa keldi dep yeverme. A (27), B (174), D (233)

Ağzıma geldi diye söyleyiverme, önüme geldi diye yiyiverme.

İnsan konuşurken, söylediklerine dikkat etmeli, konuşmadan önce düşünmeli ve aklına gelen her şeyi söylemekten kaçınmalıdır. Beslenirken, sağlıklı ve düzenli beslenmeye dikkat etmelidir.

268. Ağzimġa keldi dep sözliseŋ, elde abruyuŋ bolmas. A (27)

Ağzıma geldi diye konuşursan, toplumda itibarın olmaz.

Aklına gelen her şeyi söyleyen, mantıksız ve düşüncesiz konuşmaya alışkın geveze kişinin toplumda değer ve itibarı olmaz.

269. Ağzi aşķa teggüçe burni aval taşķa tègiptu. A (26)

Ağzı aşa değmeden burnu evvel taşa değmiş.

Kimsesiz, pulsuz parasız fakirlerin sorunları bitmez. Onlar karnını doyurmanın bir fırsatını yakaladığı zaman, başlarına beklenmedik işler gelir ve onları bu fırsattan alıkoyar.

270. Aġzi şèker, dili zeher. A (26)

Ağzı şeker, dili zehir.

Bkn. Aġzida külke – çaķçaķ, ķoynida palta – piçaķ. A (26)

271. Aġzi ķaymaķ, köŋli maymaķ. A (26), D (71)

Ağzı kaymak, gönlü eğri.

Bkn. Aġzida külke – çaķçaķ, ķoynida palta – piçaķ. A (26)

272. Aġzi köygen pülep içer. D (101)

Ağzı yanan üfleyerek içer.

Bir olaydan ders alan kimsenin sonra tedbirli, dikkatlı davranacağını anlatır.

273. Aġzi oçuķ aç ķalmas. A (27)

Ağzı açık aç kalmaz.

Konuşurken düşünceli, mantıklı konuşan ve güler yüzlü kişi, sosyal ilişkilerinde başarılı olur. Başkaların önünde itibarı olur. Her zaman yardımsız kalmaz.

* Açık ağız aç kalmaz. ADS, s. 111

274. Ağzi yaman dep toymas, nepsi yaman yep toymas. B (343)

Geveze konuşup doymaz, aç göz yep doymaz.

Çok konuşan, çenesi düşük insanın konuşmaktan usanmaz olduğunu, boğazına düşkün, aç göz insanın ise karnı doysa da gözü doymayacağını anlatır.

275. Ağzi yumşaķ göş yeptu, ağzi ķattiķ muşt (yeptu). A (27)

Ağzı yumuşak et yemiş, ağzı sert yumruk (yemiş).

Sosyal ilişkilerde ağırbaşlı, temkin ve kibar davranan kişi, başkaların saygı ve sevgisini kolay kazanır, yardımlarından uzak kalmaz. Kaba, burnu havada kişi ise, başkaların nefretinden başka bir şeye erişemez. Tatlı dilli olmanın ve kibar davranmanın yararlı olduğunu anlatır.

276. Ağzi yumşaķ mozay ķoş emçek èmer. A (27), D (233)

Ağzı yumuşak buzağı çifte meme emer.

Tatlı dil güler yüzlü kimsenin her zaman yarar göreceğini anlatır.

277. Ağineŋ yardem sorisa etige ķaldurma. C (70)

Arkadaşın yardım isterse erteleme yapma.

Eş dostların yardım isteğini geri çevirmenin veya ertelemenin doğru davranış olmadığını anlatır.

278. Aķ bolsun, pak bolsun. B (99)

Ak olsun saf olsun.

İyi kalplı, doğru dürüst insanın her zaman kişiliğine uygun biçimde davranacağını anlatır.

279. Aķ teŋgem ķara künümge esķatar. C (133)

Ak akçe kara gün içindir.

Gelecek için para biriktirmenin yararlı bir iş olduğunu anlatır.

* Ak akçe kara gün içindir. ADS, s 126

280. Aķ söydürer, ķara köydürer. A (28)

Ak sevdirir, kara yakar.

Bkn. Aķniŋ èti, ķariniŋ ateşi. A (28)

281. Aķ ķoydin ķara ķozimu tuġulidu. A (28)

Ak koyun kara kuzu da doğurur.

Asil, soylu bir aileden kötü bir çocuk da çıkabilir. İyi ailenin çocuğu mutlaka iyi olur gibi kesinleşen bir kural yoktur.

* Ak koyunun kara kuzusu da olur. ADS, s. 132

282. Aķ köŋülniŋ èti harmas, kiyimi tozumas. A (28), D (275)

İyi kalplının atı yorulmaz, giyimi tozlanmaz.

İyi kalpli, âhlaklı ve yardım sever kişi, toplumun sevgi ve saygısından uzak kalmaz. İşlerinde her zaman başarılı olur, huzur içinde yaşar.

283. Aķ it, ķara it, hemmisi bir it. A (29), D (155)

Ak it, kara it, hepsi it.

Köpeklerin cinsi çoktur. Ama hayvanlık özellikleri aynıdır. Kötü, rezil kişiler her ırktan her milletten bulunur. Onların ırkı, dili vb. farklı olsa da, kötü, rezil tarafları aynıdır.

284. Aķ it ketse, ķara it kèlidu. A (29)

Ak it gitse, kara it gelir.

Bazen toplumun başından zalim, kötü bir yönetici gitse, onun yerine ondan daha kötü birinin geldiğini anlatır.

* Gelen gideni aratır. (Gelen gidene rahmet okutur.) ADS, s. 285

285. Aķça – teŋge tèpilar, yaĥşi yeŋge tèpilmas. C (97)

Para bulunur, ama iyi bir yenge bulunmaz.

Para, mal dünyaya göre insanılığın daha değerli ve önemli olduğunu anlatır.

286. Aḳḳa ḳara yoḳ, ḳariġa çare yoḳ. A (28), D (275)

Aka kara yok, karaya çare yok.

Bu sözün birkaç anlamı vardır. Birinci anlamı, beyaz renkteki bir şeye siyah bulaşırsa, yıkayıp ağartmak mümkün. Ama siyah renkteki şeyi beyaza çevirmek mümkün olmaz. İkinci anlamı, iyi kalplı, iyi niyetli bir kişi kolay kötü biri olamaz, ama kötü niyetli birinin iyi biri olması çoğu zaman imkânsızdır. Üçüncü anlamı, dostu karalamak, düşmanı aklamak doğru olmaz.

287. Aḳniŋ setliki bilinmes, ḳariniŋ çirayliḳliḳi (bilinmes). A (28), B (233)

Akın çirkinliği bilinmez, karanın güzelliği (bilinmez).

Temiz yürekli, ahlâklı ve iyi insanın, eksik olan tarafları belli olmaz. Çoğu zaman iyi yönleri kötü yönlerini örter. Ama kötü birinin iyi yönleri kötü yönlerini örtmeye yetmez.

288. Aḳniŋ èti, ḳariniŋ oti. A (28)

Akın adı, karanın ateşi.

Güzel, çekici kadın, söz konusu yönleriyle başkaları âşığa yenik düşürür. Dış görünümü bakımından güzel olmayan, ama ahlâkı ve kalbi güzel olan bir kadın, söz konusu yönleriyle de başkaların sevgisini kazanabilir.

289. Aḳil bolsaŋ mezur bolma pariġa. A (28)

Akil olsan rüşvete düşkün olma.

Yetki veya makam sahibi olan bir kişi, eğer kendini akıllı saysa, rüşvete düşkün olmamalı, görevini kötüye kullanmamalıdır.

290. Aḳil öginer, eĥmeḳ ögiter. C (140)

Akıllı öğrenir, ahmak öğretir.

Akıllı kişi her durumda temkin davranarak bilmediği konularda başkalardan bilgi alır. Ama akılsız kişi ise çoğu zaman bilmediği hâlde başkalara öğretmeye çalışır.

291. Aḳilġa işaret, nadanġa cuvalduruz. A (28), B (45), D (51)

Akile işaret, nadana çuvaldız.

Uyanık, akıllı kişi hiçbir zaman başkalara laf söyletmez. Her zaman başkaların düşündüklerini sormadan anlar ve yerine getirir. Akılsız, nadan kişi, başkaların yönetimisiz ne yapacağını bilemez. Her zaman başkalardan azar işitir.

292. Aḳillardin hörmet yanar, nadanlardin külpet (yanar). A (29)

Akillerden hürmet gelir, nadanlardan külfet (gelir).

Okumuş, akıllı kişilerden toplum her zaman yarar, iyilik görür. Ama cahil, nadan kişilerden ise, kötülük ve külfet görür.

293. Aka ukiniŋ azari bolsimu, bizari yoḳ. A (29), B (266), D (12)

Kardeşler birbirini azarlar, ama birbirinden bîzar olmazlar.

Bir ailenin üyeleri veya kardeşler arasında bazı sorunlar nedeniyle tartışmalar, kavgalar yaşanır. Ama bunlar onların arasındaki kardeşlik bağını zedeleyemez. Onlar uyum, yardımlaşma içinde yaşamalıdırlar.

* Kardeş kardeşin etini yer, kemiğini bir araya koyar. KTA, s. 149

294. Aka – ini yaman dep, tuġḳanni nedin tapisen. A (29), B (266), D (11)

Kardeşleri kötü dersen akraba bulamazsın.

Kardeşler aralarındaki akrabalık bağını unutmamalı, birbirini sevmeli, birbirine saygı göstermeli ve yardımlaşma içinde geçinmelidirler. Kişi için kendi kardeşleri kadar yakın akrabanın bulunamayacağını analtır.

295. Akaŋ bilen oynaşma, şillipataŋ yeysen; yeŋgeŋ bilen oynaşma, noġuç bilen yeysen. A (29), D (11)

Ağabeyin ile şakalaşma, ensene dayak yersin, yengen ile şakalaşma sopa yersin.

Büyüklerle veya onların eşleriyle şakalaşmanın ağır sonuçlar doğurabileceğini anlatır.

296. Akaŋ kimni alsa, yeŋgeŋ şu. A (29), B (397), D (12)

Ağabeyin kimle evlenirse, yengen o.

Bu söz, yönetici kim olsa olsun, onun yönetimine, buyruklarına baş eğmek gerek gibi teslimiyetçilik görüşü için söylenir.

297. Aŋliġan sözniŋ igisi yoḳ. A (30), B (174)

Duyduğun lafın sahibi yok.

Ortalıkta dolaşan söylentilere ve sokak haberlerine kulak asmamak, inanmamak gerektiğini anlatır.

298. Aŋliġan ḳulaḳta gunah yoḳ. B (175), D (234)

Duyan kulakta günah yok.

Ortalıkta dolaşan söylenti, dedi koduları dinleyen ve onlara inanan kişinin, bunların verdiği zarardan sorumluluğu olmaz. Suç, sorumluluk bunları söyleyenin üzerine yüklenmesi lazım.

299. Ala ḳuyruḳniŋ balisi çala ḳuyruḳ. A (30)

Alaca kuyruklunun yavrusu kısa kuyruklu doğar.

Bkn. Ala inekniŋ balisi çar ķuyruķ. A (30)

300. Ala inekniŋ balisi çar ķuyruķ. A (30), B (216), D (92)

Alaca ineğin yavrusu alaca kuyruklu doğar.

Herkesin çocuğu, kişilik, huy, karakter bakımından ona çeker. Çocuğun nasıl biri olması, anne babasının nasıl birileri olmasıyla orantılıdır.

301. Alaķaġida èlişiŋ bolsa, bir küni esķatidu. A (30), B (369), D (155)

Alaca kargada alacağın varsa, birgün işine yarar.

Bir kimseye yapılan iyilik veya yardım, hiçbir zaman karşılıksız kalmaz, birgün mutlaka sahibine döner.

302. Alte ay atķan paĥta, bir poġa yarimaptu. A (30)

Altı ay hallaçladığı pamuk, bir lafa yaramamış.

Bkn. Alte ay atķan paĥta, bir çapanġa yarimaptu. A (30)

303. Alte ay atķan paĥta, bir çapanġa yarimaptu. A (30), D (266)

Altı ay hallaçladığı pamuk, bir cüppe dikmeye yetmemiş.

Çok uğraş verilmesine rağmen bir işten istenilen sonucun alınamamasını veya birinin emeği karşılığı başkasından hakkını alamadığını anlatır.

304. Alte ay yaz işlep, ķaldim lèvimni çişlep. A (30)

Altı ay yazın çalışıp, kaldım dudak ısırıp.

Çok emek sarf edilen bir işin başarısız sonuçlandığını veya birinin başkalar için çok çalışıp sonunda istediği hakkını alamadığını anlatır.

305. Alte teŋgem bar, at alimen, yette teŋgem bar ķiz alimen. A (30), B (107)

Altı akçam var, at alacağım, yedi akçam var, kız alacağım.

Bir işe girişmek isteyen kişi, işin koşullarını ve maddî durumunu göze alarak işe başlamalıdır. Bunlardan uzak hâlde kibirle, gururla yapılan iş her zaman kâr sağlamaz.

306. Alte künlük mèhman. (31)

Altı günlük misafir.

İnsan, bu dünyada sanki altı günlük misafir gibidir. Onun hayatı çok kısadır. O yüzden insan, hayatının, zamanının kıymetini bilerek yaşaması lazım.

307. Alte öçkige yette tèke. A (31), D (155)

Altı keçiye yedi serke.

Bir işin başında çalışana göre yöneticilerin sayısının fazla olduğunu anlatmak için söylenir.

308. Alte yaşlik kelse, atmiş yaşlik aldiğa çikiptu. A (31)

Altı yaşlı gelse, altmış yaşlı karşılamaya çıkmış.

Vatan, millet kahramanlarının her şeyle ödüllendirilmeyi hak ettiklerini anlatır.

309. Altun alma, dua al. A (31), B (389)

Altın alma, dua al.

Başkalara faydası dokunmayan mal dünya sahibi olmaktan, ana baba ve halka yardım etmek, onların hayr dualarını almanın anlamlı olduğunu anlatır.

310. Altun eĥlet içidimu altun. C (45), D (257)

Altın çöp içinde de altındır.

Değerli şeylerin her zaman her yerde değer kaybetmeyeceğini anlatır.

311. Altun başliķ dadaŋ bilen ķalġiçe, paĥma başliķ anaŋ bilen ķal. A (31), B (246), D (114)

Altın başlı baban ile kalacağına, dağınık saçlı annen ile kal.

Annesinden yetim kalmış çocuk, üvey annesinin elinde azar görebilir. Ama babasından yetim kalmış çocuk, kendi annesinin elinde bakımsız kalmaz.

312. Altun bèşiŋ aman bolsa, altun tavaķta su içisen. A (31)

Altın başın güvende olsa, altın tabakta su içersin.

İnsan için sağlıklı olmak ve yaşamak çok önemlidir. Sağlığı yerinde olan insan, istediği işlerini yapabilir, istediği şeyleri elde edebilir. Ama sağlıksız insanın elinden hiçbir şey gelmez.

313. Altun çoka sunsimu bahasi çüşmes. C (45)

Altın çubuk kırılsa da değer kaybetmez.

Bkn. Altun eĥlet içidimu altun. C (45), D (257)

314. Altun körgende perişte yoldin èziptu. A (31)

Altın görünce melek yoldan çıkmış.

Mal dünya, büyük servet karşısında insan çoğu zaman aklını kaybeder ve onlar için suç işlemeye, alçak ve adi işleri yapmaya katlanır. Ve bundan dolayı kendi kendini rezil eder.

315. Altun otta biliner, adem mèhnette. A (32), B (61)

Altın ateşte, insan mihnette belli olur.

Altının gerçek olup olmadığı ateşte belli olur. Bir insanın çalışkan veya tembel olduğunu çalışma sırasında anlarız.

* Altın ateşte, insan mihnette belli olur. ADS, s. 143

316. Altun üzükke yaḳut köz. A (32), D (276)

Altın yüzüğe yakut göz.

Kişi, kendine uygun yerde bulunur ve çevresine uyum sağlayarak yaşar. Herşey ona gereksinim duyulan yerde bulunur. Birbirine çok uymuş insan veya nesnelerin durumu için de söylenir.

317. Altundin köz yèşi töküler. B (187)

Altından göz yaşı döküler.

Mal dünyaya düşkün olmanın insana mutsuzluk getireceğini anlatır.

318. Altunġa topa ḳonmas, dostluḳ untulmas. C (70)

Altın tozlanmaz, dostluk unutulmaz.

Sağlam temeller üzerine kurulan gerçek dostluğun uzun süre devam edeceğini anlatır.

319. Altunniŋ ķedrini zerger bilur. A (31), B (141), D (37)

Altının kıymetini serraf bilir.

Değerli ve kaliteli şeylerin değerini onları yapan veya onlarla ilgilenen kişiler daha iyi bilirler.

* Altının kıymetini (kadrini) sarrah bilir. ADS, s. 143

320. Altunniŋ horida mis parķiraptu. B (194)

Altının dumanında bakır parlamış.

Hileci, sahtekâr ve yalancı insanın her zaman başkaların sayesinde iş bitirmeye alışık olduğunu anlatır.

321. Altinçi ayda alte çapan, on ikkinçi ayda kalte çapan. A (32), B (90), D (248)

Altıncı ayda altı cüppe, on ikinci ayda kısa cüppe.

İnsan, bulunduğu çevreye uyum sağlayan hâlde kendine yakışır tarzda giyinmelidir. İş yaparken de, bulunduğu zaman ve ortamı göze alarak iş yapmalıdır.

.

322. Aldiraŋġuluķ adem öldürer. B (129)

Acelecilik insanı öldürür.

Aceleleyle iş yapmanın büyük zararlara yol açacağını, ağır sonuçlar douğuracağını anlatır.

323. Aldiriğan şeytanniŋ işi. A (32)

Acele etmek şeytanın işidir.

Akılsız kişi işini acele ile yapar ve sonuçta başarısızlığa uğrar.

324. Aldiriğan muradiğa yetmes. A (32), B (131), D (102)

Acele eden muradına ermez.

Kişi, bir iş yaparken acele etmemeli, soğukkanlı olmalı ve akıl yürütmeye çalışmalıdır.

325. Aldiriğan işķa şeytan arilişar. A (33), B (131)

Acele işe şeytan karışır.

Aceleci kişi, akıl yürütmeden iş yapar ve çoğu zaman başkalar tarafından yanlış yönlendirilir veya kandırılır. Ve bu sebepten dolayı işlerinden sonuç alamaz.

* Acele işe şeytan karışır. ADS, s. 107

326. Aldiriğan işķa şeytan ķol salar. C (87)

Acele işe şeytan el uzatır.

Bkn. Aldiriġan işķa şeytan arilişar. A (33), B (131)

327. Aldiriġan yolda ķalar, maŋgiliġan öyge barar. A (32)

Acele eden yolda kalır, acele etmeyen evine varır.

Acele ile iş yapan kişi, işin temelini sağlam yapmaz, eksik yapar ve bundan dolayı daha yarı yolda olumsuz sonuç yüzünden işi durdurmak zorunda kalır. Akıl ve sabırla iş yapan kişi ise işlerinde istediği sonucu alır.

328. Aldiriġanda ķariġudin yol soraptu. B (130), D (102)

Aceleyle köre yol sormuş.

Aceleci kişinin yaptığı her işinden kusur, yanlışlık bulmanın mümkün olduğunu anlatır.

329. Aldiriġanniŋ oşuġi tèyiptu. A (32), B (131)

Acele edenin ayağı kaymış.

Aceleci kişi her zaman eksik ve yanlış iş yapar. Bundan dolayı işlerinde başarı elde edemez.

330. Aldiriġanniŋ èşiki yètivaptu. A (32), B (130), D (36)

Acele edenin eşeği yatmış.

Bkn. Aldiriġanniŋ oşuġi tèyiptu. A (32), B (131)

331. Aldiriġanni tutma, toḳni zorlima. C (36)

Acele edeni tutma, doku yemeğe zorlama.

Acelesi olan kimsenin zamanını almanın; karnı dok kimseyi yemeğe zorlamanın doğru davranış olmadığını anlatır.

332. Aldirimaŋ asta kèler, tèŋirḳimaŋ taŋla kèler. A (33), B (131)

Acele etmeyin yavaş gelir, düşünmeyin sabah gelir.

Başkaların başına gelenlere bakıp gülmek doğru değildir. Bugün onların başına gelen zorluk veya sıkıntı, yarın bizim başımıza da gelebilir.

* Gülme komşuna gelir başına. ADS, s. 295
* Bugün bana ise yarın sana. ADS, s. 206

333. Aldirimaŋ yarey sizgimu bir kün barey. A (33), B (131)

Acele etmeyin yarım, birgün size de vardır.

Bkn. Aldirimaŋ asta kèler, tèŋirḳimaŋ taŋla kèler.

334. Aldiŋ pütti, sattiŋ yitti. A (33)

Aldın bütünleşti, sattın kayboldu.

İhtiyaç duyulan şeylerin satın alınması yaşama kolaylık sağlar. Ama az bir yarar için elde bulunan şeyleri satmak, onu kaybetmek demektir. Çünkü onun yenisinin alınması zaman alır.

335. Aldiŋġa maŋsaŋ keyniŋge ķara. A (33), D (275)

Önüne doğru yürürken, arkana da dikkat et.

Bir işte başarıya ulaşmak için, bütün koşullar hakkında iyi düşünmek ve tedbirli davranmak lazım. Kişi iyi günlerindeyken kötü günlerinde çektiği sıkıntı ve zorlukları unutmamalıdır.

336. Aldimaķķa kiçik bala yaĥşi, ĥuda ursun ķaķbaşni. A (33), B (155), D (12)

Kandırmaya küçük yaşta çocuk iyi, kandıranın cezasını Allah versin.

Yaşı küçük çocuğu, saf kişiyi veya yaşam tecrübesi olamayan kişileri kandırmak kolaydır. Ama başından çok olaylar geçen tecrübeli kişileri kandırmak zordur. Kandırılana acımak, kandırana yakınmak veya kendisini aptal yerine koyarak kandırmaya çalışan kimselere kendisinin aptal olmadığını anlatmak için söylenir.

337. Aldimġa keldi dep yème, ağzimġa keldi dep sözlime. A (33)

Önüme geldi diye yeme, ağzıma geldi diye söyleme.

Bkn. Aġzimġa keldi dep deverme, aldimġa keldi dep yeverme.

338. Aldi çaķ nede maŋsa, keyni çaķ şu izda maŋidu. A (32)

Ön tekerlek nereden geçerse, arka tekerlek te oradan geçer.

Yeni kuşak, genellikle eski kuşağın sahip olduğu karakter ve yaşayış tarzının mirasçıları olur.

339. Aldi işiktin yiŋne patmaydu, arķa işiktin harva ķatnaydu. A (33)

Ön kapıdan iğne geçemez, arka kapıdan araba geçer.

Bazı yöneticiler görünüşe bakılırsa, çok temiz ve saf görünürler. Ama onlar görevlerini kötüye kullanarak rüşvet alır ve yolsuzluk yaparlar.

340. Alsa bazari, almisa sazayi. A (33)

Alsa pazarı, almazsa (kötü) reklâmı olur.

İhtiyaç duyulan kaliteli ürün her zaman alıcı bulur. Ama kalitesiz ürün ise alıcı bulamaz, elde kalır.

341. Alsam, bermisem. A (34)

Alsam, vermesem.

Bazı kişiler başkalardan para veya başka şeyleri ödünç almayı severler, ama geri vermeyi sevmezler. Yani, başkalardan almasını bilirler, ama geri vermesini bilmezler.

342. Alġanda bismilla, bergende estaġpurulla. A (34), D (36)

Alırken bismillâh, verirken estağfurullah.

Bazı kişiler birinden yardım veya bir şey isterken çok sıcak davranırlar, kısacası, elinden gelen her şeyi yaparlar. Ama başkalar ondan yardım veya daha önce ona verdiği şeyleri geri isterken, onlara çok kaba davranırlar, ödünç aldığını geri vermeyip onlara haksızlık ederler.

343.Alġuçe alman, bergüçe bezgek. A (34), D (36)

Aırken çabuk alır, verirken yavaş verir.

Bkn. Alġanda bismilla, bergende estaġpurulla. A (34)

344. Alġuçe yapir, bergüçe kapir. A (34), B (370)

Alırken ya pir (der), verirken kâfir.

Bkn. Alġanda bismilla, bergende estaġpurulla. A (34)

345. Alġuçi arslan, bergüçi çaşķan. B (369)

Alan aslan, veren sıçan.

Alacaklının borçlu karşısında alacağı yüzünden güç göstereceğini, borlçunun ise zayıf kalacağını anlatan söz

346. Alķiş alġan aman, ķarġiş alġan yaman. A (34)

Alkış alan emniyette olur, kargış alan yaman.

Vatan, millet için yararlı işleri yapan kişi, toplumda itibar görür, mutluluk ve huzur içinde yaşar. Vatanına, milletine zararlı işleri yapan, onlara ihanet eden kişi, rezil olur, itibardan düşer, halkın lanetine kalır.

347.Almaķniŋ bermiki bar, çiķmaķniŋ çüşmiki (bar). A (34), D (153)

Almanın vermesi var, çıkmanın inmesi (var).

Ödünç veya borç alınan şeylerin sahibine geri verilmesinin değişmez kural olduğunu anlatır.

348. Alvaŋni galvaŋ töleydu. A (34)

Vergiyi bön öder.

Adalet olmayan toplumda, vergileri yoksul, fakir kişilerin ödeyeceğini kinaye yoluyla anlatır.

349. Alim bolsaŋ alem sèniŋki. A (35), B (34)

Alim olsan, alem senin.

İnsanoğlu için okumak, bilim öğrenerek kendini geliştirmek çok önemlidir. İnsanoğlu bilim ile her şeye hâkim olabilir. Bilim öğrenmek ve bilim adamı olmak çok önemlidir.

350. Alim bolmaḳ asan, adem bolmaḳ tes. C (140), D (51)

Alim olmak kolay, adam olmak zor.

İnsanlığa yararlı işleri yapamayan bilim adamının bilim adamı olmasının bir şey ifade etmeyeceğini anlatır.

351. Alim bilginini sözler, eĥmeḳ yèginini (sözler). C (140)

Alim bildiğini söyler, ahmak yediğini (söyler).

Okumuş, akıllı kişinin her zaman insanlara yararlı olan anlamlı işlerle uğraşacağını, akılsızların ise boş, anlamsız işlerle zaman geçireceğini anlatır.

352. Alimen dèseŋ, aval ber. A (34)

Alayım dersen, önce ver.

Bir kimseden yarar görmek için, önce ona yarar sağlamak lazım. Bir işten çıkar elde etmek için, önce gereken emeği sarf etmek lazım.

353. Alvasti boş kelgenni basidu. B (25)

Hayalet korkağı basar.

Bütün olumsuzluk, zorlukların cesaretsiz, korkak kişilerin başına geleceğini anlatır.

354. Alvaŋ tola el yoḳsul. D (6)

Vergi çok olan elde yoksulluk çok olur.

Yönetimi düzensiz olan ülkenin yoksulluk içinde geri kalacağını anlatır.

355. Amalim yoḳ dègüçe, eḳlim yoḳ dègin. B (45)

Çarem yok diyeceğine aklım yok de.

Akılsız kişinin kendi hatasını, kendisinin akılsız, beceriksiz olduğunu kabul etmediği zaman söylenir.

356. Amanetke Ĥiyanet. A (35), B (355)

Emanete hıyanet olmaz.

Kişi, kendisine emanet edilen şeyleri kendi malıymış gibi korumalı ve zamanında geri vermelidir. Emanet edilen şeylere zarar vermek, onları geri vermemek toplum töresine aykırıdır.

* Emanete hıyanet olmaz. ADS, s. 266

357. Amet kelse taz başķimu tük üner. C (46)

Şans gelse kel kafaya bile saç çıkar.

İnsanın şanslı olduğu zamanda bütün işlerinin yolunda gideceğini anlatır.

358. Amet kelse ķoş keptu. A (35), D (212)

Şans gelse, çifte gelmiş.

İnsanın şansı açık olduğu zaman, yaptığı her işinde, attığı her adımda başarılı olur.

359. Amet kelse, èşik – tüŋlüktin kirer. A (35), B (148), D (212)

Şans gelse, kapıdan, tünlükten girer.

Bkn. Amet kelse ķoş keptu. A (35)

360.Amet kelgende ķapmu tolidu, ĥurcunmu (tolidu). A (35), B (149), D (212)

Şans gelse, çuval da dolur, heybe de.

Bkn. Amet kelse ķoş keptu. A (35)

361. Ana ayiġida cennet bar. A (35), B (247), C (97)

Cennet, annelerin ayakları altındadır.

Çocukların âhlaklı, vatan, millete yararlı insanlardan olarak yetişmeleri, annelerin eğitim düzeylerine ve bunlar sayesinde çocuklarını nasıl yetiştirdiklerine bağlıdır. O yüzden kız çocukların eğitim almaları çok önemlidir.

362.Ana bilen öy avat, ata bilen yurt (avat). C (1), D (12)

Ana ile ev abat, ata ile el (abat).

Bir ailede evin düzeninin kurulmasında annelerin katkısı büyüktür. Bir vatanın veya bir toplumun düzeninin kurulmasında ise babaların katkısı büyüktür.

363. Ana tiliŋ – ikkinçi èliŋ. C (1)

Ana dilin ikinci vatanın demektir.

Bir insan için ana dil çok önemdilir. Ana dilini korumak onun için kendi vatanını korumak kadar azimli bir iş sayılmalıdır.

364. Ana körüp ķiz al, ķirġaķ körüp böz (al). A (35), B (247), D (12)

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.

Kumaşın kalitesi kenarına bakıldığı zaman anlaşılır. Bir kızın âhlakını ve diğer niteliklerini öğrenmek için, annesinin âhlakına ve davranışlarına bakmak lazım.

* Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al. ADS, s. 147

365. Ana makan – cennetulrizvan. C (1)

Ana mekân cennet-ül rizvan demektir.

Bir kimse için kendi vatanı kadar sevimli ve güzel başka bir mekânın olmadığını anlatır.

366. Ana yerdin altun alsaŋ elge sun. C (1)

Ana yerden (topraktan) altın alırsan ele sun.

Vatan, milletin menfaatının bireylerin menfaatından daha önemli olduğunu, gerektiği zaman, bireylerin menfaatının vatan, millet adına feda edilmesinin doğru olduğunu anlatır.

367. Ana yurtuŋ aman bolsa, reŋgiroyiŋ saman bolmas. B (2)

Ana yurdun güven içindeyse, yüzün sararmaz.

İnsanlar için barış çok önemlidir. Dünyada barış olmazsa, halk huzur ve asayış içinde yaşayamaz.

368. Ana yurtnıŋ ķoyni keŋ. C (1), D (6)

Ana yurdun koynu geniş.

İnsanın yabancı memlekette yaşamasından kendi memleketinde yaşamasının daha iyi olduğunu anlatır.

369. Anarni çölge tik, encürni kölge (tik). A (36), D (176)

Nar ağacını çöle dik, incir ağacını gölete (dik).

Her ağacın fidanı, su, toprak ve havası onun göklemesine uygun ve elverişli olan yere dikilmesi lazım. Bir iş yaparken, zaman, mekân ve diğer koşulları iyi değerlendirmek lazım.

370. Anaŋ ögey bolsa ataŋ özeŋniŋ bolmas. C (97)

Annen üveyse baban senin olamaz.

Üvey annenin eline düşen çocuğun babasının ona sahip çıkamayabileceğini anlatır.

371. Anaŋ ögey bolsa toyuŋ bozular. A (36), B (247), D (12)

Annen üveyse düğünün bozulur.

Üvey anneler genellikle üvey çocuklarına kötü davranırlar. Üvey çocuklarının iyiliğini istemezler.

372. Anaŋmu pul, ataŋmu (pul). A (35)

Annen de para, baban da (para).

Para, insan yaşamında çok önemli hususlardan biridir. Çoğu zaman yad kişiler parayla akraba, akrabalar ise yad kişiler oluyor.

373. Anaŋni dadaŋġa perdazsiz körsetme. A (35)

Anneni babana süssüz gösterme.

İnsan, kendine yakışır tarzda giyinip kuşanırsa güzel görünür. Başka şeyler de onlara uygun tarzda süslenirse güzel gözükür.

374. Anam barġuçe leyliķazaķ tozuptu. B (90), D (248)

Annem gidene kadar leylikazak[12] solmuş.

Bir işte başarıya ulaşabilmemiz için, fırsatları en iyi şekilde değerlendirebilmemiz çok önemlidir. Fırsatları kaçırmak, başarıyı kaçırmak demektir.

[12] Bir tür yayla bitkisi.

375. Anamnıŋ ölüşini bilsem, bir tavaķ kèpekke sètip yeytim. A (36), B (45)

Annemin öleceğini bilseydim onu bir tabak kepeğe satıp harcardım.

İş işten geçtikten sonra pişman olmak insana yarar getirmez. O yüzden insan, her zaman dikkatli, duyarlı ve öngörüşlü davranarak başına gelecek kötü olaylara, olumsuzluklara karşı önlem almalıdır.

376.Ant içküçini yaman dèseng, ķan içküçige uçrarsen. A (36)

Ant içeni yaman dersen, kan içene uğrarsın.

Karşılaştığı her insanı beğenmeyip eş dost bulamayan birinin sonra kötü insanlarla eş dost olduğunu anlatır.

377. Ant içküçige könmiseŋ, ķan içküçi kèler. A (37), D (277)

Ant içene alışamazsan, kan içen gelir.

Bkn. Ant içküçini yaman dèseŋ, ķan içküçige uçrarsen.

378. Anidin alte tuġulsaŋmu, ötüdiğiniŋ yalġuzluķ. B (247)

Anadan altı defa doğsan bile yalnız yaşarsın.

Ana babaların yaşlanıp çocuklarından önce öleceğini, çocukların henüz genç yaşındayken tek başına yaşayabilmeye alıştırılmaları gerektiğini anlatır.

379. Anisizni kèlin ķilma, atisizni küyoġul ķilma. C (97)

Anasızı gelin etme, atasızı damat.

Evlilikte kimsesiz biriyle evlenmenin pek doğru bir seçim olmadığını anlatır.

380. Anisi tepken mozayniŋ göşi aġrimas. A (36), B (247), D (13)

Annesinin teptiği buzağının canı yanmaz.

Bkn. Atniŋ tepkinige at çidaydu. A (36)

381. Anisi ġora yèse ķiziniŋ çişi ķamaptu. A (36)

Annesi olgunlaşmamış erik yerse, kızının dişleri kamaşmış.

Bkn. Atisi ġora yèse, balisiniŋ çişi ķamaptu. A (9)

382. Anisi maĥtiġan ķizdin keç. C (97)

Anası öven kızdan vazgeç.

Ana baba veya akrabaları tarafından abartılı şekilde övülen birine dikkatlı bir şekilde yaklaşmak gerektiğini anlatır.

383. Aniyni aniy tapmisaŋ, ķiyamette soriķi bar/Bozekni bozek ķilmisaŋ, ķiyamette soriķi bar. A (37)

Âcizi ezmezsen kıyamette sorusu var.

Güçlülerin acizleri isteyerek ezmelerinin, haklarını yemelerinin hep çözümsüz kaldığını eleştirmek için kullanılır.

384. Avare boldi yekke, hosuldin yèdi dekke. B (9)

Tek başına uğraştı, sonunda eli boş kaldı.

Halkın veya çoğunluğun desteğinden uzak kalan işlerin çoğu zaman sonuçsuz kalacağını anlatır.

385. Avaylimay uruvidim, ağrimay ölüp ķaldi. A (37), B (132), D (101)

Acımadan vurdum, canı yanmadan öldü.

İş yaparken ihtiyatlı, dikkatlı davranmak lazım. Dikkatsizlik, ihtiyatsızlığın doğurduğu ağır sonuçlardan sonra pişman olmanın bir anlamı yoktur.

386. Avval çiķķan ķulaķtin kèyin çiķķan müŋgüz èşip kètiptu. A (37), B (34), D (51)

Önce çıkan kulağı sonra çıkan boynuz geçmiş.

Bir konuda daha sonra yetişenlerin yetenek bakımından eskileri geçmeleri doğaldır.

387. Avval oyla, andin sözle. A (37), B (175), D (233)

Evvel düşün, sonra söyle.

İnsan konuşmadan önce düşünmeli, aklıyla konuşmalıdır. Çünkü söylenen sözü geri almak zordur. Düşüncesiz söylenen sözün doğurduğu ağır sonuçtan sonra düşünmenin, pişman olmanın yararı yoktur.

* Önce düşün sonra söyle. ADS, s. 409

388. Avval öz eyibiŋni bil, kèyin özgidin kül. B (107)

Evvel kendi kusurunu bil, sonra başkalara gül.

Başkaların kusuruna, yanlışına gülüp alay etmek yerine önce kendi kusur ve yanlışlarımızı bulup düzeltmemiz lazım.

389. Avval özüŋge baķ, andin naġra ķaķ. A (37)

Evvel kendine bak, sonra davul çal.

Bazı kimseler kendilerinin nasıl olduklarını düşünmez ve kendi kusurlarına aldırış etmezler. Ama hep başkaların üzerinden kusur aramaya, bulduğunu yaymaya ve dedikodu etmeye çalışırlar.

390. Avval işle, andin oyna. B (61), D (175)

Önce çalış, sonra eğlen.

Yaşamda rahat, huzur içinde yaşamak için önce çalışmak gerektiğini anlatır.

391. Ay toşmiğuçe ètiŋni maĥtima, yil toşmiğuçe ķudaŋni maĥtima. B (108)

Ay dolmadan atını övme, yıl dolmadan dünürünü övme.

Bir kimseyi veya nesneyi değerlendirirken zamanla onları anladıktan, tanıdıktan sonra değerlendirmek gerektiğini anlatır.

392. Ay tünde kèrek, eķil künde (kerek). A (38), B (45), D (51)

Ay tünde gerek, akıl hergün (gerek).

Ay ışığı gecelerde insana gerekli olur. Akıl insana her zaman gereklidir. İnsan her işinde aklını kullanır, ondan yararlanır. Akla dayanılmadan yapılan iş, başarısızlıkla sonuçlanır.

393. Ay ķotanlisa ayda yağar, kün ķotanlisa künde (yağar). A (39), B (90), D (248)

Ay harmanlansa ayda yağar, gün harmanlansa günde (yağar).

Ay ve günün harmanlanması, yağışın işaretidir. Ayın çevresinde ayla oluşan günlerde yağış seyrek olur. Gün harmalanan günlerde ise yağış yoğun olur.

394. Ay körüp kün al. A (39)

Ay görüp gün al.

İnsan için zaman çok değerlidir. İşlerimizin zamanlamasını iyi yapmamız ve ona uygun hareket edebilmemiz, başarıya ulaşmamızı sağlar.

395. Ayaġ atlimisa, baş yügürmes. A (37), D (279)

Ayak adım atmazsa, baş yürümez.

Bu sözün iki anlamı vardır. Biri, bir amaca ulaşmak için, mutlaka gereken emeği sarf etmemiz lazım. Diğeri, halk, sorunlarına çözüm bulmak için, onları mutlaka üst düzey yetkililere iletmesi lazım.

396. Ayaġ tegdi, bala tegmisun. A (37)

Ayak değdi, bela gelmesin.

Bir işin kötü sonuç vermemesi için, mutlaka işin başından başlayarak dikkatlı davranılması, gereken önlemlerin zamanında alınması gerektiğini anlatır.

397. Ayaġ yügürüki aşķa, èġiz yügürüki başķa. A (38)

Ayağına çabuk aşa yetişir, ağzına çabuk başına.

Ayağına çabuk, tezcanlı, zeki ve çalışkan kişi, sıkıntısız yaşar. Boş, yersiz konuşmaya alışık geveze kişi, düşünmeden söyledikleri yüzünden, her zaman başı dertten kurtulamaz.

398. Ayaġķa tartsaŋ başķa yoķ, başķa tartsaŋ ayaġķa (yoķ). A (38)

Ayağa çekersen başa yok, başa çekersen ayağa (yok).

Yoksul, fakir kişilerin ihtiyaçları, sıkıntıları bitmez. Birini giderse bir başkası açıkta kalır.

* Açın kursağına çörek dayanmaz. ADS, s. 112

399. Ayaġķa çiķmay, başķa yoķ. A (38), D (280)

Ayağa geçmeden, başa yok.

Anne babalar her zaman önce çocuklarının sıkıntılarını giderirler. Kendi sıkıntılarını ise sonra düşünürler.

400. Ayaġķa sevepsiz tiken patmas. C (207)

Ayağa sebebsiz diken batmaz.

Her işin, olayın sebepsiz, nedensiz olmayacağını anlatır.

401. Ayda kelgenge ayaķ, künde kelgenge tayaķ. A (38), B (272), D (248)

Ayda gelene ayak, hergün gelene dayak.

Sıkça gelen konuk, konuk edeni rahatsız eder, usandırır. Ama belli bir aralarla gelen misafir ise, ayakta alkışlanarak hoş karşılanır.

* Ayda bir gel dostuna, kalsın ayak üstüne; günde bir gel dostuna yatsın sırtı üstüne. ADS, s. 167
* Seyrek git sen (sıkça varma) dostuna, kalsın ayak üstüne. ADS, s. 426

402. Ayda yègen toķ, künde yègen aç. A (38), B (132)

Ayda yiyen tok, hergün yiyen aç.

Tutumlu, ölçülü yaşayan kişinin sıkıntısız yaşayacağını, tutumsuz, savurgan kişinin sıkıntıdan kurtulamayacağını anlatır.

403. Ayal kişi döni ķorķutidu. A (38)

Kadın örümceği korkutur.

Âhlaksız, kavgacı kadının herkesı korkutacağını anlatır.

404. Ayrilġan azar, ķoşulġan uzar. C (9)

Ayrılan sapar, katılan uzar.

Uyuşmanın, birleşmenin yararlı olduğunu, bölücülüğün, ayrılıkçılığın zararlı olduğunu anlatır.

405. Ayrilġanġa ölmeymen, eķidemge yiġlaymen. A (38), B (233), D (175)

Ayrılık için ölmem, fakat inancım için ağlarım.

Bu söz, birinin sevgisine veya yardımına kavuşur kavuşmaz, ona yüz çevirerek nankörlük, vefasızlık eden kimselerin arkasından pişmanlık duymuş bir tarzda söylenir.

406. Ayrilġanni ķar basar, bölüngenni boran. A (39), B (10)

Ayrılanı kar basar, bölüneni boran.

Uyuşmanın, birleşmenin yararlı olduğunu, bölücülüğün, ayrılıkçılığın zararlı olduğunu anlatır.

407. Ayrilġanni èyiķ yer, bölüngenni böre (yer). A (39), B (10)

Ayrılanı ayı yer, bölüneni kurt (yer).

Bkn. Ayrilġanni ķar basar, bölüngenni boran. A (39), B (10)

408. Aynip ketken dost emes. A (39), B (17), D (64)

Vefasız dost, dost değildir.

İyi günlerde yanımızdan ayrılmayan, ama kötü günlerimizde yüz çevirip bırakıp giden dostlarımızı dost saymamız yanlıştır.

409. Ayniŋ bèşidin ķorķķiçe, beşidin ķorķ. A (39), B (90), D (248)

Ayın başından korkacağına, beşinden kork.

Bir işe başlarken işin başlangıcından başlayarak zamanı sıkı tutmak lazım. Belirlenen sürenin sonuna az kala kendimizi zorlamamız, bize yarar getirmez. Çünkü geçen zaman ve fırsatlar geri dönmez.

410. Ayniŋ on beşi aydiŋ, on beşi ķaraŋġu. A (39), D (249)

Ayın on beşi aydın, on beşi karanlıktır.

Zamanın, dünyanın gidişatı sürekli değişir. İnsan yaşamında kara günlerle iyi günler sürekli birbirini takip eder.

411. Ayisaŋ ötisen, yamisaŋ pütisen. A (39), D (275)

Tutumlu olsan geçinirsin, yamasan bütünlersin.

Tutumlu, yetingen kişi, yaşamından memnun hâlde geçinir, kendini tok ve mutlu hisseder. Bu söz, yaşamda tutumlu ve ölçülü olmanın yararlı olduğunu anlatır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

E MADDE ALFABETİK SIRA

412. Etiki ḳuyruḳtin bügünki öpke yaĥşi. A (40), B (91), D (198)

413. Etigen tursaŋ, aldiŋdin kün çiḳar, keç tursaŋ, keyniŋdin tün çiḳar. B (165), D (280)

414. Etigen turup ḳoşnaŋġa baḳ. A (40), B (267), D (15)

415. Etigen oŋmiġan keç oŋmas. A (40)

416. Etigenki naştidin ḳalma. C (198), D (281)

417. Etiyazda ḳuymaḳ yep, keç küzde kèkirdim. A (40), D (249)

418. Etiyazliḳi toĥu toymas. A (40), B (91), D (249)

419. Etiyazniŋ aptipiġa kèliniŋni sal, küzniŋ aptipiġa ḳiziŋni (sal). A (40), D (15)

420. Ecel kelse eḳil ḳaçar. A (40), D (218)

421. Ecel yetmey can çiḳmas, bèĥil baydin nan çiḳmas. A (41), D (226)

422. Ecel yetmey can çiḳmas. C (189)

423. Ecel yoli kekliknin ḳedimidinmu ḳisḳa. C (80)

424. Ecir ḳil, deryaġa sal, ecriŋni alladin tile. C (46)

425. Ecir ḳil, deryaġa sal, bèliḳ bilur, bilmise alla bilur. C (46)

426. Ecirlik kişi naümid ḳalmas. A (41)

427. Ecili pütken ḳaġa ḳarçuġa bilen oynar. A (41)

428. Ecili yetken kèyik èdirġa ḳaçar. C (46)

429. Eĥmeḳ elçi ikki terepni buzar. A (41), B (46)

430. Eĥmeḳ dosttin eḳilliḳ düşmen yaĥşi. A (41), B (46)

431. Eĥmeḳ kündüzi çiraḳ yaḳidu, yèġi tügep kèçisi ayġa baḳidu. A (41), B (47)

432. Eĥmeķ mèhman sahibĥanni küter. A (41)

433. Eĥmeķ ötükiniŋ tèşidin ķaşlar. A (42)

434. Eĥmeķ itni yol ķèritar. A (42)

435. Eĥmeķtin eķil sorima. A (41), B (46)

436. Eĥmeķķe arġamça berseŋ èsilip öler. C (141)

437. Eĥmeķķe emel tegse toķķuz oġuzni buzar. C (141)

438. Eĥmeķķe toķmaķ. A (41)

439. Eĥmeķķe yüz berme, abdalġa söz. A (41)

440. Eĥmeķni eyiblimey işķa sal. A (42), B (47)

441. Eĥmeķniŋ eķli çüştin kèyin. A (42), B (47)

442. Eĥmeķniŋ çoŋ kiçiki yoķ. A (42), B (47)

443. Eĥmeķniŋ dosti köp. A (42)

444. Edeptin emr uluġ. A (42)

445. Edepni edepsizdin ögen. A (42), B (225)

446. Er arsiz bolmas, yigit yarsiz (bolmas). A (42), D (134)

447. Er elniŋ oŋ yèniġa yölek, sol yèniġa tirek. C (1), D (37)

448. Er dostluķi – èğiz, el dostluķi – dèŋiz. C (1), D (38)

449. Er dègen yèrim ĥuda. A (43)

450. Er ķaġisa bir bala, el ķaġisa miŋ bala. C (2)

451. Er ķedrini el biler, er bilen el kökirer. C (2), D (9)

452. Er künlise öy tüzülidu, ĥotun künlise öy buzulidu. A (43), B (248), D (15)

453. Er kişi töşükke arilaşsa suprisida un ķalmas. A (43)

454. Er kişige yetmiş türlük hüner az. A (44)

455. Er ottuz yèşida yètiler, at toķķuz yèşida. B (155)

456. Er yèŋilip ķolġa çüşer, ķuş yèŋilip torġa. B (115), D (38)

457. Erdin ķalġan er emes, dan bermigen yer (emes). A (43)

458. Erzan bilen ķimmetniŋ bazarda nerĥi bar. A (43)

459. Erzan göşniŋ şorpisi tètimas. A (43), D (198)

460. Erzan göşniŋ şorpisi yoķ. A (43)

461. Ersiz ĥotun – yügensiz baytal. A (43)

462. Erkiŋni el arisidin izde, yariŋni gül arisidin. B (2)

463. Erge el ige, elge er (ige). C (1)

464. Erge bir növet, yerge bir növet. A (44), B (149)

465. Erni er ķilġanmu ĥotun, yer ķilġanmu ĥotun. A (44), B (248), D (15)

466. Erni ümidke yaratķan, ķoyni ķurbanliķķa. B (136)

467. Erniŋ sözi ölgüçe, özi ölsun. A (44), B (127)

468. Erniŋ ġemi elde. A (44), B (2), D (9)

469. Erning köŋli evrişim. A (44), D (39)

470. Erniŋ özi emes, sözi. A (44), B (175)

471. Erniŋ èzitķusi ĥotun. A (44), B (234)

472. Erniŋ yalġini – ölgini. A (44)

473. Ezrail can dèse, beş bala nan deydu. A (45)

474. Ezme oylanġuçe, tevekkülçi meķsitige yètiptu. A (45), B (149), D (37)

475. Essalamueleykum dèse, beş teŋgemni ber deptu. A (45)

476. Eski tamda ķuşķaç tola, namratķa putlaş (tola). A (45), D (266)

477. Eski tumaķķa sèsiķ kalla ĥèridar. A (45), B (371)

478. Eski çapan içide adem bar. A (45)

479. Eski çapan yamġurda yaĥşi, yaman tuġķan ölgende (yaĥşi). A (45), B (248), D (15)

480. Eski mèhman işiktin kirgüçe keşi törge çiķiptu. C (37)

481. Eski harva yol buzar, yaman adem yurt (buzar). A (45)

482. Eskilik ķilay dèse, èşek tèziki dalda bolar. B (382)

483. Eslini bilgen – neslini biler. C (47)

484. Eslini bilmigen – ĥar. C (47), D (72)

485. Eķli korniŋ közimu kor. A (46)

486. Eķli yoķ baştin, süyi yoķ ķapaķ yaĥşi. A (46), D (54)

487. Eķil bolmisa, köz dègen tam töşüki. A (46)

488. Eķil tozumas, bilim ĥorimas. A (46), D (53)

489. Eķil ķèrimas, altun çirimas. C (144), D (53)

490. Eķil yaşta emes, başta. A (47), B (49), D (51)

491. Eķildin artuķ bayliķ yoķ. A (46), B (48)

492. Eķilsiz başniŋ derdini put tartidu. A (46), B (48), D (226)

493. Eķilsiznіŋ pemi yoķ, ötükiniŋ çemi yoķ. A (46)

494. Eķilsiznıŋ èpi yoķ, tiŋşiġudek gèpi yoķ. A (47), B (48)

495. Eķilġe işaret, nadanġa cuvalduruz. A (47)

496. Eķilliķ adem şeytannimu ķorķitidu. C (144)

497. Eķilliķ bolay dèseŋ, eķilsizdin ögen. A (47)

498. Eķilliķ Ĥotunniŋ sadiġisi bol. A (47), B (48), D (53)

499. Eķilliķ oylimay iş ķilmas. A (47)

500. Eķilliķ özini eyibler, eķilsiz özgini (eyibler). A (47)

501. Eķilliķniŋ èti harmas, toni tozumas. A (47), B (49), D (54)

502. Egri tayaķniŋ uçi burnuŋni yarar/Egri tayaķ burnuŋni yarar. A (47), B (115)

503. Egri ķozuķķa donay toķmaķ. A (48)

504. Egri köŋülde egme tola. B (99)

505. Egri kişi azidu, toġra kişi üzidu. B (99)

506. Egriniŋ sayisimu egri. A (48), B (99), D (72)

507. Egim bolsimu yol yaĤşi, eĤmeķ bolsimu dost yaĤşi. C (70)

508. El ariliġan sinçi, toķay ariliġan oyçi. A (48), B (2)

509. El aġziġa elgek tutup bolmas. C (2), D (280)

510. El aman bolsa, padişah ġemsiz bolar. C (2)

511. El aman – şehriŋ aman. B (2), C (2), D (6)

512. El amanliķ tiler, düşmen yamanliķ (tiler). A (48), B (2), D (6)

513. El bar yerde er bar. A (48), B (2), D (6)

514. El basmiġan yerde köp yürme. A (48), B (2), D (6)

515. El bilen er. A (48)

516. El bilen ölüm becayiki toy. A (48), B (3), D (7)

517. El bilen kèsilgen ķoldin ķan çiķmas. C (2), D (7)

518. El bèşiġa kün çüşse, erniŋ baġrida miŋ üşke. C (2)

519. El teĤttin ayrilsa, er beĤttin ayrilar. C (2)

520. El – toķķuzi tel. C (2), C (6)

521. El cèni bilen, Haşiķiz èri bilen. A (49)

522. El rehmiti – Ĥuda rehmiti. A (49)

523. El söymigen er – mèvisiz ķaķşal dereĤ. A (49)

524. El ķarġiġanni Ĥuda ķarmaptu. B (3)

525. El ķayan, sen şuyan. A (49), D (7)

526. El ķedrini nadan bilmes, yer ķedrini hayvan (bilmes). C (4)

527. El ķozġalsa teĥt ķozġilar. A (49), B (3), D (7)

528. El himmiti derya. A (50), B (4)

529. El üçün el bol, bolmisa yer (bol). A (50)

530. El içi altun böşük/El ķoyni altun böşük. A (51), B (4), D (7)

531. El yekligenni yer yekler. C (5), D (7)

532. Elde bolmisa ellik yildimu tèpilmas. C (2)

533. Elde yürgen el tonuydu, yer tèriġan yer tonuydu. C (3)

534. Eldin ayrilġanni yer yutar. C (3)

535. Eldin ayrilġanniŋ elgiki töşük. C (3)

536. Eldin ayrilġuçe candin ayril. C (3)

537. Eldin bèşiŋ tartķiniŋ, murda bulup ķatķiniŋ. C (3)

538. Eldin ķalġuçe erdin ķal. C (3)

539. Elçige ölüm yoķ. A (49), D (198)

540. Elķisasu minelheķ. A (49)

541. Elge el ķoşulsa dölet, eldin el ketse ķiyamet. C (2), D (8)

542. Elge baķķan ĥar bolmas. A (49), D (7)

543. Elge berseŋ èşiŋni, erler silar bèşiŋni. C (4)

544. Elge ķoşulsaŋ er bolisen, eldin ayrilsaŋ yer (bolisen). A (50), B (3)

545. Elge kirseŋ èliŋçe, suġa kirseŋ bèliŋçe. A (50), B (3), D (7)

546. Elge kirginiŋ – eķilge kirginiŋ. C (4)

547. Elge ķaytmaķ eyib emes. C (4), D (7)

548. Elge yaķķan ĥar emes. A (50), B (3)

549. Elgekke çiķip erge tègiptu. A (50), B (116), D (280)

550. Elgekke un tapķan tamaķķa tuz tapar. C (99), D (198)

551. Elni sèġinġan ayġa baķar, eldin keçken layġa patar. C (3)

552. Elni oyliġan – uĥlimas. C (3)

553. Elni yamanliġan er zebun. C (4)

554. Elniŋ cèni çiķsa, galvaŋniŋ külkisi (çiķar). A (50)

555. Elniŋ ķuliķi ellik. A (50), B (4), D (8)

556. Elniŋ nomusi – erniŋ nomusi. C (3)

557. Emeldin keç, eldin keçme. C (5)

558. Emeliy yoķ sopidin, tuĥumi yoķ toĥu yahşi. A (51), B (390)

559. Emgek bilen er kökirer, yamġur bilen yer (kökirer). A (51), b (62), D (177)

560. Emgek ķilsaŋ atiķiŋ çiķar, ķilmisaŋ çatiķiŋ (çiķar). A (51), B (62), D (177)

561. Emgek ķilsaŋ yer sèĥi. A (51), B (79), D (177)

562. Emgek ķilmay halavet yoķ, inaķ bolmay saadet yoķ. C (9)

563. Emgek ètizda ķalmas. B (62)

564. Emgek yerde ķalmas. A (51)

565. Emgekniŋ nèni tatliķ, hurunniŋ cèni (tatliķ). A (51), B (62)

566. Eyipsiz dost izdigen dostsiz ķalar. B (17), D (64)

E MADDE
METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMA

412. Etiki ķuyruķtin bügünki öpke yaĥşi. A (40), B (91), D (198)

Yarınki kuyruktan bugünkü akciğer iyidir.

Elde edilmiş bir kazanç veya bir şey, az veya değersiz olsa da umulan, henüz elde edilmemiş kazanç, şeylerden daha iyidir

* Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir. (Yarınki kazdan bugünkü tavuk yeğdir.) ADS, s. 206

413. Etigen tursaŋ, aldiŋdin kün çiķar, keç tursaŋ, keyniŋdin tün çiķar. B (165), D (280)

Sabah erken kalkarsan önünden güneş çıkar, geç kalkarsan arkandan tün çıkar.

Sabah erken kalkmanın insanın sağlığı ve işlerinin yürümesi için yararlı olduğunu anlatır.

* Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma. ADS, s. 270

414. Etigen turup ķoşnaŋġa baķ. A (40), B (267), D (15)

Erken kalkıp komşuna bak.

Kişi, içinde bulunduğu toplumun anlayışına uyum sağlayarak yaşamalıdır.

415. Etigen oŋmiġan keç oŋmas. A (40)

Sabah düzelmeyen akşam düzelmez.

Çocuklar küçük yaşta kolay eğitilir. Kötü yollara düşen çocukları küçük yaştayken eğiterek değiştirmek mümkündür. Ama onları büyük yaşta kötü alışkanlıklarından kurtarmak imkânsızdır.

* Ağaç yaş iken eğilir. ADS, s. 119

416. Etigenki naştidin ķalma. C (198), D (281)

Sabah kahvaltısını kaçırma.

Sabah kahvaltısı insan sağlığı için çok yararlı olduğundan onu kaçırmamak gerektiğini anlatır.

417. Etiyazda ķuymaķ yep, keç küzde kèkirdim. A (40), D (249)

İlkbaharda poğaça yeyip son baharda geğirdim.

Akılsızlık, tedbirsizlik sonucu ortaya çıkan yanlışın arkasından uzun süre pişman olmak anlamındadır.

418. Etiyazliķi toĥu toymas. A (40), B (91), D (249)

İlkbaharda tavuk doymaz.

Uzun kışın ardından gelen ilkbahar dönemi, yılın ikinci verimsiz dönemi olduğundan genelde açlık, yoksulluk içinde geçer.

419. Etiyazniŋ aptipiğa kèliniŋni sal, küzniŋ aptipiğa ķiziŋni (sal). A (40), D (15)

İlkbaharın güneşine gelini sal, sonbaharın güneşine kızını (sal).

İlkbahar genelde rüzgârlı geçen bir dönem olduğundan, insan cildini olumsuz etkiler, güneşi de insana hoş gelmez. Ama sonbahar ise güneşlenmek için uygun bir mevsimdir. Kaynanaların çoğu zaman buna benzer çıkarları göze alarak kızlarına ve gelinlerine farklı davranışlarda bulunacaklarını anlatır.

420. Ecel kelse eķil ķaçar. A (40), D (218)

Ecel gelse akıl kaçar.

Ecel korkusuna kapılan kişinin ne yapacağını bilemeyeceğini anlatır.

421. Ecel yetmey can çiķmas, bèĥil baydin nan çiķmas. A (41), D (226)

Ecel gelmeden can çıkmaz, cimri baydan ekmek çıkmaz.

Kişi, her ne kadar açlık, yoksulluk içinde yaşasa da, eceli gelmeden ölmez. Cimri kişi, her ne kadar zengin olsa da fakir, yosul kişilere yardım elini uzatmaz.

422. Ecel yetmey can çiḳmas. C (189)

Ecel gelmeden can çıkmaz.

Bkn. Ecel yetmey can çiḳmas, bèĥil baydin nan çiḳmas. A (41)

423. Ecel yoli kekliknıŋ ḳedimidinmu ḳisḳa. C (80)

Ecel yolu kekliğin adımından daha kısadır.

İnsan her an ölebilir. O, kendi ölümünün ne zaman gerçekleşeceğini bilemez. Ölümün insanla her an beraber olduğunu anlatır.

424. Ecir ḳil, deryaġa sal, ecriŋni alladin tile. C (46)

İyilik et, deryaya sal, karşılığını Allahtan dile.

Karşılık beklemeden iyilik etmenin güzel bir davranış olduğunu, iyilik edenin mutlaka iyilik bulacağını anlatır.

* İyilik et denize at, balık bilezse Halik bilir. ADS, s. 336

425. Ecir ḳil, deryaġa sal, bèliḳ bilur, bilmise alla bilur. C (46)

İyilik et denize at, balık bilmezse, Allah bilir.

Bkn. Ecir ķil, deryaġa sal, ecriŋni alladin tile. C (46)

426. Ecirlik kişi naümid ķalmas. A (41)

Çalışkan kişi umutsuz kalmaz.

Amacına ulaşmak için yeterli derecede emek sarf eden çalışkan kişi, istediğini elde eder, yaptığı işinden elleri boş dönmez.

427. Ecili pütken ķaġa ķarçuġa bilen oynar. A (41)

Eceli gelen karga şahin ile oynar.

Talihsiz, zavallı kişi, çoğu zaman bilip bilmeden kendi başına kendi iş açar.

* Eceli gelen fare kedi taşağı kaşır. ADS, s. 256
* Eceli dolan yılan, yol üstünde yatar. BAAD, s. 102
* Eceli gelen keçi, çobanın değneğini yalar. BAAD, s. 103
* Eceli gelen keçi, çobanın ekmeğini yer. BAAD, s. 103

428. Ecili yetken kèyik èdirġa ķaçar. C (46)

Eceli gelen geyik saya kaçar.

Bkn. Ecili pütken ķaġa ķarçuġa bilen oynar.

429. Eĥmeķ elçi ikki terepni buzar. A (41), B (46)

Ahmak elçi iki tarafın arasını bozar.

Ahmak, beceriksiz kişi elçi veya uzlaşmacı olursa, tarafların aralarını açar, ortalığı karıştırır.

430. Eĥmeķ dosttin eķillik düşmen yaĥşi. A (41), B (46)

Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.

Kişi, dostuna güvenerek işlerinde ondan yol, maslahat sorar. Ama onun dostu akılsız biri ise, iyi niyetli olmasına karşın yanlış yol gösterip onu zarara uğratabilir. Kişi, buna önlem alamaz. Ama akıllı düşmanın vereceği zarara karşı önlem almak mümkündür.

* Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır. (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun) ADS, s. 128

431. Eĥmeķ kündüzi çiraķ yaķidu, yèġi tügep kèçisi ayġa baķidu. A (41), B (47)

Ahmak gündüz çırak yakar, yağı bitince gece aya bakar.

Ahmak, tutumsuz kişi yarını düşünmeden elinde bulunanı harcayıp bitirir. Sonra ise yoksulluk sıkıntısı çekmeye başlar.

432. Eĥmeķ mèhman sahibĥanni küter. A (41)

Ahmak misafir ev sahibini ağırlar.

Aptal, akılsız kişi, kendisiyle alakası olmayan işlerle uğraşmayı sever.

* Ahmak (şaşkın) misafir ev sahibini ağırlar. ADS, s. 125

433. Eĥmeķ ötükiniŋ tèşidin ķaşlar. A (42)

Ahmak çizmesinin dışından kaşınır.

Aptal, akılsız kişi her zaman aklını kullanmadan gülünç verici iş yapar ve başkalar tarafından alay edilir.

434. Eĥmeķ itni yol ķèritar. A (42)

Ahmak iti yol kocatır.

Akılsız, beceriksiz kişi, işin kolay çözüm yolu varken zor olanını seçer ve kendini boş, gereksiz yere yıpratır.

* Akılsız köpeği yol kocatır. (Ahmak iti yol kocatır) ADS, s. 131

435. Eĥmeķtin eķil sorima. A (41), B (46)

Ahmaktan akıl sorma.

Akılsız, ahmak kişiye yol, maslahat sorulmaz. Bunu yapan kişi zarara uğrar.

436. Eĥmeķķe arġamça berseŋ èsilip öler. C (141)

Ahmağa ip verirsen kendini asar.

Ahmak kişi kensisine verilen yardım veya başka şeylerden yerinde yararlanamaz.

437. Eĥmeķķe emel tegse toķķuz oġuzni buzar. C (141)

Ahmak yetkili olursa Dokuz Oğuzu bozar.

Aptal, beceriksiz kişilere yetki, görev vermenin yanlış olduğunu anlatır.

438. Eĥmeķķe toķmaķ. A (41)

Ahmağa değnek.

Akılsız, ahmak kişi başkalar tarafından aşağılanır, azarlanır. Ama o, buna pek aldırmaz.

439. Eĥmeķķe yüz berme, abdalġa söz. A (41)

Ahmağa yüz verme, abdala söz.

Aptal, akılsız kişilere yüz verilirse, kendini bilmeden uygun olmayan davranışlarda bulunurlar. Abdala söz verilirse, söz verenin peşini bırakmaz, her yerde bunu dile getirip söz vereni mahçup eder.

* Ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez. ADS, s. 125

440. Eĥmeķni eyiblimey işķa sal. A (42), B (47)

Ahmağı suçlamadan çalıştır.

Aptal, akılsız kişi övülmeyi sever. O yüzden onların bu zayıf yönünden yararlanarak çalıştırmak lazım.

441. Eĥmeķniŋ eķli çüştin kèyin. A (42), B (47)

Ahmağın aklı öğleden sonra.

İş yaparken aklını kullanmayan kişinin iş işten geçtikten sonra aklı başına geleceğini anlatır..

442. Eĥmeķniŋ çoŋ kiçiki yoķ. A (42), B (47)

Ahmağın büyüğü küçüğü olmaz.

Aptal, akılsız kişiler gerek genç yaşta olsun gerekse büyük yaşta olsun, aralarında fark yoktur. Onların davranışları, tutumları aynıdır.

443. Eĥmeķniŋ dosti köp. A (42)

Ahmağın arkadaşı çok olur.

Akılsız kişi başkaların nasıl biri olduğuna bakmadan arkadaş, dost olur ve sonuçta zarara uğrar.

444. Edeptin emr uluġ. A (42)

Edepten emir uludur.

Kibar, nazik olmak için toplumca benimsenen âhlak anlayışı veya diğer kurallara uymak lazım.

445. Edepni edepsizdin ögen. A (42), B (225)

Edebi edepsizden öğren.

Âhlaksız, terbiyesiz davranışların yanlış olduğunun farkında olursan, âhlakın, edebin ne olduğunu çabuk öğrenebilirsin.

* Edebi edepsizden öğren. ADS, s. 256

446. Er arsiz bolmas, yigit yarsiz (bolmas). A (42), D (134)

Er arsız olmaz, yiğit yarsız (olmaz).

Vicdanlı, âhlaklı kişi insaflı, ar namuslu ve onurlu olur. Evlenme yaşına gelmiş yiğidin sevgilisinin olması gibi.

447. Er elniŋ oŋ yèniġa yölek, sol yèniġa tirek. C (1), D (37)

Er elin sağ yanına dayanak, sol yanına direktir.

Kendi memleketinin, milletinin menfaatı için katkıda bulunmak herkesin üzerine düşen temel görevdir.

448. Er dostluķi – èǥiz, el dostluķi – dèŋiz. C (1), D (38)

Erin dostluğu büyüktür, elin dostluğu ise deniz gibidir.

Bir kimsenin bireylerle olan dostluğuna göre kendi halkı veya başka bir halk topluluğu ile olan dostluk bağının daha güçlü olduğunu anlatır.

449. Er dègen yèrim Ĥuda. A (43)

Koca yarım Allah.

Kadın için koca onun her konudaki büyük dayanağı, yardımcısıdır. O yüzden onların arası mutlaka iyi olması lazım.

450. Er ķaġisa bir bala, el ķaġisa miŋ bala. C (2)

Er kargırsa bir bela, el kargırsa bin bela.

Bireylere zarar verip kargış etmesine maruz kalmaktan, topluma zarar verip çoğunluğun lanet okumasıyla karşı karşıya kalmanın daha kötü olduğunu anlatır.

451. Er ķedrini el biler, er bilen el kökirer. C (2), D (9)

Er kadrını el bilir, er ile el yükselir.

Bir insan kendi vatanında, kendi halkının arasında değer, itibar bulur. Vatanın, milletin ilerleme kaydetmesi de bireylerin katkısına bağlıdır.

452. Er künlise öy tüzülidu, Ĥotun künlise öy buzulidu. A (43), B (248), D (15)

Koca kıskanırsa ev düzelir, kadın kıskanırsa ev bozulur.

Bir ailede, karı koca ilişkisinde bulunan her iki taraf mutlaka kendi sorumluluğunu bilmeli, birbirini severek uyum içinde yaşamalıdırlar. Karı koca ikili arasında kıskançlığın zararlı olduğunu anlatır.

453. Er kişi töşükke arilaşsa suprisida un ķalmas. A (43)

Erkek mutfak işlerine karışırsa sofrasında un kalmaz.

Eğer erkek ‘‘Yemeğin tuzsuz’’ gibi laflarla mutfak işlerine başını sokarsa ailede huzursuzluk çıkabilir.

454. Er kişige yetmiş türlük hüner az. A (44)

Er kişiye yetmiş türlü hüner azdır.

Kişi, zamanın değerini bilerek genç yaşından başlayarak çeşitli yönlerden kendini geliştirmeli, çeşitli alanlarda beceri ve yetenek sahibi olmaya çalışmalıdır.

455. Er ottuz yèşida yètiler, at toḳḳuz yèşida. B (155)

İnsan otuz yaşında yetişkin olur, at dokuz yaşında.

Otuz yaşın insan için beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa ereceği önemli bir yaş dönemi olduğunu anlatır.

456. Er yèŋilip ḳolġa çüşer, ḳuş yèŋilip torġa. B (115), D (38)

İnsan yanılıp ele düşer, kuş yanılıp ağa düşer.

Akılsız, açıkgöz ve uyanık olmayan kişinin her adımda başarısızlığa uğrayacağını anlatır.

457. Erdin ḳalġan er emes, dan bermigen yer (emes). A (43)

Erden geri kalan er, er değil, verim vermeyen yer (tarla) yer (değil).

Yaşamda, insanlar her zaman rekabet içinde yaşarlar. Rekabet içinde rakibiyle baş edemeyip bel bükenin iradesiz biri olduğunu anlatır.

458. Erzan bilen ḳimmetniŋ bazarda nerĥi bar. A (43)

Ucuz ile pahalının fiyatı pazarda olur.

Malın ucuz veya pahalı olmasını tüketici bilir ve belirler. Bir kişinin iyi veya kötü biri olduğunu kendi halkı iyi bilir.

459. Erzan göşniŋ şorpisi tètimas. A (43), D (198)

Ucuz etin çorbasının tadı olmaz.

Kolay elde edilen veya ucuza alınan malın mutlaka bir kusuru olur. Onlardan istenildiği şekilde yararlanmak veya tat almak imkânsızdır.

* Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur. ADS, s. 452
* Ucuz etin tiriti olmaz. BAAD, s. 196
* Ucuz et kokmuş olur. BAAD, s. 197
* Ucuz fenar, yatsıya kadar yanar. BAAD, s. 197

460. Erzan göşniŋ şorpisi yoḳ. A (43)

Ucuz etin çorbası olmaz.

Bkn. Erzan göşniŋ şorpisi tètimas. A (43)

461. Ersiz ĥotun – yügensiz baytal. A (43)

Kocasız kadın gemsiz kısraktır.

Evlenmemiş veya dul kadının yardımcısı, dayanağı olmaz ve yaşamı düzensizlik içinde geçer.

462. Erkiŋni el arisidin izde, yariŋni gül arisidin. B (2)

Erkini el arasından ara, yarını gül arasından.

Bir insanın kendi özgürlüğünü, mutluluğunu kendi halkı arasından, kendi vatanından araması gerektiğini anlatır.

463. Erge el ige, elge er (ige). C (1)

Ere el, ele ise er sahip çıkar.

Bireyler ile toplum arasındaki ilişki bağı çok sıkıdır ki, taraflar birbirine sahip çıkarak mevcut bulunur.

464. Erge bir növet, yerge bir növet. A (44), B (149)

Erkeğe bir defa, yere bir defa.

Bir kişi, aşılması güç olan zor durumda kalınca kendini cesaretlendirmek için kendine bu tarzda söylenir.

465. Erni er ḳilġanmu ĥotun, yer ḳilġanmu ĥotun. A (44), B (248), D (15)

Eri er yapan da, yer yapan da karısıdır.

Âhlaklı, terbiyeli, tutumlu ve anlayışlı kadın, evin düzenini kurar, kocasına her konuda yardımcı olur ve toplum içinde yüceltir. Âhlaksız, savurgan kadın ise söz konusu kötü huylarıyla kocasını zor duruma düşürür, toplum içinde rezil eder.

* Kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de. ADS, s. 366

466. Erni ümidke yaratḳan, ḳoyni ḳurbanliḳḳa. B (136)

İnsan ümit için yaratılmış, koyun kurbanlık için yaratılmış.

İnsanın yaşamda herşeye olumlu bakmasının, her zaman umut içinde yaşamasının önemli olduğunu anlatır.

467. Erniŋ sözi ölgüçe, özi ölsun. A (44), B (127)

Erkeğin sözü öleceğine kendisi ölsün.

Mert ve dürüst kişi her ne kadar zor durumda kalsa kalsın, verdiği sözünü tutar, yalancılık, sahtekârlık yapmaz.

* Yiğidin (erkeğin) sözü, demirin kertiği. ADS, s. 476

468. Erniŋ ġemi elde. A (44), B (2), D (9)

Erkeğin aklı eldedir.

Mert, erdemli kişi, her zaman elin huzurunu, yararını düşünür, kaygılarına kaygılanır.

469. Erning köŋli evrişim. A (44), D (39)

Erkeğin gönlü incedir.

Vatan, milletsever kişi merhametli olur. Vatan, milleti için merhametini esirgemez. Kendi vatanı, milleti zarara uğrayınca yüreği dayanmaz.

470. Erniŋ özi emes, sözi. A (44), B (175)

Erkeğin kendisi değil, sözü.

Doğru dürüst, erdemli kişi için, verdiği sözünü tutmak veya yerine getirmek her şeyden daha önemlidir.

* Yiğidin sözü, demirin kertiği. ADS, s. 476

471. Erniŋ èzitķusi ĥotun. A (44), B (234)

Erkeği saptıran kadındır.

Kadınların tuzağına düşmek, onlar tarafından aldatılmak her erkeğin başından geçer.

* Erkeğin şeytanı kadın (karı). (Kadın erkeğin şeytanıdır). ADS, s. 269

472. Erniŋ yalġini – ölgini. A (44)

Erkeğin yalanı ölümü demektir. A (44)

Dürüst, vicdanlı kişi, yalan söylemez, sahtekârlık yapmaz. Yalan söylemeyi, yalancı durumuna düşmeyi ölümden daha kötü duruma düşmek diye bilir.

473. Ezrail can dèse, beş bala nan deydu. A (45)

Ezrail can derse, beş çocuk ekmek der.

Aç, yoksul kişilerin açlık, yoksulluk sıkıntısı içinde yaşamalarının ölümden daha zor olduğunu anlatır.

474. Ezme oylanġuçe, tevekkülçi meḳsitige yètiptu. A (45), B (149), D (37)

Hantal düşününceye kadar, tevekkül eden amacına ulaşmış.

Kişi, yaptığı işinde başarılı olabilmek için, cesaretli, tez canlı ve atılımcı olmalıdır. Çabuk hareket eden kazanır, yavaş hareket eden kaybeder anlamındadır.

475. Essalamueleykum dèse, beş teŋgemni ber deptu. A (45)

"Selâmünaleyküm" derse, "Beş akçemi ver" demiş.

Cahil, nadan kişi, kendine ilgi veya saygı gösterilince hemen karşındakinden bundan fazlasını ister.

476. Eski tamda ḳuşḳaç tola, namratḳa putlaş (tola). A (45), D (266)

Eski damda serçi çok olur, yoksulda sıkıntı (çok).

Duvar veya dam eskiyince üzerinde serçi yuvası çoğalır ve her yeri delik deşik eder. Eğer kişi fakirleşirse sıkıntıları çoğalmaya başlar.

477. Eski tumaķķa sèsiķ kalla ĥèridar. A (45), B (371)

Eski şapkaya aptal alıcı olur.

Her ürünün onu satın alabilecek bir alıcısı bulunur. Her kişinin ona uygun eş dostu olur.

478. Eski çapan içide adem bar. A (45)

Eski cüppe içinde de insan var.

Yoksul, fakir ailelerde de çok yetenekli, yararlı insanların yetişebileceğini anlatır.

479. Eski çapan yamġurda yaĥşi, yaman tuġķan ölgende (yaĥşi). A (45), B (248), D (15)

Eski cüppe yağmurda iyidir, kötü akraba ölümde (iyidir).

Herşeyin kıymeti, değeri ona ihtiyaç duyulduğunda daha iyi bilinir. Kötü olarak bilinen akrabanın değeri ise, zor ve sıkıntılı günlerde anlaşılır.

480. Eski mèhman işiktin kirgüçe keşi törge çiķiptu. C (37)

Kötü misafir kapıdan girer girmez ayağı töre uzar.

Kötü kişinin misafir olsa bile sıcak karşılanmayacağını anlatır.

481. Eski harva yol buzar, yaman adem yurt (buzar). A (45)

Eski araba yol bozar, kötü insan yurt (bozar).

Eskimiş, işe yaramaz hâle gelen araba konulduğu yerde yeri daraltır, yolumuza engel olur. Kötü niyetli, rezil kişiler her zaman halk ve vatana zararlı işlerle uğraşırlar.

482. Eskilik ķilay dèse, èşek tèziki dalda bolar. B (382)

Kötülük yapayım derse eşek tersi gölge olur.

Başkalara zarar vermenin, kötülük etmenin çok kolay olduğunu anlatır.

483. Eslini bilgen – neslini biler. C (47)

Aslını bilen soyunu bilir.

Kişi için kendi tarihini, kültürünü bilmenin ve yaşamanın çok önemli olduğunu, bunlara değer veren milletin güçlü olacağını anlatır.

484. Eslini bilmigen – ĥar. C (47), D (72)

Aslını bilemeyen hordur.

Kendi tarihini, kültürünü bilmeyen ve onlara değer vermeyen milletin değersiz kalacağını anlatır.

485. Eḳli korniŋ közimu kor. A (46)

Aklı körün gözü de kör.

Akılsızlık ile körlüğün farksız olduğunu anlatır.

486. Eḳli yoḳ baştin, süyi yoḳ ḳapaḳ yaĥşi. A (46), D (54)

Aklı yok baştan susuz kabak iyidir.

Akılsız, ahmak kişilerin toplumda ne denli değersiz, itibarsız olduğunu anlatır.

487. Eḳil bolmisa, köz dègen tam töşüki. A (46)

Akıl olmazsa göz dam deliği gibidir.

Görme özelliği insanın akıl yürütme, düşünme özelliği için büyük destek sağlar. Eğer insanda akıl olmazsa, görme özelliğinin de fazla yararı olmaz.

488. Eḳil tozumas, bilim ĥorimas. A (46), D (53)

Akıl toz olmaz, bilim tükenmez.

Akıl ve bilim bitmez tükenmez zenginliklerdendir. Bunlara sahip olan kişi gerçek zenginliklere sahiplenmiş olur.

489. Eḳil ḳèrimas, altun çirimas. C (144), D (53)

Akıl yaşlanmaz, altın çürümez.

Akıl gücünün kolay kolay zafıylamaz olduğunu, kullanıldıkça artacağını anlatır.

490. Eḳil yaşta emes, başta. A (47), B (49), D (51)

Akıl yaşta değil baştadır.

Bir insanın akıllı veya akıllsız biri olması onun yaşıyla orantılı değildir. Bazı küçükler büyüklerden daha akıllı olabilir.

* Akıl yaşta değil baştadır. ADS, s. 131

491. Eḳildin artuḳ baylik yoḳ. A (46), B (48)

Akıldan başka zenginlik yoktur.

İnsan herşeyi kendi aklına dayanarak kazanır. O yüzden akıl insanın elinde bulunan herşeyden daha değerlidir.

492. Eḳilsiz başniŋ derdini put tartidu. A (46), B (48), D (226)

Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayaklar çeker.

Akılsız insan ufak işler için gereğinden fazla uğraş verir. Yaptığı yanlışlar hem kendine hem de çevresindekilere zarar verir.

* Akılsız başın cezasını (zahmetini) ayak çeker. ADS, s. 130

493. Eḳilsiziŋ pemi yoḳ, ötükiniŋ çemi yoḳ. A (46)

Akılsızda çare yok, çizmesinin tabanı yok.

Akılsız kişi çoğu zaman işin çözüm yolunu bulamadığından yoksulluk, sıkıntı içinde yaşar.

494. Eḳilsiziŋ èpi yoḳ, tiŋşiġudek gèpi yoḳ. A (47), B (48)

Akılsızda çare yok, dinlenecek sözü yok.

Akılsız çözüm yolu, akıl üretemediği için kimse ona kulak asmaz. O yüzden akılsızın toplum içinde itibarı olmaz.

495. Eḳilġe işaret, nadanġa cuvalduruz. A (47)

Akile işaret, nadana çuvaldız.

Bkn. Akile işaret, nadana çuvaldız. A (28), B (45), D (51)

496. Eḳilliḳ adem şeytannimu ḳorḳitidu. C (144)

Akıllı adam şeytanı bile korkutur.

Akıllı kişinin her işin üstesinden gelebileceğini, yaptığı işinde her zaman başarılı olabileceğini anlatır.

497. Eḳillik bolay dèseŋ, eḳilsizdin ögen. A (47)

Akıllı olayım dersen akılsızdan öğren.

Akılsız kişinin yaptığı yanlış işlerinden ders almak, tecrübe kazanmanın mümkün olduğunu anlatır.

498. Eḳillik ĥotunniŋ sadiġisi bol. A (47), B (48), D (53)

Akıllı kadının sadakası ol.

Erkekler için akıllı, âhlaklı ve tutumlu kadınların herşeye bedel olduklarını anlatır.

499. Eḳillik oylimay iş ḳilmas. A (47)

Akıllı düşünmeden iş yapmaz.

Aklı başında, uyanık kişi her zaman yapacağı iş hakkında önce iyice düşünür, akıl yürütür ve sonra yapar.

500. Eḳillik özini eyibler, eḳilsiz özgini (eyibler). A (47)

Akıllı kendini suçlar, akılsız başkasını (suçlar).

Eğer akıllı kişi bir işi yanlış yaparsa, yanlışı kabullenir, işin sorumluluğunu kendisi üstlenir. Ama akılsız, bir işi yanlış yaptığı zaman, suçu başkaların üzerinden arar, işin sorumluluğunu başkalara yüklemeye çalışır.

501. Eḳilliḳniŋ èti harmas, toni tozumas. A (47), B (49), D (54)

Akıllının atı yorulmaz, cüppesi tozlanmaz.

Bkn. Aḳ köŋülniŋ èti harmas, kiyimi tozumas. A (28)

502. Egri tayaḳniŋ uçi burnuŋni yarar/Egri tayaḳ burnuŋni yarar. A (47), B (115)

Eğri dayağın ucu burnunu yaralar/Eğri dayak burnunu yaralar.

Hukuk, yasa veya toplumsal anlayışlara aykırı olan davranışlarda bulunan kişi hem kendine hem de başkalara zarar verir. Bunlara aykırı davrananların zarar görmelerinin kesin olduğunu anlatır.

503. Egri ḳozuḳḳa donay toḳmaḳ. A (48)

Eğri kazığa eğri çekiç.

Bir akıllıca tutum, davranışa karşılık ona uygun bir tutumun sergilendiğini anlatır.

504. Egri köŋülde egme tola. B (99)

Eğri gönülde eğme çok.

Kötü kalplı, yalancı ve hileci bir insanın bütün davranışlarında kötülük ve kusur görüleceğini anlatır.

505. Egri kişi azidu, toġra kişi üzidu. B (99)

Eğri kişi yanılır, doğru kişi ilerler.

Kötü niyetli kişi kötülükleri yüzünden yoldan çıkar, başkalara yaptığı kötülük, verdiği zararlar yüzünden onların nefretine kalır. İyi kalplı kişi ise yaptıkları iyilikleri yüzünden toplumun saygısını, desteğini kazanır.

506. Egriniŋ sayisimu egri. A (48), B (99), D (72)

Eğrinin gölgesi de eğri olur.

Sapık, kötü niyetli ve bencil insanların evlatlarının da onlar gibi insanlardan olarak büyümelerinin olasılık olduğunu anlatır.

507. Egim bolsimu yol yaĥşi, eĥmeķ bolsimu dost yaĥşi. C (70)

Eğrisi olsa da yol iyi, ahmak olsa da dost iyi.

Akılsız olsa bile eş dost, akrabaların başkalara göre iyi olduğunu, sıkıntılı günlerimizde yardımcımız olacağını anlatır.

508. El ariliğan sinçi, toḳay ariliğan oyçi. A (48), B (2)

Yurt gezen gözetimci olur, sahil gezen hayalci olur.

Farklı memleketleri gezen kişinin gördükleri, bildikleri çok olur. O yüzden karşılaştığı işler hakkında uygun yorumlar yapabilir. Issız yerlerde yalnız yaşayan kişi içine kapalı ve hayalperest olur.

509. El aġziġa elgek tutup bolmas. C (2), D (280)

Elin ağzına elek tutmak mümkün olmaz.

Başkaların söyleyeceklerine, halkın bir olay karşısında farkı yorumlar yapmasına engel olmak imkânsızdır.

* Elin ağzı torba değil ki (çekip) büzesin. ADS, 263
* Elin ağzı tutulmaz. BAAD, s. 110

510. El aman bolsa, padişah ġemsiz bolar. C (2)

El güvenlik içinde yaşarsa padişah telaşsız olur.

Yöneticilerin telaşsız yaşamalarının halkın huzur, refah ve güven içinde yaşamalarına bağlı olduğunu anlatır.

511. El aman – şehriŋ aman. B (2), C (2), D (6)

El güven içindeyse şehrin güven içinde olur.

Halkın barış, huzur içinde yaşamasının her şeyden daha önemli olduğunu anlatır.

512. El amanlik tiler, düşmen yamanlik (tiler). A (48), B (2), D (6)

El güvenlik diler, düşman kötülük (diler).

Bir toplum veya halk her zaman kendi güvenliğini, iyiliğini düşünür. Ama bu topluma düşman olanlar ise onların kötülüğünü düşünürler.

513. El bar yerde er bar. A (48), B (2), D (6)

El var yerde er var.

Yetenekli, becerikli insanlar, içinde bulunduğu toplumun yarattığı ortamlar altında söz konusu düzeylere ulaşırlar.

514. El basmiğan yerde köp yürme. A (48), B (2), D (6)

Issız yerlerde dolaşma.

İnsanların bulunmadığı ıssız yerlerde dolaşmanın, yaşamanın insanın güvenliği için zararlı olduğunu anlatır.

515. El bilen er. A (48)

El ile er.

Kendi toplumu, halkı ile yardımlaşma, sevgi ve uyum içinde yaşayan kişi yaptıklarına karşılık başkalardan sevgi ve saygı görür.

516. El bilen ölüm becayiki toy. A (48), B (3), D (7)

El ile gelen her zorluk düğün gibidir.

Bir toplumun başına gelen felaket veya zorluğun atlatılmasının kolay olduğunu, bireylerin başına gelen felaket veya zorluğun atlatılmasının ise kolay olmadığını anlatır.

* El ile gelen düğün bayram (-dır). ADS, s. 263

517. El bilen kèsilgen ķoldin ķan çiķmas. C (2), D (7)

El ile kesilen koldan kan çıkmaz.

Halkın, vatanın menfaatı, yararı için bireylerin kendi menfaatından vaz geçmeye katlanması gerektiğini; bir suç için verilen cezanın itirazsız kabul edilmesi gerektiğini anlatır.

518. El bèşiġa kün çüşse, erniŋ baġrida miŋ üşke. C (2)

Elin başı dertteyse, erin göğüsü ağrır.

Vicdanlı kimsenin kendi halkının kaygılarına kaygılanacağını, üzüleceğini anlatır.

519. El teĥttin ayrilsa, er beĥttin ayrilar. C (2)

El tahttan ayrılırsa, er bahıttan ayrılır.

Kendi bağımsızlığını, hürlüğünü kazanamayan halkın değersiz, itibarsız kalacağını anlatır.

520. El – toķķuzi tel. C (2), C (6)

El içi berekettir.

Herkes için kendi halkının, vatanının koynunun geniş, bereket dolu olduğunu anlatır.

521. El cèni bilen, Haşiķiz èri bilen. A (49)

El canı ile, Haşikız[13] kocası ile.

Bazı düşüncesiz, haylaz kişilerin kendi halkı zor durumda iken hiç aldırış etmeden kendi işleriyle ilgilendiklerini anlatır.

522. El rehmiti – Ĥuda rehmiti. A (49)

El rahmeti Allah rahmetidir.

[13] Bayan ismi.

Toplumun, halkın isteğine uygun yapılan işin hayırlı iş olduğunu anlatmakla beraber halkın isteğinin Allah'ın isteği kadar değerli olduğunu anlatır.

523. El söymigen er – mèvisiz ḳaḳşal dereĥ. A (49)

Eli sevmeyen er meyvesiz ağaçtır.

Kendi halkını, toplumunu sevmeyen, ona yüz çeviren, asilik eden kimse, meyve vermekten mahrum kalan ağaç gibi değersiz, itibarsız kalır.

524. El ḳarġiġanni ĥuda ḳarmaptu. B (3)

Elin kargıdığı insanı Allah hapsetmiş.

Kendi halkından yüz çevirenin veya ona ihanet edip lanetlenen kişinin sonunun iyi olmayacağını anlatır.

525. El ḳayan, sen şuyan. A (49), D (7)

El nerede olursa sen orada ol.

Kişi her durum ve ortamda kendi halkının yanında olmalı, her konuda halkıyla uyum içinde yaşamalıdır.

526. El ḳedrini nadan bilmes, yer ḳedrini hayvan (bilmes). C (4)

El kadrını nadan bilmez, yer kadrını hayvan (bilmez).

Cahil, nadan kişilerin vatan, milletin ne olduğunu bilmediğini, onun değerinden anlamadığını anlatır.

527. El ķozġalsa teĥt ķozġilar. A (49), B (3), D (7)

El kımıldarsa taht kımıldar.

Halkın gücünün ne denli zor olduğunu anlatır.

* El mi yaman, bey mi yaman? (El yaman). (Bey mi yaman, el mi yaman?). ADS, s. 265

528. El himmiti derya. A (50), B (4)

Elin himmeti deryadır.

Halkın, doğru dürüst ve iyi kalplı kişilere her zaman himmet, yardımlarını esirgemeyeceğini anlatır.

529. El üçün el bol, bolmisa yer (bol). A (50)

El için el ol, olmazsa yer(toprak) (ol).

Bkn. Elge ķoşulsaŋ er bolisen, eldin ayrilsaŋ yer bolisen.

530. El içi altun böşük/El ķoyni altun böşük. A (51), B (4), D (7)

El içi altın böşüktür/Elin koynu altın böşüktür.

Halk doğru dürüst, iyi kişilerden hiçbir zaman yardımını esirgemez. Halk onlara her zaman kucak açar. Halkın kucağının bereket dolu olduğunu anlatır.

531. El yekligenni yer yekler. C (5), D (7)

El dışlayanı yer de dışlar.

Halkın sevgi ve saygısından uzak kişilerin sonunun zor olduğunu anlatır.

532. Elde bolmisa ellik yildimu tèpilmas. C (2)

Elde olmayan elli senede bile bulunmaz.

Kendimizde olmayan şeyleri başkalardan ödünç almamızın çok zor olduğunu anlatır.

533. Elde yürgen el tonuydu, yer tèriġan yer tonuydu. C (3)

El içinde yaşayan el tanır, yerle (toprakla) uğraşan yer tanır.

Her işi onunla ilgilenen kimselerin diğer insanlara göre daha iyi anlayacağını anlatır.

534. Eldin ayrilġanni yer yutar. C (3)

Elden ayrılanı yer yutar.

Kendi halkından yüz çevirenin veya ona ihanet edenin sonunun iyi olmayacığını anlatır.

535. Eldin ayrilġanniŋ elgiki töşük. C (3)

Elden ayrılanın eleği deliktir.

Bkn. Eldin ayrilġanni yer yutar. C (3)

536. Eldin ayrilġuçe candin ayril. C (3)

Elden ayrılacağına canından ayrıl.

Kendi halkını terk edip ondan ayrı yaşamanın kötü olduğunu anlatır.

537. Eldin bèşiŋ tartķiniŋ, murda bulup ķatķiniŋ. C (3)

Elden ayrılmak ölmek demektir.

Bkn. Eldin ayrilġanni yer yutar. C (3)

538. Eldin ķalġuçe erdin ķal. C (3)

Elden ayrılacağına erden ayrıl daha iyi.

Bkn. Eldin ayrilġuçe candin ayril. C (3)

539. Elçige ölüm yoḳ. A (49), D (198)

Elçiye ölüm yok.

Taraflar arasında arabuluculuk yapan kimse yaptığı işinden sorumlu tutulamaz.

* Elçiye zeval olmaz. ADS, s. 259

540. Elḳisasu minelheḳ. A (49)

Elkisas-ü minelhak.

Her kötülüğe karşı kısas etmenin, öç almanın doğru ve haklı bir davranış olduğunu anlatır.

541. Elge el ḳoşulsa dölet, eldin el ketse ḳiyamet. C (2), D (8)

Ele el katılırsa devlet, elden el giderse kıyamet.

Bir devletin kurulmasının ve güçlenmesinin halkın ortaklaşarak çaba göstermesine bağlı olduğunu, birlik olmayan halkın sonunun zor olduğunu anlatır.

542. Elge baḳḳan Ĥar bolmas. A (49), D (7)

Ele bakan hor olmaz.

Kendi vatanını, halkını seven ve onlara hizmet eden kimsenin yaptıkları mutlaka cevapsız kalmaz. Bu tür insanlar değersiz, itibarsız kalmazlar.

543. Elge berseŋ èşiŋni, erler silar bèşiŋni. C (4)

Ele aş verirsen, erler yardımcın olur.

Bkn. Elge baķķan ĥar bolmas. A (49), D (7)

544. Elge ķoşulsaŋ er bolisen, eldin ayrilsaŋ yer (bolisen). A (50), B (3)

Ele katılırsan er olursun, elden ayrılırsan yer(toprak) (olursun).

Her zaman kendi milletinin yanında olan, onun menfaati için fedakârlık gösteren kişi, halk içinde sevgi ve saygı kazanır. Kendi vatanı ve milletine ihanet eden kimse ise lanete kalır.

545. Elge kirseŋ èliŋçe, suġa kirseŋ bèliŋçe. A (50), B (3), D (7)

El arasına elin kültürüne uyarak gir, suya girersen beline kadar gir.

Gerek yabancı bir toplum içinde gerekse kendi toplumumuz içinde yaşayalım, onun anlayışına ayak uydurarak yaşamamız gerektiğini anlatır.

546. Elge kirginiŋ – eķilge kirginiŋ. C (4)

Ele katılmak akıllanmak demektir.

Halk ile uyum, birlik içinde yaşamanın kişi için yararlı olduğunu anlatır.

547. Elge ķaytmaķ eyib emes. C (4), D (7)

Ele dönmek ayıp değildir.

Daha önce yaptığı yanlışlardan dolayı kendi halkından özür dileyip ona geri dönmenin yanlış olmadığını anlatır.

548. Elge yaķķan ĥar emes. A (50), B (3)

Elin beğendiği hor olmaz.

Bkn. Elge baķķan ĥar bolmas. A (49)

549. Elgekke çiķip erge tègiptu. A (50), B (116), D (280)

Elek almaya çıkıp evlenmiş.

Bir kimsenin bir işi yarı yolda bırakıp başka bir işe koyulduğunu anlatır.

550. Elgekke un tapķan tamaķķa tuz tapar. C (99), D (198)

Eleğe un bulan yemeğe tuz bulur.

Akıllı, becerikli birinin her işe uygun bir çözüm yolu bulabileceğini anlatır.

551. Elni sèġinġan ayġa baķar, eldin keçken layġa patar. C (3)

Elini özleyen aya bakar, elden ayrılan çamura batar.

Bkn. Elge ķoşulsaŋ er bolisen, eldin ayrilsaŋ yer (bolisen).

552. Elni oyliġan – uĥlimas. C (3)

Eli düşünen uyumaz.

Vatan, milletsever kişinin her zaman kendi halkını düşünerek yaşayacağını anlatır.

553. Elni yamanliġan er zebun. C (4)

Eli kötüleyen er biter.

Bkn. Eldin ayrilġanni yer yutar. C (3)

554. Elniŋ cèni çiķsa, galvaŋniŋ külkisi (çiķar). A (50)

Elin canı çıkacaksa, abdalın gülesi gelir.

Akılsız, haylaz kişilerin halk zor durumda kalırken hiç önemsemeden kendi işleriyle meşgul olduklarını anlatır.

555. Elniŋ ķuliķi ellik. A (50), B (4), D (8)

Elin kulağı ellidir.

Halkın, toplumun menfaatına zararlı bütün kötülükler hiçbir zaman gizli kalmaz. Birgün mutlaka gün ışığına çıkacaktır.

556. Elniŋ nomusi – erniŋ nomusi. C (3)

Elin namusu erin namusu demektir.

Vatanın, halkın değeri ve şerefi onun içinde bulunan herkesin değer ve şerefiyle eşit değerdedir.

557. Emeldin keç, eldin keçme. C (5)

Makamından geç, elden geçme.

Vatanın, halkın menfaatını, namusunu korumanın, her zaman onun yanında olmanın her şeyden daha önemli olduğunu anlatır.

558. Emeliy yoķ sopidin, tuĥumi yoķ toĥu yahşi. A (51), B (390)

Emeli yok sofidin yumurtlamayan tavuk yeğdir.

Bkn. El söymigen er – mèvisiz ķaķşal dereĥ.

559. Emgek bilen er kökirer, yamġur bilen yer (kökirer). A (51), b (62), D (177)

Emek ile er canlanır, yağmur ile yer (canlanır).

Yağmur suyu toprağı sulayarak bitkilerin yeşermesini sağlar. Emek ise çalışmaya düşkün bir insanın hayatına canlılık, mutluluk katar.

560. Emgek ķilsaŋ atiķiŋ çiķar, ķilmisaŋ çatiķiŋ (çiķar). A (51), B (62), D (177)

Emek verirsen ünlü olursun, vermezsen sorunun çıkar.

Ekmeğini kendine dayanarak alın teri döküp kazanan kimse, halk içinde saygı ve değer kazanır. Ama çalışmayı sevmeyen, tembel kimse ise başkalara yük olduğu için itibarsız kalır.

561. Emgek ķilsaŋ yer sèĥi. A (51), B (79), D (177)

Emek verirsen yer(toprak) cömerttir.

Emek sarf etmeden korkmayan, çalışkan çiftçi için, toprağın ne denli cömert olduğunu anlatır.

562. Emgek ķilmay halavet yoķ, inaķ bolmay saadet yoķ. C (9)

Emek vermeden halâvet yok, birlik olmasa saadet yok.

İyi yaşamak için emek sarfetmenin, birlik ve uyum içinde yaşamanın önemli olduğunu anlatır.

563. Emgek ètizda ķalmas. B (62)

Emek tarlada kalmaz.

Her emeğin karşılıksız kalmayacağını, sahibine mutlaka mutluluk getireceğini anlatır.

564. Emgek yerde ķalmas. A (51)

Emek yerde kalmaz.

Bkn. Emgek ètizda ķalmas.

565. Emgekniŋ nèni tatliķ, hurunniŋ cèni (tatliķ). A (51), B (62)

Emeğin ekmeği lezzetlidir, tembel için kendi canı (tatlıdır).

Çalışkan kişi alın teri bedeline kazandığı ekmeğinin tadını lezzetli bulur. Ama tembel kişi için kendi canından daha değerli bir şey yoktur.

566. Eyipsiz dost izdigen dostsiz ķalar. B (17), D (64)

Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.

Karşılaştığı herkesin üzerinden kusur arayan kişinin eş dostsuz kalacağını anlatır.

KAYNAK

A. Hezbakiyev, S. Nadiriy ve Ş. Şavayev, Uygur Helkining Makal ve Temsilliri, Kazakparat Neşriyatı, Almatı, 2003.

AKSOY Ömer Asim, Atasözleri, Deyimler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, 217, 1962.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1998.

BALTACIOĞLU İsmail Hakkı, Atasözleri, Türk Dili, 212, 1969.

ÇENELİ İlhan, Yeni Uygur Atasözlerinden Örnekler, Türk Kültürü, 22, 1984.

ÇOTUKSÖKEN Yusuf, Atasözlerimiz, Özgül Yayınları, İstanbul, 1992.

EMET Abliz, Uygur Helk Makal – Temsillirining İzahlik Lugiti, Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar, 2001.

HATİBOĞLU Vecihe, Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili, 152, 1969.

İZBUDAK Velet, Atalar Sözü, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1963.

KARADAĞ Metin, Türk Halk Edebiyatı Analtı Türleri, Karşıt Yayınları, Ankara, 1995.

KOÇAR Çağatay, Atasözlerinin Özellikleri ve Tanımlanması, Türk Kültürü, 245, 1983.

KURUKAFA Vedat, Atasözleri, Deyimler ve Bilmecelerde Geçen Hayvan Adlarının Zikredilişi, Çokluğu, Yüzdeleri Üzerine Bir Derleme, Türk Dünyası Araştırmaları, 70, 1991.

KUŞÇU Ülkü, Hüseyin KUŞÇU, Atasözleri ve Deyimler, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1989.

MİEDER Wolfgang, Atasözü Milli Karakteri Yansıtır mi? Çev: Ali Osman Öztürk, Milli Folklor, 2 (15, 1992).

MUALLİMOĞLU Nejat, Atasözleri Dünyasında Bir Gezinti, Milli Kültür, 1, 1997.

NİSABAY Hüsenov, Atasözleri ve Çift İsimler, Milli Folklor, 7(40, 1998).

NİYAZ Halik, KASİM Muhebbet, Uygur Helk Makal – Temsilliridiki Dialekt – Şeve Terkibliri Togrisida Deslepki İzdiniş, Sincan Üniversitesi Dergisi, 1, 2004.

OY Aydın, Tarih Boyunca Türk Atasözleri, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

ÖNDER Ali Riza, Atasözlerinde Tüze Kuralları, Türk Folkloru Araştırmaları, 1974.

ÖZDEMİR Emin, Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

POLAT Abdureop, Uygur Tili Leksikologiyisi, Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar, 1995.

SAĞLAM Musa Yaşar, Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 18.

SAİT Memtili, Uygur Helk Makal – Temsilliri, Sincan Halk Neşriyatı, Ürümçi, 2000.

SOYKUT İsmail Hilmi, Türk Atasözleri Hazinesi, Ülker Yayınları, İstanbul, 1974.

TURAN A Şekür, Uygur Atasözlerinde Kurt, Kardeş Edebiyatlar Dergisi, 15, 1987.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I, Derya Yayınları, İstanbul, 1977.

Uygur Tilining İzahlik Lugiti, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1996.

UZUN Ergin N, Atasözlerinin Kısalığı ya da Dilbilimsel Eksilti Sorunu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 33, 1990.

YUND Kerim, Atasözleri Üzerine Bir Araştırma, Türk Folklor Araştırmaları, 7(158, 1962).